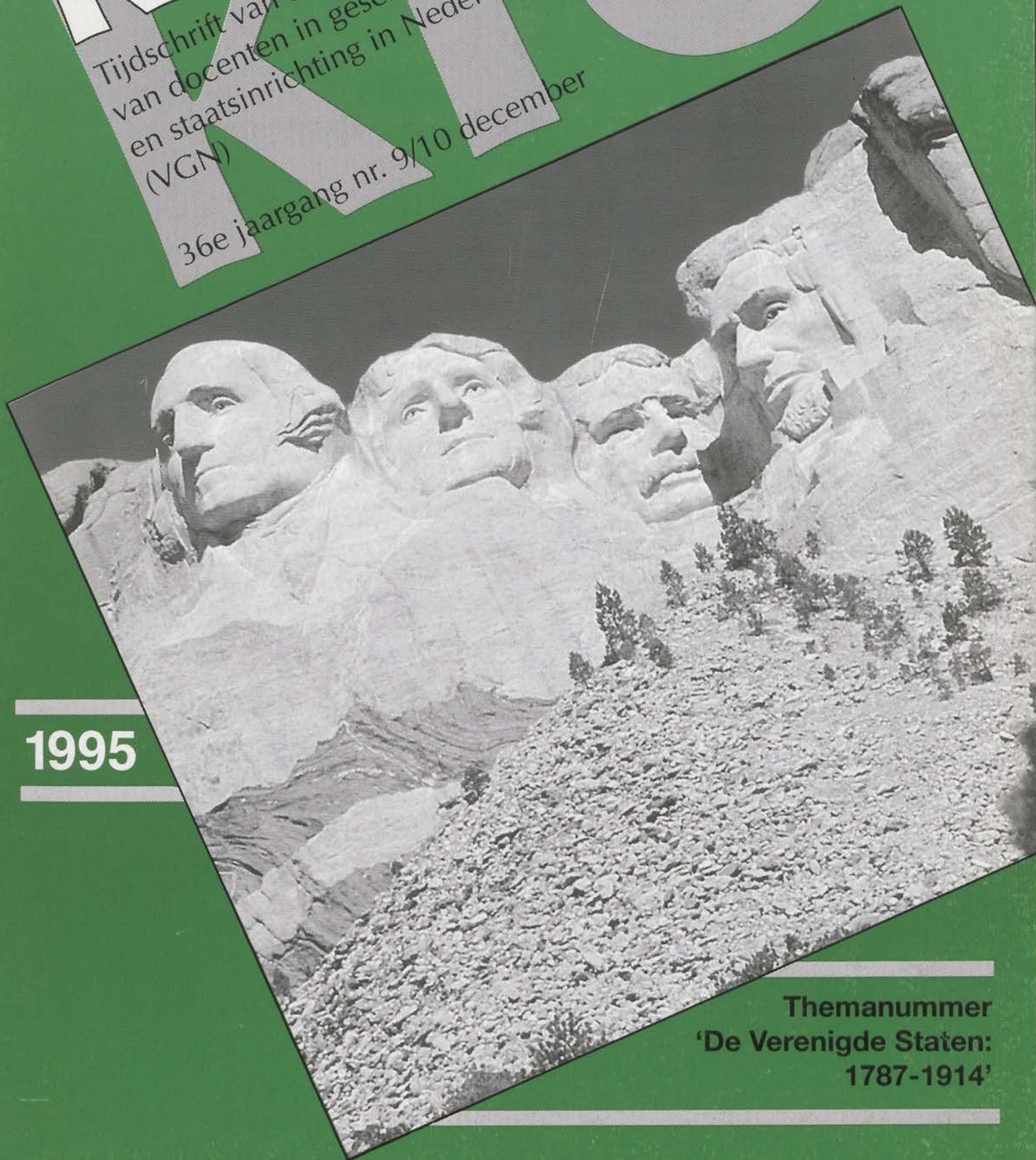

kleio

Tijdschrift van de vereniging
van docenten in geschiedenis
en staatsinrichting in Nederland
(VGN)

36e jaargang nr. 9/10 december

1995

Themanummer
'De Verenigde Staten:
1787-1914'

Algemeen Bestuur

Mw. H. Budé-Janssens,
voorzitter (externe en
buitenlandse contacten,
Platform VVVO,
CITO/CEVO, intercommis-
sie, werkgroep Suriname,
publiciteit), Patrijsslaan 12a,
2261 ED Leidschendam.
Tel. 070-32 77 923.
Fax. 070-3201298

Mw. M.E. Hielkema
vice-voorzitter (bavo,
internationalisering, contac-
ten met historische verenig-
ingen), Titiaanstraat 34,
1077 RJ Amsterdam.
Tel. 020-66 44 060.

L.M.I.V. Nolet, 1e secretaris
(externe correspondentie,
didacticiteit, leraren-
opleidingen, nascholing),
Reestraat 32,
6531 JM Nijmegen.
Tel. (privé) 024-35 50 749,
(werk) 024-34 59 827.

Mw. E. Marrenga 2e secreta-
ris (interne correspondentie,
vrouwengeschiedenis),
Lange Leidsdewarsstraat

2121, 1017 NR Amsterdam.
Tel. 020-62 77 126.

J. Schopman, penningmees-
ter (financiën, ledenwerving,
OAC, contacten Kleio,
Tweede Fase),
Jozef Israëlsstraat 58,
6521 MZ Nijmegen.
Tel. 024-32 24 769.

H. Kurstjens (vbo/mavo,
cie Van Veen),
Nijenkamp 13,
6651 HG Druten.
Tel. (privé) 0487-51 31 19,
(werk) 026-35 21 320.

Mw. J.M.L. van Bekkum
(volwasseneneducatie,
beroepsonderwijs),
Molvense erven 102,
5672 HN Nuenen.
Tel. 040-28 34 364.

H. Buskop (havo, vwo,
pabo, Clomatica),
Sportlaan 370,
2566 LP Den Haag.
Tel. 070-3648946.

VGN-giro: 128701 t.n.v.
Penningmeester VGN,
Den Haag.

U kunt zich opgeven als lid
van de VGN bij de adminis-
tratie Vreeswijkstraat 329,
2546 AK Den Haag. Wilt u
daarbij aangeven tot welke
categorie van leraren u
behoort en op welk schooltype
u werkzaam bent.

Voor 1995 bedragen de
contributies:

1. Bij bezoldiging tot en met
HOS-schaal 10 f 90,-
2. Bij bezoldiging vanaf
HOS-schaal 11 f 105,-
3. Buitengewone leden (zij die
niet meer in het onderwijs
werkzaam zijn of zich nog
bekwamen voor het
leraarschap): f 75,-
4. Partnerlidmaatschap f 130,-

Leden die minder dan 16 uur
per week les geven kunnen in
aanmerking komen voor een
korting. Hiertoe moet u
jaarlijks voor 1 december een
verzoek indienen bij de
penningmeester met vermeld-
ing van het aantal lessen, de
school en de categorie
waartoe u behoort.

kleio

Het blad van de VGN, verschijnt tien maal
per jaar, incidenteel met katern voor leerlingen

Redactie

W.G.J. Rongen, voorzitter,
Antillen 4, 3524 EZ Utrecht.
Tel. 030-28 92 580.

R.P. Slotboom, secretaris,
Walcheren 137, 3524 ZS
Utrecht. Tel. 030-28 95 982.
B. Engbers, Klaverstraat 12,
3572 VD Utrecht.
Tel. 030-27 13 329.

I.D. Verkuil, Eemnesserweg
35, 1221 CS Hilversum.
Tel. 035-68 57 499.

J.L.G. van Oudheusden,
Massenetstraat 21, 5144 WP
Waalwijk. Tel. 0416-33 74 30.
H.S.J. Jansen, Hatertseweg
463, 6533 GH Nijmegen.
Tel. 024-35 53 484.

Mw. C. van Bortel, Evieveland 6,
5422 AK Gemert.
Tel. 0492-36 11 36.

ISSN 0165-6449

Alle leden van de VGN
hebben een abonnement op
Kleio. Niet-leden kunnen zich
abonneren, maar reglementair
komen alleen diegenen in
aanmerking voor een abonne-
ment zonder lidmaatschap, die
niet werkzaam zijn als docent.
Over uitzonderingen beslist
het bestuur.

Voor 1995 kost een
abonnement:

Binnenland	f 90,-
Buitenland,	
binnen Europa	f 120,-
Buitenland, buiten	
Europa (luchtpost)	f 130,-
Losse nummers	f 9,50

Informatie over het
leerlingenmateriaal in de serie
Kleio-Didactica en andere
uitgaven van de VGN vindt u
regelmatig in Kleio.
U kunt bestellen door het

betreffende bedrag over te
maken op Postbanknummer
12 87 01 t.n.v. Penningmeester
VGN te Den Haag.
Wilt u op het girobiljet
aangeven om welke nummers
het gaat.

In Kleio kan geadverteerd
worden.

Prijzen:
1 pagina f 410,-
1/2 pagina f 325,-
1/4 pagina f 225,-

Voor informatie over andere
formaten en inleverdata van
de opnamemodellen kunt u
zich wenden tot de eindredac-
teur.

Eindredactie:

Mw. T. Bogaerts-Stoopman,
Omloop-West 9,
3402 XM IJsselstein.
Tel. 030-68 83 576
Fax 030-68 88 459

VAN DE REDACTIE

Om in de stemming te komen voor het
wereldkampioenschap voetbal in de
Verenigde Staten, luisterde Johan
Derksen van Voetbal International in
zijn auto regelmatig naar Jimmy LaFa-
ve. Onlangs verscheen diens 'Buffalo
returns to the plains'.

Johan Derksen heeft voor de afwis-
seling een keer gelijk. Ook om in de
stemming te komen voor een onder-
werp als de VS is deze muziek uiterst
geschikt. We draaien hem nu dus
iedere ochtend op weg naar school en
raken zo langzamerhand in examen-
sferen.

Deze KLEIO is helemaal gewijd aan
het examenonderwerp 'De Verenigde
Staten 1787-1914. Een samenleving
op de rails'.

Dankzij Janneke Riksen kunnen we
beschikken over de lezing die prof.dr.
J.W. Schulte Nordholt in de nascho-
lingscursus van IDO/VU had willen
houden. Hij gaat over relaties tussen
Indianen, blanken en negers in de
negentiende eeuw. Daarnaast komen
de spoorwegen, slavernij, 'Uncle
Tom's Cabin' en 'nativism' in dit num-
mer aan bod. Ook films in Kleioskoop
en boeken in BvdM gaan over
Amerika. En we hebben, net als in de
afgelopen jaren, weer een bronnenka-
tern samengesteld over het examen-
onderwerp.

We zijn ervan overtuigd dat velen in dit
nummer iets van hun gading zullen
vinden.

Het is een dikke KLEIO geworden, zo
dik dat het tegelijk ook het laatste
nummer van dit jaar is. Het aantal
pagina's dat we per jaar te vullen
hebben, is hiermee ruim overschreden.
Het is dus goed gegaan met KLEIO
dit jaar.

Het volgende nummer met onder
andere de verenigingsstukken en
veel recensies verschijnt begin
februari 1996.

Wim Rongen

In dit nummer

4 J.W. Schulte Nordholt - 'Liberty is to faction what air is to fire'. Minderheden in een vrij land

Op de nascholingsbijeenkomst van IDO/VU zou prof.dr. J.W. Schulte Nordholt een lezing gegeven hebben over de drie bevolkingsgroepen in de VS en hun onderlinge relaties: Indianen, blanken en negers. Wie waren de 'doorsnee' blanke, de 'vrolijke, domme neger' en de 'goede wilde' en hoe reageerden ze op elkaar?

Prof.dr. A. Lammers sprak de grotendeels voltooide lezing uit en voorzag hem van commentaar.

14 A.J. Veenendaal - Amerika en de spoorwegen

In dit artikel wordt ingegaan op de economische gevolgen van de aanleg en uitbouw van het Amerikaanse spoorwegnet. Ondanks recente herbezinning mag gerust gezegd worden dat zij voor de groei van de economie, de openlegging van het westen en de samenbinding van de verschillende regio's zeer belangrijk zijn geweest.

19 Jos van der Linden - Negers en blanken. De historiografie van een minderheid

'Wij ontwerpen grote gebouwen en bouwen bruggen, en jullie kunnen goed dansen en zingen', zei vriendelijk de dochter van de eigenaar van Queen, de grootmoeder van Alex Haley, kort voor de afschaffing van de slavernij in het zuiden. Over die 'dansende en zingende neger' gaat dit artikel; een juist beeld?

28 Eduard van de Bilt - In het spoor van Harriet Beecher Stowe

'Uncle Tom's Cabin' vertelt tussen de regels meer dan je even vlug lezend zou denken. Dit artikel over de schrijfster en de kring waarin zij verkeerde, laat zien wat zij met het Amerikaanse leven voor ogen had en hoe zij dat in haar boek verwerkte.

32 Tyler Anbinder - 'Americans must rule America'. 'Nativism' in de geschiedenis van de VS

In de loop van de negentiende en begin twintigste eeuw is op gezette tijden sprake geweest van een sterkere afkeer van vreemdelingen dan gewoonlijk bij mensen het geval is. Dat 'nativism' was dan gericht tegen een bepaalde groep immigranten, die als een bedreiging werd gezien voor het voortbestaan van de 'ware Amerikaan'. Katholieke Ieren, goedkope Chinezen, onengelse Zuid- en Oost-Europeanen kregen hun afkomst ingepeperd.

41 Jan van Oudheusden - Ideetje misschien ... ?

46 Kleioskoop

49 Boek van de Maand - Amerika tussen structuur en evenement

Jan van Oudheusden bespreekt de 'readers' bij dit examenonderwerp: Eduard van de Bilt en Joop Toebees (red.), *Een samenleving op de rails. De Verenigde Staten tussen 1776 en 1917* (SUN, Nijmegen 1995) en C.V. Lefebvre, *Amerika. Van Washington tot Wilson* (Goirle 1995)

En verder:

32 In 't kort en recensies

36 Kleiokrante

Bij dit nummer hoort een los bronnenkatern samengesteld door Jan van Oudheusden en Dik Verkuil.

Wilt u artikelen voor Kleio toesturen aan de secretaris van de redactie. Berichten voor de Kleiokrante, aktualiteiten, mededelingen van commissies, aankondigingen en brieven kunnen rechtstreeks naar de eindredacteur.

Minderheden in een vrij land

Prof. dr. J.W. Schulte Nordholt

Afgelopen zomer overleed prof. dr. J.W. Schulte Nordholt. Als eminent Amerikadeskundige was hem door de organisatoren van diverse CE-nascholingscursussen gevraagd een lezing te houden.

Ook aan Kleio had hij een bijdrage toegezegd.

Al was hij nog niet helemaal klaar met dat werk, toch lag er wel het een en ander. Wij zijn blij, dat we dit themanummer kunnen beginnen met de tekst van de lezing, die hij gehouden zou hebben in de nascholingscursus van het Instituut voor Didactiek en Onderwijspraktijk van de VU (IDO/VU) in Amsterdam. De tekst werd uitgesproken en van commentaar voorzien door prof. dr. A. Lammers (RU Leiden).

Toen de jonge staatsman in de dop Gijsbert Karel van Hogendorp in 1784 na een verblijf van een half jaar in de pas geboren nieuwe natie der Verenigde Staten (hij was naar Amerika gegaan om te zien 'hoe een staat geboren wordt') zijn opwachting maakte bij de stadhouder Willem V, vroeg deze hem met een zekere gretigheid of hij niet verwachtte dat een zo uitgestrekte staat met zo weinig centraal gezag weldra weer uiteen zou vallen.

Willem die vanuit zijn positie een begrijpelijke interesse had voor constitutionele problemen, meende net als de meeste van zijn tijdgenoten, en dat in het voetspoor van niemand minder dan de grote Montesquieu, dat een democratie alleen maar mogelijk was in het kleine bestek van de voorbeeldig geachte Griekse polis. En hij wilde het ook graag geloven, zijn sympathieën lagen uiteraard aan de kant van zijn Engelse relaties.

Van Hogendorp, uit eigen studie en aanschouwing gedesillusioneerd over de nieuwe republiek, beaamde het gaarne. Het Amerikaanse systeem van dat moment, in de voorlopige grondwet van de Articles of Confederation vastgelegd, was minstens zo zwak en onsamenhangend als de quasi-grondwet waar de zeven provinciën al twee eeuwen mee voortmodderden, al zouden de beide heren die vergelijking niet zo geapprecieerd hebben.

Maar weldra veranderde de jonge waarnermer zijn ideeën. Een paar jaar later werd namelijk in Philadelphia een nieuwe constitutie gemaakt die het land een krachtig cen-

traal gezag gaf en nu kwam Van Hogendorp bijna woorden tekort om de lof te zingen van de wijze mannen die de middelpuntvliedende krachten in hun land een halt hadden toegeroepen. De grondwet van 1787 die een evenwicht tot stand bracht tussen gezag en vrijheid, gaf, zo geloofde hij, hoop voor een betere toekomst van de nieuwe natie.

De stofomschrijving

Het is zeer terecht om een overzicht van de geschiedenis van de Verenigde Staten in de negentiende eeuw te beginnen met het jaar 1787. In de grondwet werd immers de toversleutel gevonden die de samenhang der natie garandeerde: een even soepel als gespierd federaal systeem waarborgde een sterk gezag en liet tegelijk de onderdanen vrij in hun driftige drang naar zelf-ontplooiing. En dat kon omdat juist het tegenovergestelde waar was van wat Montesquieu zo stellig had beweerd.

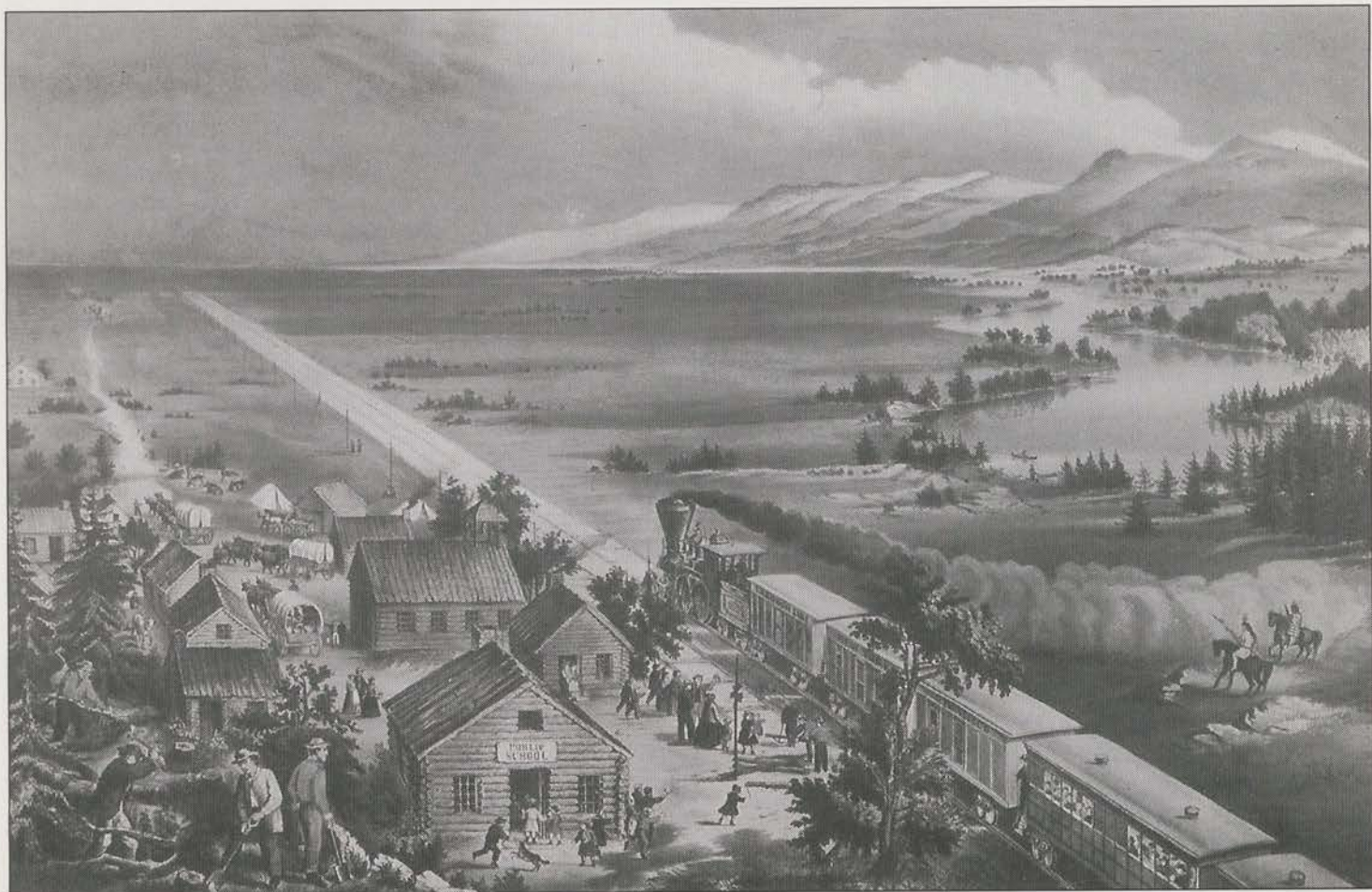
James Madison zag dat in: juist de ruimte van het land maakte een evenwicht van vele tegenstrijdige belangen mogelijk: *'Extend the sphere and you take in a greater variety of parties and interests'*.

Als dan ook de vraag gesteld wordt wat Amerika eigenlijk samenbindt, ja dan moeten we in 1787 beginnen.

Onder die vele belangen waren natuurlijk ook die der minderheden. Voor Madison was zelfs een kernvraag bij de hele opzet van de nieuwe constitutie: hoe kunnen de

kleio

nummer 9-10/95
pagina's 4 en 5

Een prent bekend van CE-katernen en nascholingsmateriaal: de oude historische voorbestemming (de 'westward course of Empire') zou in Amerika vervuld worden. De spoorweg, met in zijn kielzog de trek naar het Westen, zou de cirkel rondmaken. Maar daarmee zouden ook bestaande evenwichten in de Unie verbroken worden en problemen meegenomen worden. Stelling 3 voor prof. Schulte Nordholt van de VGN-nascholing in Rotterdam luidde: 'De spanning tussen oosten en westen ontregelt het hachelijke evenwicht tussen noorden en zuiden. Men kan daarom als het ware van een 'kruis op Amerika' spreken, dat de verschillende relaties tussen de etnische groepen mede bepaalt'.

rechten der minderheden worden gegarandeerd in een systeem dat het uiteindelijk gelijk geeft aan een meerderheid? Juist daarvoor was, meende hij, het systeem van 'checks and balances' ideaal.

Vanuit de grondwet kunnen wij beter inzicht krijgen in de kansen en mogelijkheden - en natuurlijk ook tegenslagen - van de lange worsteling om gelijke rechten. Dat wil echter niet zeggen dat de aanpassingsproblemen der verschillende bevolkingsgroepen ons omgekeerd ook een beter grip geven van de geschiedenis van het hele land. De vraagstelling te berde gebracht in het departementale document gesierd met de abominabele titel 'stofomschrijving' suggereert naar mijn smaak teveel dat wij vanuit deze invalshoek een inzicht in het geheel krijgen. Zo lijkt het alsof wij kijkend vanuit een muizengat het hele hebben en houden in de huiskamer van de reusachtige natie in het westen kunnen overzien.

Dat is maar zeer ten dele waar. Zeker, het

probleem der slavernij heeft wel een belangrijke rol gespeeld in de ontwikkeling van het land en de schandelijke geschiedenis der politiek van etnische zuivering gevoerd tegen de Indianen blijft een triest kapittel in de geschiedenis van een land bezield met zulke verheven moele bedoelingen. Maar het komt mij voor dat wij al die zaken wel in breder verband moeten proberen te bezien.

Het jaar 1787 is meer dan een toevallig begin. Het verbaast mij daarom dat in de opzet van de eindexamenplannen niet nader uitgelegd wordt waarom 1787 het jaar is waar we beginnen moeten.

Er wordt dan wel een wat plichtmatig aandienende aandacht gegeven aan de economische ontwikkeling als basis van begrip, waarbij er echter nauwelijks iets wordt gezegd van de sociaal-economische motieven van het democratiseringsproces onder president Jackson, hoewel die van kardinale betekenis zijn juist voor het lot der minderheden. En

nog bevreemdender is dat vervolgens de kans om te laten zien hoe een minderheidsprobleem, namelijk dat der slavernij, zo'n grote rol speelt in het ontstaan van de Burgeroorlog niet in het vizier komt.

Daarom wil ik nu met uw verlof maar afwijken van de opzet die ons door het departement wordt opgedrongen en trachten wat breder en ik hoop zo ook wat dieper te kijken naar het Amerikaanse verleden in de vorige eeuw.

Tegenstellingen

Dat is niet zo eenvoudig want zoals alle verleden is het een uiterst gecompliceerd verhaal. Vele factoren spelen er in mee. Daarom waag ik het om er een schema op toe te passen net zoals de Amerikanen bij de uitbreiding naar het Westen een 'grid' aanbrachten op het grote land, een net van lijnen om het beter te kunnen hanteren.

Ik ken de gevaren van overzichtelijkheid en ben mij bewust dat alle vergelijkingen mank gaan, maar ik gebruik dan toch maar de term 'het kruis op Amerika'. Ik bedoel nauwelijks een analogie met het bekende op Afrika,

President Jackson in 1845 op een van de eerste foto's gemaakt in de VS- een daguerretype.

ik roep slechts een beeld op: ik zie een kruis op de kaart dat de spanningen aanschouwelijk wil maken tussen enerzijds noorden en zuiden en anderzijds oosten en westen.

Wat ik er mee wil zeggen is dat die twee lijnen alles met elkaar te maken hebben, dat alle andere spanningen er als het ware in geïncorporeerd zijn.

Wat houdt de tegenstelling noorden tegen zuiden in? Daarover is al heel wat geschreven, want dan gaat het over de oorzaken van de Burgeroorlog en dat is een gesprek zonder einde. Maar misschien kunnen we toch wel een paar wezenlijke zaken zeggen.

Spanningen onderscheiden we die we namen kunnen geven al naar gelang we het willen. De nadruk kan liggen op economische zaken: op protectie versus vrijhandel; op constitutionele problemen: federaal gezag versus rechten der staten en daarbij vallen dan woorden als 'interposition' en 'nullification'; en het is ook mogelijk om in te zien dat tenslotte de slavernij het wezenlijkste contrast werd tussen noorden en zuiden en dan ook, welhaast vanuit een besef dat 'die Weltgeschichte das Weltgericht ist', dat het die zonde was die de ware oorzaak was van de oorlog.

Abraham Lincoln zelf opperde die mogelijkheid even voorzichtig als meesterlijk in zijn tweede inaugurele rede.

De blanken

Maar zo loop ik vooruit. Het lijkt mij raadzaam om allereerst onze aandacht te richten op het rusteloze democratische Amerika zoals dat in de jaren dertig gestalte kreeg, het Amerika van de pionier-president Andrew Jackson.

Hij leek wel de ware Romeinse volkstribuun, maar hij hield slaven en hij zette de 'removal' van de Indianen naar het westen door. Achter hem stond de meerderheid der natie, een volk van individualisten die allemaal gelijk aan elkaar waren. Vreemde paradox: ze vormden een democratische massa, die ondanks alle ver-

schillen zo eensluidend, eenvormig, eentonig was, dat Tocqueville (zie bibliografie red.) het begrip volkssouvereiniteit varieerde met de term autoriteit der massa.

Historici hebben heel wat gestreden over de vraag wat voor type de 'common man' van het Jacksonian tijdperk nu eigenlijk was: een agrariër omgeven met de romantische aura van Jefferson, een anti-kapitalist avant la lettre met de droom van Roosevelts New Deal behept, of omgekeerd een kleine kapitalist in de dop, een pionier van de frontier zoals die door Frederick Jackson Turner zo suggestief zou worden beschreven, een ondernemende conservatief, een homo politicus die in partijen en verkiezingen zijn lust en leven had zoals Tocqueville hem tekende of het onverschillige individu dat volgens Harriët Martineau geen andere politiek had dan een hartgrondige afkeer van alle gezag in Washington?

Een mens zonder geschiedenis, alleen maar zichzelf. De mens die Tocqueville zo boeide: *'Those who went before are soon forgotten; of those who will come after no one has any idea; the interest of men is confined to those in close propinquity to himself ...'*

Thus not only does democracy make every man forget his ancestors, but it hides its descendants and separates its contemporaries

Hoe een Europeaan in 1832 De Verenigde Staten zag

Foto Unesco Koerier

- Aan de uiterste grens van de Verenigde Staten, daar waar de mensenmaatschappij ophoudt en de woestenij begint, leeft een bevolking van onverschrokken avonturiers die zich onbevreesd in de eenzaamheid van het Amerikaanse land hebben gestort. Nauwelijks aangekomen op de plek die hem tot woonplaats zal moeten dienen, velt de pionier haastig enkele bomen en bouwt zich een blokhut onder het groene loof. Wie zou niet menen dat grofheid en onwetendheid in deze armzalige hut de boventoon zouden voeren? Toch bestaat er in feite geen enkel verband tussen de pionier en zijn primitieve onderkomen. Primitief en woest is alleen de omgeving, maar de man zelf draagt stadse kleren, spreekt stadse taal, kent de geschiedenis, staat open voor de toekomst, redetwist over het heden, kortom hij is een zeer beschaafd man, die vrijwillig in de wildernis is gaan leven en die door de woestenijen van de nieuwe wereld rondtrekt, gewapend met bijbel, hak en krant. Het is moeilijk zich in te denken hoe ongelofelijk snel de gedachten zich in deze woestenijen verplaatsen.

kleio

nummer 9-10/95
pagina's 6 en 7

from him; it throws him back forever upon himself alone and threatens in the end to confine him entirely within the solitude of his own heart'.

Noord tegen zuid

Waarom groeide er in die democratische, geatomiseerde samenleving zo'n spanning tussen noorden en zuiden? Had dat te maken met het ethische elan dat de erfenis was van puriteins normbesef? Met de verheven idealen van de Amerikaanse revolutie klassiek verwoord in de Onafhankelijkheidsverklaring met de belijdenis *'that all men are created equal'*?

Waren die woorden een zuurdesem in de politiek? Of eerder 'glittering generalities' zoals de cynische advocaat Rufus Choate het zei? Betekende religie in de rusteloze Amerikaanse samenleving meer dan een emotioneel sentiment? Juist in de jaren voor de Burgeroorlog bloeiden en woerden allerlei hervormingsbewegingen. Er waren nog heel wat Amerikanen die graag geloofden dat hun land een voorbeeld zou kunnen zijn voor de hele wereld. Bond die 'civil religion' de natie samen?

Het lijkt mij dat wij een andere aandrift voor de verbittering en breuk in de Amerikaanse maatschappij moeten zoeken. En dat wij die vinden in uitgerekend het gegeven dat Madison beschouwde als de beste waarborg voor het voortbestaan van de Unie, in de ruimte die er naar het westen openstond. *'Extend the sphere and you take in a greater variety of parties and interests; you make it less probable that a majority of the whole will have a common motive to invade the rights of other citizens'*, had de wijze vader van de constitutie in zijn beroemde *Federalist* nr. 10 geschreven, en het had tot het midden van de negentiende eeuw geleken of het zo werkte. De expansie naar het westen riep wel voortdurend nieuwe problemen op maar leidde ook steeds weer tot nieuwe compromissen.

Op den duur bleek dat niet meer mogelijk. De lijn van oost naar west doorkruiste de lijn van noord naar zuid te schrijnend. Hoe romantisch de propagandisten en historici van het westen ook de glorie van de voortgaande democratie bezongen, de werkelijkheid was dat mensen van alle allooi, beziel en hebzuchtig, op zoek naar een vermogen of naar het millennium of naar allebei, uitzwermde over de wijde ruimten van het westen. Goed en kwaad namen ze mee, droom en daad, en zo verkrachtten ze de natuur, zo roeiden ze dieren uit, zo joegen ze

Gelukkige slaven en vriendelijke blanke meesters - een gewenst beeld in het zuiden.

de Indianen de woestijnen in en zo stichtten ze de instituten van hun superieure beschaving, kerken en scholen en banken, parken en woestijnen.

En jawel, de mensen van het zuiden wilden ook hun slaven meenemen en dat werd het grote breekpunt. De expansie betekende daardoor dat het systeem van de slavernij niet, zoals er gehoopt was, vanzelf wel af zou sterven, maar integendeel nieuwe impulsen kreeg.

Dat leidde tot almaar grotere botsingen, tot 'the irrepressible conflict' waarin de minderheid van zwarten een essentiële maar passieve rol speelde, tot 'bleeding Kansas' en de 'Dred Scott Decision' en de debatten tussen Lincoln en Douglas, en tenslotte tot het uiteenvallen van de Unie.

Madison kreeg ongelijk, de ruimte was te ver uitgerekt en sprong stuk als elastiek.

De zwarten

Het kruis op Amerika wierp een zwarte schaduw en de vraag is welk aandeel de zwarte minderheid zelf had in de ontwikkeling. De grondwet had haar niet beschermd, integendeel, de slavernij was daarin officieel gesanctioneerd. Het Hooggerechtshof dat gepoogd had met 'broad-construction' interpretaties de Indianen te helpen, liet zich aan de zwarten niets gelegen liggen, het legde zelfs in de Dred Scott Decision het hele westen open voor de slavernij.

Heil leek er bij niemand te verwachten en de vraag naar de manier waarmee de zwarte minderheid inspeelde op de ontwikkeling lijkt haast een onhandige grap. Tocqueville vergeleek de relatie van Europese mensen tot andere rassen met die van de mens tegenover de wilde dieren. Slavernij was een totaal systeem schreef hij, maakte de slaaf een afhankelijk en imiterend wezen. al in de baarmoeder was hij gedoemd een slaaf te zijn.

Maar in de reactie van minderheden op onderdrukking is er altijd een dimensie die blanken, uit wreedheid of uit schuldgevoel, niet goed kunnen onderscheiden. Zij zien de ambivalentie niet. Zij zien het masker niet dat de onderdrukte draagt, zij zien hem eigenlijk helemaal niet, hij is een 'invisible man'.

De knecht is voor zijn meester veel onzichtbaarder dan omgekeerd al is de meest geliefde bewering van de blanke dat hij zijn zwartjes zo goed kent. Het is zelfs voor de meest goedwillende blanken, abolitionisten als Weld en Garrison, moeilijk geweest om te ontdekken dat de slaven in de verdrukking een eigen waardigheid hadden bewaard. Misschien heeft een man als Higginson, die als officier van een neger-regiment de eerste spirituals optekende uit de mond van zijn mannen, daar nog het meeste van begrepen.

Tot in onze tijd ligt er een controverse, Amerikaanse historici hebben, niet toevallig vooral tijdens de opwinding van de civil rights-beweging, de slavernij gezien als een totaal ver-

brijzelend systeem. Een van de bekendste boeken over deze materie, Stanley Elkins' *Slavery* (1959), heeft de beroemde vergelijking gemaakt met de concentratie-kampen: als mensen totaal afhankelijk worden, gaan ze zich identificeren met hun beulen. De 'happy-go-lucky darky' was daarvan het trieste gevolg.

Maar de religie en liederen en verdere literatuur leren anders. Het is niet toevallig dat in de tijd van het protest van Black Power historici heel anders zijn gaan denken en door studie van de cultuur der negers tijdens de slavernij tot andere conclusies zijn gekomen. Eindelijk kregen ze oog voor de positieve elementen, de wapenen waarmee de zwarten in hun onderdrukking stand hadden gehouden en hun menselijke waarde, laten we zeggen hun 'soul' hadden bewaard. Historici als Eugene Genovese en Herbert Gutman hebben de onzichtbare mensen weer een plaats in de geschiedenis gegeven, al moet men daarbij zeggen dat het natuurlijk de zwarten zelf, schrijvers als James Baldwin en Ralph Ellison, zijn geweest die daarbij de weg hebben gewezen. In de ontwikkeling die een minderheid moet doormaken is er ten allen tijde de spanning tussen assimilatie en identiteit die schrijnend en louterend tegelijk is.

De Indianen

De weg naar het westen maakte zo, al klinkt het wat paradoxaal, de mensen uit het zuiden zichtbaar. Maar hoe staat het met de andere minderheid van kleur in de Amerikaanse geschiedenis, het andere ras waarvan de naamgeving (maar zo gaat het met minderheden) al even delicaat is.

Zwarten zijn negers, eerst zonder, toen met een hoofdletter, toen weer zwarten, toen 'Afro-Americans' geworden en thans 'African-Americans'. Indianen is een valse verzamelnaam, die de blanken door het misverstand van Columbus hebben gegeven aan vele volken van de meest uiteenlopende aard, autochtonen in een oude wereld die voor de blanken de nieuwe werd, roodhuiden die tientallen talen spreken, 'Native Americans', net als de zwarten alleen van buiten af bekend.

Natuurlijk hebben ze hun eigen geschiedenis die voor hen evenveel waarde heeft als de onze voor ons. Maar als we ook hier de vraag stellen naar de wijze waarop ze hebben ingespeeld op de wereld om hen heen, de blanke wereld die over hen heen schoof als lava over vulcanische velden, dan moeten we weer zeggen dat ook zij geen centrale, be-

slissende rol hebben gespeeld, dat ze niet geageerd maar gereageerd hebben.

In zo'n oordeel klinkt welhaast een zeker determinisme door en ik ken ook nauwelijks een geschiedenis waar het gevoel van onontkoombare overmacht zo beklemmend aanwezig is. Lava is onstuitbaar. Maar wie zou in staat zijn in zo'n context de vraag naar vrije wil en lotsbestemming te beantwoorden?

Hoeveel of weinig er ook getermineerd moge zijn in het lot van minderheden, het is in elk geval zo dat de positie van de Indiaan een diametraal tegenovergestelde van die van de zwarte is. Alweer roep ik als kroongetuige Tocqueville op, de zeker diepzinnigste van alle waarnemers van Amerika.

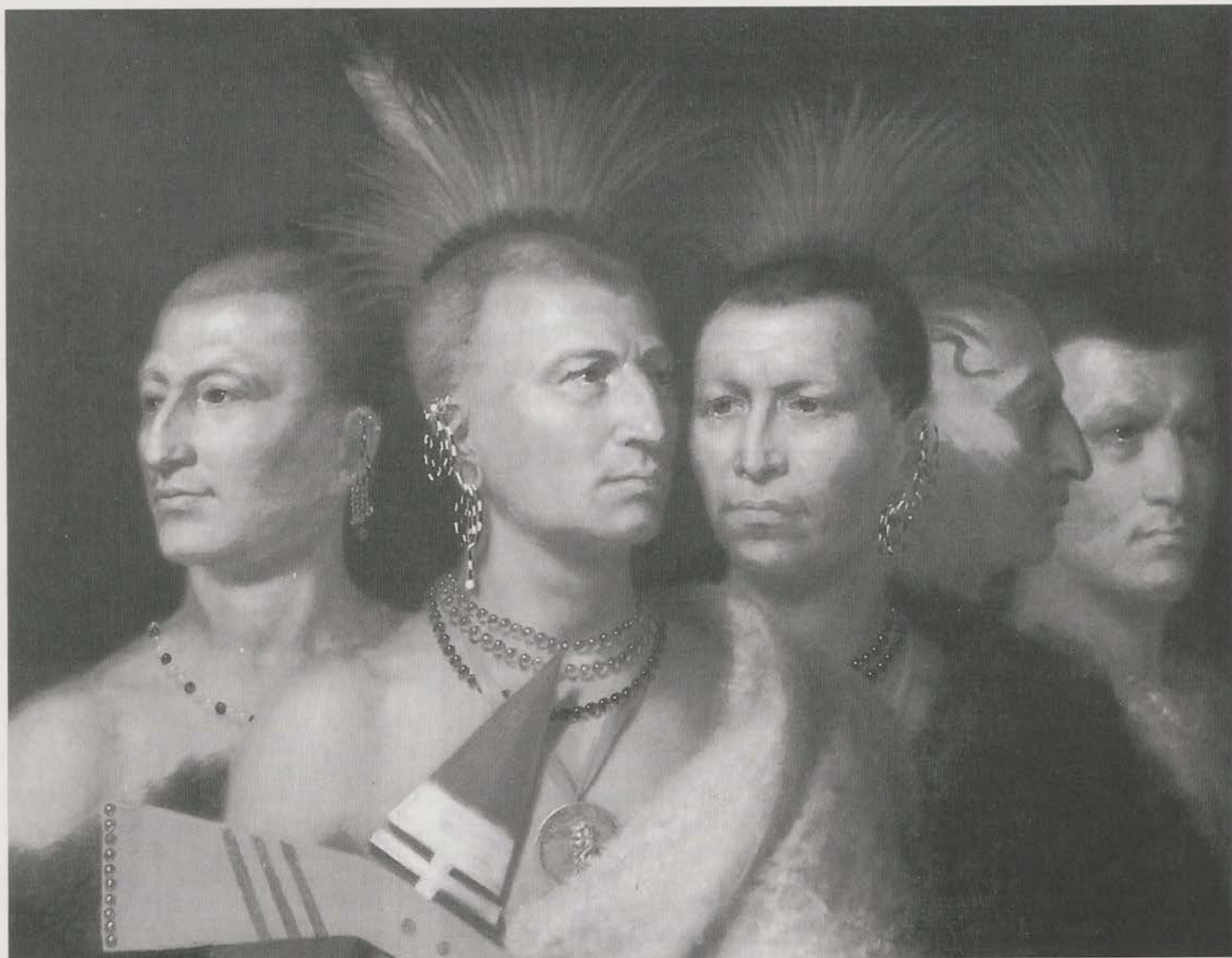
Zijn beeld van de roodhuiden is wel enigszins romantisch maar daarom niet minder treffend. De Indiaan is volgens zijn visie door de komst van de blanken die om huiden kwamen, tot de jager bij uitstek geworden maar juist zo werd zijn lot bepaald door de vreemdelingen. Omdat hij dat niet kon of wilde aanvaarden is hij in verzet gekomen. Terwijl de zwarte slaaf volgens Tocqueville geheel afhankelijk is en ook niet anders wil of kan, nu hij uit zijn moederland weggeroofd is, is de Indiaan geheel onafhankelijk in zijn trots op wat zijn land is, en niet het land der blanken.

Tocqueville maakt zelfs de vergelijking met Tacitus' Germanen. Indianen kunnen zich net als zij nooit en te nimmer voegen in wat anderen beschikken over hun lot en ze zijn dan ook gedoemd om ten onder te gaan.

Die voorstelling van de 'vanishing Indian' moge wel onjuist zijn gebleken, ze was in die romantische dagen algemeen gangbaar. En het is geen wonder dat de Franse bezoeker er zo over dacht want toen hij in 1831 in de Verenigde Staten arriveerde was het barre drama van de 'removal' van de Indiaanse stammen uit het zuiden juist in volle gang. Die oplossing van de Indiaanse zaken door hele stammen uit het zuiden naar het westen achter de rivier de Mississippi te verplaatsen was weliswaar wreed en moreel niet te verdedigen, maar verdedigd werd ze wel en dat niet alleen door de zuidelijke staten, Georgia voorop, maar ook door Andrew Jackson, de pionier-president.

Net als in de kwestie van de slavernij had ook hier het Verlichtings-idealisme van de Amerikaanse revolutie moeten wijken voor een romantische reactie die het bestaande goed praatte en het eigen belang rationaliseerde.

kleio

Schilderij van Charles Bird King 'Young Omaha, War Eagle, Little Missouri and Pawnees' (1821). Een beeld van beschaafde wilden.

Actie van de blanken

In zekere zin waren de Indianen het slachtoffer van oude misverstanden. Hun dilemma was altijd al dat zij op afstand edele wilden werden geacht en beschouwd werden als onafhankelijke naties wier opperhoofden door de presidenten in Washington met alle honneurs werden ontvangen. Dat was een curieuze illusie, een mooi spel met morele regels en praktische belangen dat lang werd volgehouden.

George Washington vatte het beginsel ervan samen in minzame woorden: *'We are more enlightened and more powerful than the Indian nations; we are therefore bound in honor to treat them with kindness, and even with generosity'*.

Maar van dichtbij, voor de blanken die op-

rukten in de wildernis, waren ze niet edel maar gevaarlijk, een soort ongedierte dat verdelgd moest worden; *'the animals, vulgarly called Indians'*, zoals een pionier in Pennsylvania schreef.

Hoogmoedig, hebzuchtig racisme was erop gericht ze te verdrijven en ze zo onzichtbaar te maken. Een ontmoeting, aldus Tocqueville, met de roofzuchtigste mensen van de wereld, de Europeanen, werd hun noodlot.

Weer dringt die vraag naar de onontkoombaarheid der ontwikkeling zich op. Zelfs met de beste wil van de wereld kon geen federale overheid hen beschermen tegen haar onderdanen. Madisons evenwicht schoot ook hier tekort. In een samenleving voortdurend in beweging kon er geen lijn worden getrokken waarachter de edele wilden in hun natuurstaat behouden konden blijven.

Washington beseftte zijn machteloosheid tegenover de Indiaanse vraag om bescherming: *'The Indians urge this. The Law requires it; and it ought to be done. But I believe scarce-*

ly anything short of a Chinese Wall, or a line of Troops will restrain Land Jobbers, and the Incroachment of Settlers, upon the Indian Territory.'

Nolens volens legde de Amerikaanse regering zich aanvankelijk bij deze situatie neer en langzamerhand maakte ze van de nood een deugd die ze met mooie woorden verdedigde. Voornaamste argument was daarbij altijd dat de wilden geen goed gebruik van de grond maakten, niet het gebruik dat de almachtige bedoeld had en dat de vooruitgang ook vereiste.

'Is one of the fairest portions of the globe to remain in a state of nature, the haunt of a few wretched savages when it seems destined by the Creator to give support to a large population and to be the seat of civilisation?' zoals generaal William Henry Harrison, veteraan van diverse Indianen-oorlogen, zei.

Een andere vooraanstaande staatsman-soldaat, Lewis Cass uit Michigan, kwam met het bijbelse voorbeeld van Jacob en Esau

Wovoka, de messias van de Paiutes, riep op tot verering van de Grote Geest door het dansen van een speciale 'geestdans'.

als klaarste bewijs van de uitverkorenheid der beschaving.

Hieruit vloeiende een tweede argument voort: als de ontwikkeling zo onvermijdelijk was, als de Indianen door de blanke opmars werden plat gewalst, was het dan niet het beste ze daarvoor te behoeden door ze te verwijderen?

Jackson zelf gebruikte die redenering: *'By persuasion and force they have been made to retire from river to river and from mountain to mountain, until some of the tribes have become extinct and others have left but remnants to preserve for a while their once terrible names'.*

Zo waren ze dus gedoemd onder te gaan. *'Humanity and national honor demand that every effort should be made to avert so great a calamity'.*

Het was van begin af al verkeerd hen als aparte naties te beschouwen binnen de grenzen van de staten maar het was nu te laat om dat te herstellen, er bleef maar één uitweg over om hen te redden, die naar het westen.

Het voorstel tot 'removal' leidde tot een bittere discussie in het Congres. Vooral in het noorden waar de Indianen reeds lang met geweld waren verdreven, werd er in naam van christendom en nationale eer fel geprotesteerd tegen het grote onrecht, volgens het zo langzamerhand in onze westerse geschiedenis wel klassieke patroon, waarin kerk en staat, moraal en werkelijkheid, botsen en waarin elke oplossing tekort schiet en zelfs de bestwillenden met vuile handen achter laat.

Senator Theodore Frelinghuysen van New York, de 'Christian statesman', sprak, of moet ik zeggen preekte?, zes uur lang in het Huis van Afgevaardigden om uit te leggen hoe de Indianen van het begin af bedrogen waren met mooie verdragen waarbij ze voor een appel en een ei hun land hadden afgestaan. Zo had Amerika zijn hoge roeping verloochend. En de zendeling met de passende naam Jeremiah Evarts riep in apocalyptische taal alle plagen Gods uit over zijn trouweloze landgenoten: *'Let the vials of God's wrath be poured out in plague and storm and desolation; let our navies be scattered to the four winds of heaven; let our corn be blasted in the fields; let our first born be consumed with the stroke of pestilence ... but let us not be left to commit so great an outrage on the law of nations and of God; let us not be abandoned to the degradation of national perjury.'*

En daarop kwam natuurlijk als vanzelf de reactie van conservatieve zijde: de fanatieke vromen stelden kennelijk hun moraal boven menselijkheid en verzoening.

Hierop 'inspelende' Indianen

Met een kleine meerderheid werd in 1830 in het Congres de Act of Removal aangenomen en zo was het lot van de roodhuiden bezegeld.

Wat konden ze er tegen uitrichten? Hoe speelde de minderheid in op de ontwikkelingen, om nog eens het departementale jargon te citeren?

We kunnen daarover slechts spreken als we ons bewust zijn welk een onpeilbare kloof er gaapte tussen de twee culturen die in de nieuwe wereld botsten. Als we ons dan bovendien bewust worden dat die twee culturen er eigenlijk vele waren met alle menselijke varianten die maar mogelijk zijn. De houding van de Indianen ten opzichte van de blanken is er altijd een geweest van verbijsterde reactie, ze hebben de vreemde indringers geholpen en gehaat, maar al evenmin begrepen als omgekeerd het geval was. Het misverstand is de misdaad der geschiedenis.

Hun eerste en meest algemene reactie was een mythisch-magische geweest, gegrond in een bezielde pre-logisch denken. In de botsing met de blanken kwam uit hun midden een hele rij van extatische profeten naar voren, die op grond van geheimzinnige openbaringen opriepen tot complete bekeringen. De Grote Geest of wat het dan ook voor op-perwezen was, had onthuld dat alles als bij toverslag weer goed zou komen als ze zich maar afwendden van de wegen der goddelozen die hen bedreigden, als ze zich maar verenigden, hun onderlinge geschillen begroeven en de strijdbijl opnamen tegen de gezamenlijke vijand.

De voorbeelden van dat eigenaardige elan dat aan de oudtestamentische profeten doet denken en dat typisch is voor wat Vittorio Lanternari in een beroemd boek *'the religion of the oppressed'* heeft genoemd, vinden we al in de koloniale tijd. De opstand van Pontiac in 1763 werd begeleid door de preken van de zogenaamde Delaware profeet die de Indianen bezwoer alles wat ze ooit van blanken hadden verworven, dekens, stalen voorwerpen, vuurwapens, van zich af te werpen, dan zou de Geest hen bijstaan en alle indringers verzwelgen in de zee waaruit ze waren gekomen.

Precies hetzelfde predikte in de oorlogen die op de Amerikaanse revolutie volgden

een profeet uit de Seneca-stam, Handsome Lake, en nog beroemder werden de gebroeders *Tecumseh* en *Tenskwatawa* van de stam der Shawnees, die een alliantie van vele volken tot stand wisten te brengen, de een als leidende krijger, de ander als zijn geestelijke rechterhand.

In de prairies van het verre westen werd in de late negentiende eeuw dat patroon weer opgenomen, daar werd het evangelie verkondigd door een man uit een verkommerd volk dat de Paviotso heette. De boodschap die deze *Wovoka* omstreeks 1870 bracht (en die niet zonder christelijke invloed ontstaan kan zijn) verspreidde zich als een prairiebrand. De Indianen moesten zich overgeven aan de extatische zogenaamde Ghost Dance en zouden dan zo vol van God worden dat ze onkwetsbaar zouden zijn en al hun vijanden zouden kunnen vernietigen.

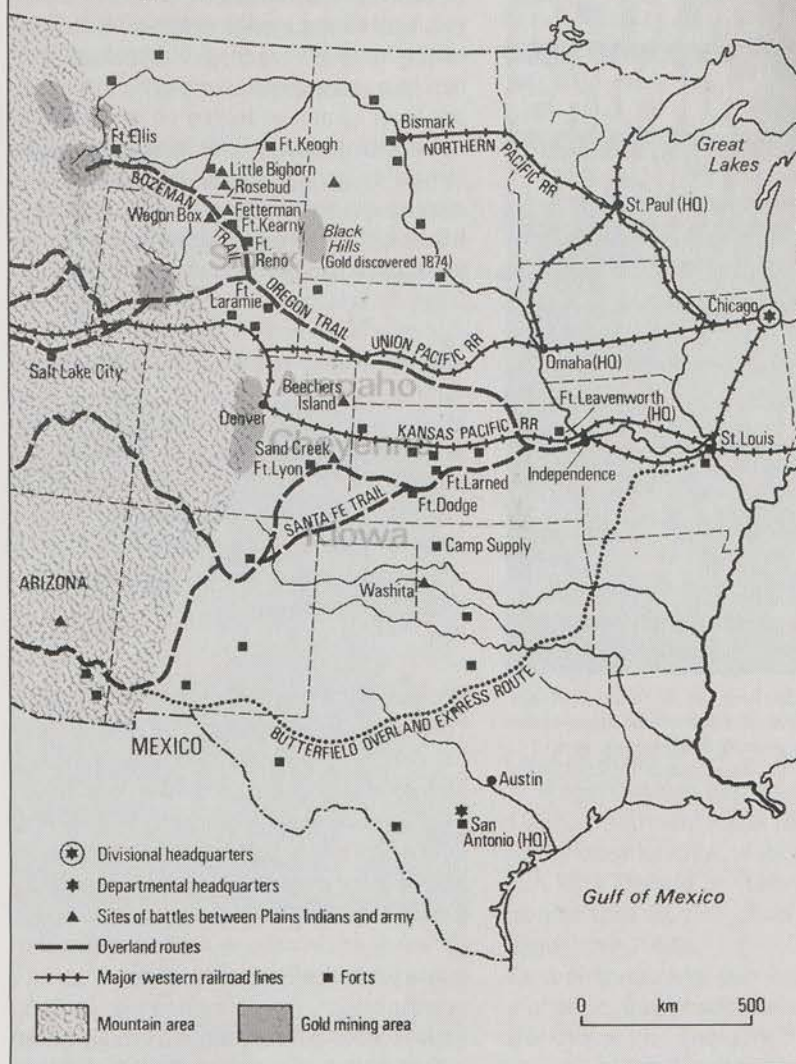
Het trieste probleem was natuurlijk dat al deze wondermiddelen de oplossing niet brachten. Dat leidde tot twijfel en tweedracht, en zo tot het dilemma waarmee elke minderheid geconfronteerd wordt, tussen verzet en aanpassing.

En als we dan toch over inspelen moeten spreken, daar speelden de blanken gewiekt op in, en zo zijn heel wat Indiaanse leiders met al hun volgelingen tussen wal en schip geraakt.

Dat is het eigenlijk wat er gebeurd is in de 'removal', dat verschrikkelijke voorbeeld van etnische zuivering. Ook daar waren er wel profeten geweest, zelfs onder het volk der Cherokees stond een profeet op die vreemd genoeg onder de naam Whitepath bekend is geworden en die de boodschap van terugkeer tot de paden der vaderen preekte. Maar de meerderheid der zuidelijke stammen, de Cherokees voorop, deden alles wat ze maar konden om het de blanken naar de zin te maken want hun bestaan was in het geding. Was het de voorwaarde van de vreemdelingen dat ze zich moesten aanpassen, hun vreemde beschaving overnemen, ze zouden het proberen.

Juist de zogenaamde 'five civilized tribes' die werden bedreigd met de removal spannen zich tot het uiterste in om hun vijanden te appeiseren. Zij leerden de landbouw, dat shibboleth van de beschaving in het denken van Jefferson en de zijnen, zij namen de blanke godsdienst aan van de zwermen van zendelingen die zich dan ook voor hen inzetten, zij stichtten scholen en een van de schrandersten onder hen (maar dat was maar een halfbloed smaadden de blanken), de Cherokee Indiaan Sequoyah, ontwierp een alfabet, waarmee inderdaad een krant werd

The white man in Indian Country 1846-1890

gedrukt. Vandaar hun bijnaam: de vijf beschaafde stammen!

Dat hielp allemaal niets. De blanken wilden hun grond en de staat die hen had moeten beschermen keerde zich tegen hen. Niet alleen de staat waarin ze woonden, voornamelijk Georgia, ook de federale staat in Washington.

Het probleem van de verhouding van centrale en locale overheden was daarbij in het geding en het kwam zo ver dat een van de drie machten in de hoofdstad, het Hooggeerechtshof dat geleid werd door de grote kampioen van 'broad construction', John Marshall, de zijde van de verdrukten koos.

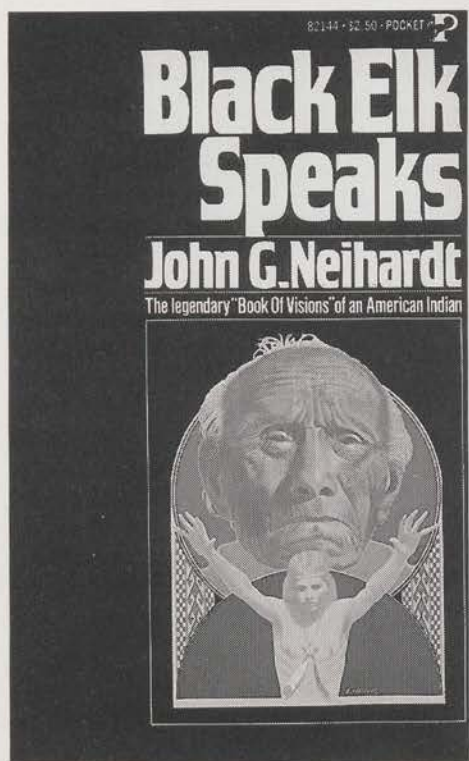
In de zaak 'Worcester versus the State of Georgia' werd bepaald dat de Indianen behandeld moesten worden volgens de afspraken die er met hen gemaakt waren. Tenslotte, zo argumenteerde Marshall, was het een kwestie van de taal zelf die de blanken aan de Indianen hadden opgedrongen, en die nu

dus bindend was. Indiaanse naties waren uitgerekend naties omdat de blanken ze zo genoemd hadden en die hadden hen ook bekend gemaakt met het woord 'verdragen' en wat konden ze nu dus anders doen dan die verdragen houden!

Daarom is de Cherokee nation de rechthebbende in haar eigen territorium binnen haar eigen grenzen, daarom is de wegvoering van de klager (de zending Samuel Worcester, die door de staat Georgia hardhandig uit het gebied van de Cherokees was verwijderd en veroordeeld tot vier jaar dwangarbeid) onrechtmatig en moet ongedaan worden gemaakt.

De removal

Het wordt verteld dat president Jackson, die een gezworen vijand van Marshall was, gezegd zou hebben: nu heeft John Marshall zijn uitspraak, laat hij hem nu ook maar waar

Uitgave van de geschiedenis van de Sioux tot en met het bloedbad van Wounded Knee en de Sioux-ideeën over het leven op de prairies in het westen, verteld door Black Elk, medicijnman van de Oglala Sioux.

maken. Maar ook als hij dat niet gezegd heeft, hij handelde er naar. Hij negeerde rustig de beslissing van het hoogste rechtscollege en gaf Georgia gelijk in het conflict. Worcester bleef gevangen, de Cherokees werden na nog wat gepalaver met de macht van het leger samen gedreven en op weg naar het westen gezet, op een kleine groep na die zich in de bergen wist schuil te houden en daar nu nog woont. Maar de grote meerderheid werd op transport gesteld, etnisch gezuiverd, en die bereikte na een lange tocht langs de 'trail of tears' waarbij er tussen de vier en achtduizend mensen omkwamen, wat toen het verre westen achter de Mississippi was.

Daar, in wat nu de staat Arkansas is, zouden ze gelukkig worden, want, zo beloofde een senator, dat was een heerlijk land 'over which Flora has scattered her beauties with a wanton hand; and upon whose bosom innumerable wild animals display their amazing numbers'. Daar konden ze dus wel weer jagers worden.

Tocqueville begreep maar al te goed hoe voos zulke beloften waren: 'In een paar jaar zal dezelfde blanke bevolking die ze nu zo vlak op de hielen zit, ze zonder enige twijfel weer inhalen in de leegte van Arkansas; ze zullen dan worden blootgesteld aan dezelfde plagen maar zonder te beschikken over dezelfde hulpmiddelen; en daar de uiteinden der aarde hen tenslotte in de steek zullen laten is hun laatste redmiddel het graf'.

Jackson kon tevreden zijn: zijn opvolger Martin van Buren maakte zijn werk af. Hij concludeerde: 'The wise, humane and undeviating policy in this the most difficult of all our relations foreign or domestic, has at length been justified to the world in its near approach to a happy and certain consummation'.

Het is gemakkelijk maar wel terecht om over zoveel zelfbehagen een verontwaardigd oordeel te vellen. Maar Martin van Buren vertegenwoordigde zeker de grote meerderheid van zijn volk en zelfs van de hele westerse beschaving.

Historici die toch al niet ál te waardenvrij willen zijn maar het bezwaar van moralisme vrezen, werken dan wel graag met de tijdgeest. Natuurlijk gaat dat altijd maar betrekkelijk op, er zijn altijd tijdgenoten geweest die ook al geprotesteerd hebben. Zo schreef de dichter en wijsgeer Ralph Waldo Emerson een open brief aan president Van Buren. Als het waar is dat onze regering de Cherokees die zich zo inspanden om hun achterstand te boven te komen, berooft van hun land en hun rechten, dan wordt schande

en schaamte ons deel en 'the name of the nation, hitherto the sweet omen of religion and liberty, will stink to the world'.

Laat ik maar eindigen met het wijze oordeel van een buitenstaander, die de politionele acties tegen de Indianen, want dat waren het toch eigenlijk, als ooggetuige had meege maakt. Ja, dezelfde Tocqueville, de man die zoveel begrip voor de democratie van de Amerikanen kon opbrengen. Aan het slot van het achttiende hoofdstuk van zijn grootse boek, dat als titel draagt: *De tegenwoordige en toekomstige staat van de drie rassen die het gebied van de Verenigde Staten bewonen*, vergelijkt hij wat aan de Indianen overkomen is in het noorden van Amerika met hun lot in het Spaanse deel van het westelijk halfmond.

'De Spanjaarden achtervolgden de Indianen met bloedhonden, als wilde beesten; ze brandschatten de Nieuwe Wereld als een stad geteisterd door een storm, zonder onderscheid of medelijden; maar destructie moet een keer ophouden en razernij heeft haar grenzen: het overblijfsel van de Indiaanse bevolking dat de slachting heeft overleefd heeft zich vermengd met de veroveraars en tenslotte hun godsdienst en gewoonten overgenomen.

Het gedrag van de Amerikanen der Verenigde Staten tegenover de inboorlingen is net omgekeerd gekenmerkt door een buitengewone gehechtheid aan de formaliteiten van de wet. Als de Indianen hun barbaarse staat bewaren zullen de Amerikanen zich niet met hun zaken bemoeien; ze behandelen ze als onafhankelijke naties en maken zich niet van hun jachtgronden meester zonder een koopverdrag; en als een Indiaanse natie zo in de klem raakt dat ze niet meer op haar land kan bestaan, nemen ze hen vriendelijk bij de hand en leiden hen naar een graf ver van het land van hun vaders.

De Spanjaarden waren niet in staat het ras van de Indianen uit te roeien, ook niet door de nooit geëvenaarde wrede heden die hen brandmerken met onuitwisbare schande, en ze slaagden er zelfs niet in om hen van al hun rechten te beroven; maar de Amerikanen van de Verenigde Staten hebben dat tweevoudige doel met zeldzaam succes bereikt, rustig, wetmatig, philanthropisch, zonder bloed te vergieten en zonder ook maar een groot moreel principe te schenden in de ogen van de hele wereld. Het is onmogelijk om mensen te vernietigen met meer respect voor de wetten van de mensheid.'

kleio

BIBLIOGRAFIE

Over de reis van G.K. van Hogendorp naar Amerika schreef ik een artikel, 'Gijsbert Karel van Hogendorp in Amerika, 1783-1784', in het *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 88 (1975) 39-62.

De grondwet van Amerika is het onderwerp van talloze boeken, waarvan ik hier slechts noem Michael Kammen, *A Machine That Would Go of Itself, The Constitution in American Culture* (New York 1986), Forrest McDonald, *Novus Ordo Seclorum, The Intellectual Origins of the Constitution* (Lawrence, Kansas, 1985), Chr. en James L. Collier, *Decision in Philadelphia, The Constitutional Convention of 1787* (New York 1986) en de indrukwekkende biografie van James Madison in zijn laatste jaren door Drew R. McCoy, *The Last of the Fathers, James Madison and the Republican Legacy* (Cambridge 1989).

De Federalist Papers zijn dikwijls uitgegeven; een goede editie is Jacob E. Cooke, *The Federalist* (Middletown, Conn., 1961 en latere drukken).

Het tijdperk van democratisering onder president Jackson is van vele zijden benaderd. Elke studie krijgt natuurlijk te maken met de briljantste bron uit die tijd, de intelligentste analyse van de Amerikaanse samenleving door een vreemde: de Franse staatsman Alexis de Tocqueville, *Democracy in America*, waarvan de beste vertaling is gemaakt en geannoteerd door Phillips Bradley (New York, laatste druk 1990).

Voortreffelijke originele studies zijn er van de hand van Arthur M. Schlesinger Jr., *The Age of Jackson* (Boston 1945), John W. Ward, *Andrew Jackson, Symbol for an Age* (New York 1955) en Marvin Meyers, *The Jacksonian Persuasion, Politics and Belief* (Stanford, Cal., 1957). Samenvattend en met ruime bibliografie is het boek van Glyndon G. van Deusen, *The Jacksonian Era, 1828-1848* (New York 1959).

De reisbeschrijving van Harriët Martineau die in 1837 verscheen onder de titel *Society in America* is dikwijls herdrukt, onder andere geredigeerd door Seymour M. Lipset (New York 1962).

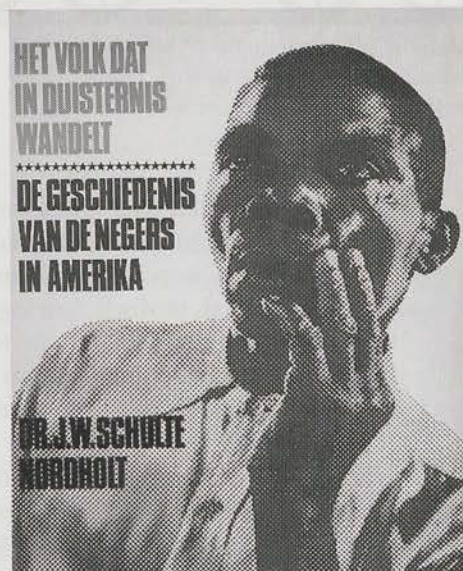
De slavernij is uiteraard een onuitputtelijk onderwerp.

Het boek van John Hope Franklin, *From Slavery to Freedom* (New York 1954 en la-

tere drukken) is het standaardwerk.

Stanley Elkins' *Slavery, A Problem in American Institutional and Intellectual Life* (Chicago 1959) werd zo omstreden dat er heel wat conferenties en studies aan gewijd zijn.

De twee boeken die excelleren in de revisie van Elkins' opvattingen zijn Eugene Genovese, *Roll, Jordan, Roll* (New York 1974) en Herbert G. Gutman, *The Black Family in Slavery and Freedom* (New York 1977).

Van de schrijver James Baldwin zijn vele boeken verschenen; zijn bekendheid kreeg hij door het apocalyptische essay *The Fire Next Time* (New York 1963). Van Ralph Ellison verscheen de roman *Invisible Man* (New York 1952). Even belangrijk is zijn prachtige bundel essays *Shadow and Act* (New York 1964).

Over abolitionisten als Garrison en Weld is veel geschreven, een samenvatting van de problemen is te vinden bij Aileen S. Kraditor, *Means and Ends in American Abolitionism* (New York 1969).

De geschiedenis van de trek naar het westen is een discipline op zichzelf maar de belangstelling voor de Indianen is een recent zij het intens verschijnsel. De opstellen van F.J. Turner, *The Frontier in American History* zijn in vele edities verkrijgbaar, bijvoorbeeld ed. R.A. Billington (New York 1962). De lof en kritiek die Turner de laatste tijd heeft gekregen zijn goed samengevat in artikelen zoals van William Cronon, 'Revisiting the Vanishing Frontier: The Legacy of Frederick Jackson Turner' (in: *Western Historical Quarterly*,

vol. XVIII, 1987, 157-176) en John Mack Faragher, 'the Frontier Trail: Rethinking Turner and Reimagining the American West' (in: *The American Historical Review*, 98, 1993, 106-117).

Het mooiste boek over het westen schreef de Engelsman John A. Hawgood, *America's Western Frontiers, The Exploration and Settlement of the Trans-Mississippi West* (New York 1967).

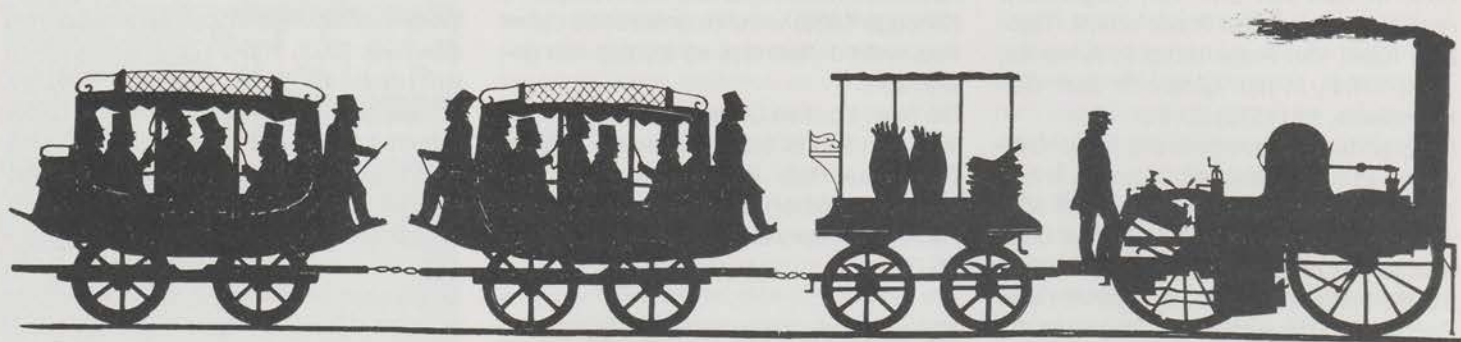
Het recente revisionisme dat de geschiedenis van het westen nieuw leven heeft ingeblazen vindt men in de boeken van Richard White, 'It's Your Misfortune and None of My Own', *A new History of the American West* (Norman, Okl., 1991), Robert G. Athearn, *The Mythic West in Twentieth Century America* (Lawrence, Kansas, 1986), Patricia N. Limerick, *The Legacy of the Conquest, The Unbroken Past of American West* (New York 1987) en de bundel met essays: *Trails Toward a New Western History* ed. P.N. Limerick, C.A. Milner II en C.E. Rankin (Lawrence 1991).

Over Indianen is een vooraanstaand werk T. Hagan, *American Indians* (Chicago 1961). Daarnaast moet men het schitterende pamflettistische boek van de Indianen Vina Deloria Jr. lezen met de uitdagende titel *Custer Died For Your sins* (New York 1969).

De beeldvorming van blanken over Indianen is fraai beschreven in Robert F. Berkhofer Jr., *The White Man's Indian, Images of the American Indians from Columbus to the Present* (New York 1978). Het standaardwerk over het godsdienstige verzet van bedreigde volken is V. Lanternari, *The Religion of the Oppressed, A Study of Modern Messianic Cults* (New York 1965). Daarnaast is er het werk van de Nederlandse antropoloog F. Sieksma, *Een nieuwe hemel en een nieuwe aarde. Messianistische en eschatologische bewegingen en voorstellingen bij primitieve volken* (Den Haag 1991).

Over de 'removal' is veel geschreven. We noemen Marion L. Starkey, *The Cherokee Nation* (New York 1946), Grant Foreman, *Indian Removal: the Emigration of the Five Civilised Tribes of Indians* (Norman, Okl., 1953), H.T. Malone, *Cherokees of the Old South* (Athens, G., 1956). Een aantal bronnen is afgedrukt in Louis Filler and Allen Guttman eds., *The Removal of the Cherokee Nation, Manifest Destiny or National Dishonor?* (serie: Problems in American Civilisation, Boston 1962).

Amerika en de spoorwegen

A.J. Veenendaal jr.

Wanneer we denken aan spoorwegen in Amerika, dan zien we voor ons geestesoog reusachtige zwarte stoomlocomotieven met kilometerslange goederentreinen door imposante landschappen denderen, met een machinist in overal, stofbril, horloge aan een ketting in zijn borstzak. Dit beeld kan nog aangevuld worden met de eerlijke boef, die passagiers berooft voor een goed doel, en de heroïsche daden van ingenieurs en bouwers. De historicus zal zich misschien ook bewust zijn van het grote belang van die spoorwegen voor de economische ontwikkeling van het land en voor de openlegging van het Westen.

Kleurrijke spoorwegmagnaten fleurden deze bijna onontkooerbare ontwikkeling verder op met hun manipulaties en speculaties. Maar is dit alles ook werkelijk waar? In hoeverre wijkt deze populaire overlevering af van de werkelijkheid?

Dr. A.J. Veenendaal jr. is medewerker aan het Instituut voor Nederlandse Geschiedenis te Den Haag. Dit artikel is gebaseerd op zijn lezing tijdens de VGN-nascholingsdag over 'Amerika' in Rotterdam.

In de eerste transportbehoeften van de jonge Republiek werd aanvankelijk voorzien door (tol)wegen en kanalen, vooral na het succes van het Erie kanaal, dat de Hudson River met het Erie Meer verbond (363 mijl lang, geopend in 1825) en voor de stad New York van onschatbare betekenis werd. Plotseling wilde iedereen ook kanalen en sommige staten, zoals Indiana en Ohio, ruïneerden zich vrijwel in hun pogingen zich een net van kanalen te verschaffen. Maar vrijwel tegelijkertijd kwam een nieuwe technologie, de spoorweg met stoomtractie, uit Engeland overgewaaid.

De stad Baltimore (Maryland), zag haar handel bedreigd door de concurrentie van New York en Philadelphia. Maar in tegenstelling tot de laatste stad, waar men koos voor een stelsel van kanalen naar Pittsburgh, koos Baltimore voor een spoorweg om de verbinding met de Ohio River te maken. Een eerste

stukje van de lijn, die uiteindelijk naar Wheeling (Virginia) zou lopen, werd in 1830 geopend. Tegelijkertijd werd in South Carolina begonnen met een spoorlijn van Charleston naar Hamburg, om zo de concurrentie van Savannah (Georgia) uit te schakelen. Geopend in 1836, was deze lijn met 136 mijl de langste ter wereld onder één directie.

Na deze eerste hoofdlijnen, die technisch en economisch een succes waren, sloeg de spoorwegkoorts overal toe. Geen stad of staat kon meer zonder spoorwegen leven. Vooral in New England, New York en Pennsylvania schoten de maatschappijen uit de grond, even later gevolgd door de staten van het 'Oude Noord-Westen' Ohio, Indiana en Illinois.

Tussen 1850 en 1860 nam de lengte van het Amerikaanse spoorwegnet toe van 9000 tot ruim 30.000 mijl! Maar van veel onderlinge samenhang was nog geen sprake. Tussen bij-

kleio

nummer 9-10/95
pagina's 14 en 15

voorbeeld New York en Chicago was reizen met één maatschappij nog niet mogelijk en zelfs de spoorbreedte van zogenaamd aansluitende lijnen verschilde vaak, zodat kostbaar en tijdrovend overladen nodig was. In 1861 was 46 procent van het spoorwegnet nog uitgerust met een andere spoorbreedte dan de normale (1435 mm), vooral in het Zuiden. Pas in 1886 werden de laatste lijnen daar in een grote operatie versmald tot normaalspoor. Afgezien van enkele smalspoorlijnen in de bergen en hier en daar elders, was toen het net inderdaad als één geheel te beschouwen.

Het aanlegkapitaal voor al deze vroege lijnen kwam uit een groot aantal verschillende bronnen. Steden, counties en deelstaten ver-

schaften een groot deel, omdat particulier kapitaal aanvankelijk maar mondjesmaat beschikbaar was. Virginia, bijvoorbeeld, nam niet alleen deel in het aandelenkapitaal van maatschappijen in de staat, maar bouwde zelf de meest kostbare lijngedeelten. Georgia bouwde en exploiteerde vervolgens jarenlang de belangrijke Western & Atlantic spoorweg. Maryland gaf staatsobligaties uit ten behoeve van de Baltimore & Ohio, terwijl Boston en Philadelphia min of meer hetzelfde deden. Weer andere staten beperkten zich tot het geven van speciale privileges of jarenlange vrijdom van belasting.

Grote afwezigheid bij dit alles was de federale overheid. Al eerder, tijdens de kanaalrage, was federale hulp aan de orde geweest, maar

tenslotte uit constitutionele overwegingen verboden. Voor de spoorwegaanleg gold hetzelfde principe, maar wel sprong Washington soms bij door de opnemingen voor diverse lijnen door het leger te laten verrichten, terwijl ook de invoerrechten op ijzer, rails en locomotieven verlaagd werden.

In 1850 kwam een nieuwe vorm van federale hulp aan de orde, de 'land grant'. Grote delen van het 'public domain' werden door de federale overheid aan deelstaten geschonken, die het land op hun beurt door-gaven aan nieuwe spoorwegmaatschappijen. De Illinois Central en Mobile & Ohio (in 1850) waren de eersten die hiervan profiteerden, maar later zou deze vorm van overheidshulp grote vormen aannemen met de schenkingen aan de transcontinentale spoorwegen.

De Burgeroorlog maakte duidelijk dat spoorwegen onmisbaar waren voor de moderne oorlogvoering en in dit opzicht bleek het Noorden duidelijk in het voordeel. Het Zuiden had een relatief zwak ontwikkeld net, met een paar zeer belangrijke lacunes en kende bovendien nog verschillen in spoorbreedte. Het Noorden had weliswaar hetzelfde probleem, maar had een veel verder ontwikkeld net, zodat alternatieve routes mogelijk waren. Bovendien was de zware industrie vrijwel geheel in het Noorden geconcentreerd, zodat daar rails, locomotieven en wagens geproduceerd konden worden, iets waar het Zuiden groot gebrek aan had.

De Transcontinentale spoorweg

De eerste Transcontinentale Spoorwegwet van 1862 voorzag in een lijn van Omaha, Nebraska, naar Sacramento, California. De Union Pacific bouwde vanuit Omaha, terwijl de Central Pacific vanuit het Westen begon. Op 10 mei 1869 ontmoetten de twee elkaar bij Promontory Point, Utah, en het wonderwerk was gereed.

En het was inderdaad een wonder van technisch vernuft en doorzettingskracht, om duizenden mijlen spoorweg te bouwen, dwars door woestijnen en over onbegaanbare berg-ruggen, zonder acht te slaan op extreme hitte en kou, watergebrek, vijandige Indianen en wilde dieren. Het liet niet na diepe indruk te maken op de Amerikanen en op de rest van de wereld.

Dat bij dit alles ook sprake was van corruptie op grote schaal, knoeierijen met de land grant, onzindelijke financiële manipulaties en persoonlijke verrijking, wierp wel een

Promontory Point (Utah): de Central Pacific en Union Pacific sluiten de lijnen aaneen (1869).

door hem eerst uitgezogen en vervolgens aan hun lot overgelaten.

Het aanlegkapitaal voor deze 'spoorweg-boom' werd nu vooral in de particuliere sector gevonden. Eerst in Boston en Philadelphia, maar al gauw nam Wall Street de leiding. En ook buitenlands kapitaal werd nu gezocht, vooral in Londen en Amsterdam. Aangetrokken door de hoge rendementen staken Engelse en Nederlandse beleggers miljarden in de Amerikaanse spoorwegen. Al gauw hadden zij van sommige spoorwegen, zoals de Illinois Central, de Louisville & Nashville en de Pennsylvania een duidelijke meerderheid van de aandelen in handen, zonder zich overigens veel met de exploitatie te bemoeien.

In 1890 was 33 procent van alle Amerikaanse spoorwegaandelen en -obligaties in buitenlandse handen, in 1914 nog altijd 30 procent. Engeland voerde hierbij de boventoon, maar Nederland was altijd een goede tweede, met Duitsland en vooral Frankrijk op afstand volgend.

schaduw over het heroïsche werk, maar werd beschouwd als min of meer onvermijdelijk. De spoorweg had zijn nut bewezen, het Westen werd opgelegd en de schaduwkanten nam men voor lief.

Na deze eerste transcontinentale lijn volgden er spoedig meer, meestal voorzien van ruime land grants, zodat er aan het eind van de jaren tachtig al vijf van dergelijke spoorwegen waren, met daarbij in staten als Colorado en California een soms dicht net van aanvoerlijnen.

Tussen 1870 en 1880 groeide het totale spoorweginet van 53.000 naar 93.000 mijl en in het volgende decennium verdubbelde het zich bijna opnieuw. Het hoogtepunt zou in 1916, met 254.000 mijl, bereikt worden.

Consolidatie en monopolie

De jaren na de Burgeroorlog vormen het tijdperk van de consolidatie en monopolievorming. Spoorwegmagnaten als 'Commodore' Cornelius Vanderbilt, Jay Gould, James J. Hill en Collis P. Huntington slaagden erin talloze kleine maatschappijen op te kopen en zo tot grote samenhangende netwerken (en tegelijk ook gigantische privé-vermogens) te komen. Dat ze daarbij geen middel, fatsoenlijk of onfatsoenlijk, schuwden om hun doel te bereiken, mag bekend worden geacht. Vooral Gould verwierf zich een bijzonder slechte naam in dit opzicht. 'His touch is death' werd van hem niet zonder reden gezegd; talrijke maatschappijen werden

Fraude en knoeierijen

Dat fraude en misleiding bij deze kapitaalstroom over de oceaan soms aan de orde van de dag waren, is bijna weer vanzelfsprekend. Het was ook haast te gemakkelijk de ver weg wonende beleggers te beduvelen. Een prachtige brochure, waarin de voordelen van spoorweg X van A naar B breed werden uitgemeten, met de onuitputtelijke mogelijkheden van de streek in geuren en kleuren verteld, was soms al voldoende. Dan nog een paar opmerkingen over de te verwachten dividenden, en beleggers kwamen toestromen. En niet alleen buitenlanders, de Amerikanen lieten zich net zo gemakkelijk bedotten.

Natuurlijk hadden de bankiers en effectenmakelaars, die deze aandelen of obligaties aan de man brachten, de zaak beter moeten controleren, maar vooral in de begintijd werd dit nogal eens nagelaten. Na de crisis van 1873, waarbij vele spoorwegen faillieerden en de beleggers grote schade leden, werd men wel iets voorzichtiger.

Zelfs inspectie ter plaatse was geen garantie voor de levensvatbaarheid van een geplande spoorlijn. Zo werd een groep geïnteresseerde bankiers en investeerders door een spoorwegdirectie erop gewezen dat er steenkool aanwezig was langs de in aanleg zijnde lijn: een paar gaten in de grond gevuld met kolengruis waren voldoende om de heren te overtuigen!

kleio

nummer 9-10/95
pagina's 16 en 17

En zo zijn er talloze voorbeelden van bedrog, halve waarheden en hele leugens te geven, allemaal bedoeld om mogelijke investeerders geld uit de zak te kloppen. Maar, het moet gezegd, er waren ook vele voorbeelden van eerlijk management, goed beheer, en gezonde financiële toestand. Investeerders in zulke spoorwegen konden tevreden zijn.

Spoorwegen en economie

Dat de spoorwegen onmisbaar waren voor de groei van de economie en de ontwikkeling van het land was iedereen duidelijk. De goud- en zilvermijnen van Colorado en Nevada, de onmetelijke prairies van de Dakota's, Kansas en Nebraska, die in vruchtbaar landbouwgebied werden omgevormd, de drogere streken van Texas, waar de veeteelt pas zin had als het vee snel en efficiënt naar de slachthuizen van St. Louis en Chicago vervoerd kon worden, de fruitteelt in California, die pas tot ontwikkeling kon komen toen de markten aan de Oostkust bereikbaar werden, alles was afhankelijk van snel en goedkoop transport, zoals alleen de spoorweg kon bieden.

Daarnaast hadden de spoorwegen ook een meer directe beschavende rol. In het lege land werden steden gesticht, waar werkplaatsen gevestigd werden. Daar werkten arbeiders en technici, soms relatief hooggeschoold personeel. Om de paar honderd mijl moest van locomotief gewisseld worden, en dus ontstond op die plaatsen een nederzetting waar spoorwegmensen en hun gezinnen woonden. Winkeliers en handwerkslieden werden aangelokt door de mogelijke verdiensten, en zo ontstonden steden als Cheyenne (Wyoming), Helper (Utah), Omaha (Nebraska) en vele anderen. Daar tegenover staat dat sommige van dit soort 'steden' zodra de behoeften van de spoorweg veranderden, weer verdwenen zonder een spoor na te laten.

Spoorwegmaatschappijen speelden ook een belangrijke rol in het aantrekken van settlers. Het land, verkregen door de federale land grant, moest natuurlijk verkocht worden, en sommige spoorwegen richtten daartoe speciale bureaus op, die in binnen- en buitenland adverteerden met het beschikbare land. In kleurige brochures in vele talen werden de voordelen van streek en grond breed uitgemeten, terwijl agenten in Europa hun best deden emigranten te werven.

Dat daarbij wel eens werd overdreven mag typisch Amerikaans genoemd worden. Zo werd schertsenderwijs gesproken van 'Jay

William Vanderbilt als verkrachter van de Vrijheid.

Cooke's Banana Belt', naar de financier die het land van zijn Northern Pacific in de Dakota's en Montana aan de man probeerde te brengen. Volgens zijn brochures en pamfletten was in dit gebied het klimaat zo gunstig en de grond zo vruchtbaar dat daar vrijwel alles zou kunnen groeien.

Jay Cooke had overigens zijn sporen verdiend bij het aan de man brengen van de oorlogsleningen van het Noorden tijdens de Burgeroorlog.

Succesvoller dan Cooke was de Santa Fe spoorweg, die in de jaren tachtig erin slaagde een groep Mennonieten uit Rusland tot emigratie te bewegen. Deze hardwerkende, sober levende Duitse boeren waren in de 18e eeuw door Catharina de Grote naar de Oekraïne gelokt, maar voelden zich nu bedreigd

De nieuwe boeren in het westen waren tot hun spijt uiterst afhankelijk van de spoorwegen.

door tsaristische overheidsmaatregelen. Ondanks het bestaande emigratieverbod vertrokken ze en masse naar Kansas en namen hun speciale graansoort, een harde rode tarwe, mee. Deze tarwesoort bleek het in Amerika nog beter te doen dan in de Oekraïne, zodat de oogsten reusachtig waren. De Santa Fe voer er natuurlijk wel bij.

De 'Nation's first big business'

De spoorwegen waren jarenlang de grootste werkgever in Amerika, de 'nation's first big business'. Het spoorwegverkeer stelde hoge eisen aan het management, om al die duizenden mensen, verspreid over grote afstanden, in de hand te houden, hun werkzaamheden te coördineren en zo efficiënt mogelijk in te zetten. De spoorwegen vormden zo de leerschool voor tal van latere industriële giganten.

Een paar getallen: in 1900 werkten er meer dan een miljoen mensen bij de spoorwegen; in 1914 was dit aantal gegroeid tot 1.699.000, of 4,4 procent van de totale werkende bevolking.

De spoorwegen waren ook de plaats waar de eerste vakbewegingen ontstonden. Verenigingen (brotherhoods) van machinisten en conducteurs, beide betrekkelijk hoog opgeleide beroepsgroepen, kwamen het eerst, maar al gauw deden andere groepen spoorwegpersoneel hetzelfde.

Overheidsingrijpen

De al eerder gesignaleerde tendens naar samenvoeging van kleinere maatschappijen en monopolievorming riep weerstanden op. De boeren, die eerst de spoorweg hadden verwelkomd, klaagden over de hoge tarieven en het gebrek aan vrije keuze. Deze beweging, de 'Granger Movement', ontwikkelde zich tot een soort politieke partij met populistische trekken en had vooral invloed in het Mid-Westen, waar verscheidene deelstaten overgingen tot regulerende maatregelen.

Andere misstanden, zoals geheime afspraken over tarieven tussen de spoorwegen, misbruik van de land grants, omkopen van politici en bestuurders en het gedrag van lieden als Gould, Vanderbilt en Huntington en consorten werden aan de kaak gesteld in kranten en boeken. Frank Norris' gerucht makende roman *The Octopus* (1901) schetst een weinig

fraai beeld van de allesverstikkende greep van Huntington's Southern Pacific op de samenleving in California.

Overheidsingrijpen kon dus bijna niet uitblijven, maar dankzij de Amerikaanse angst voor te grote macht van diezelfde overheid, duurde het nog tot 1887 voordat de Interstate Commerce Commission werd opgericht. Deze ICC had voorlopig alleen een regulerende en adviserende taak, en werd door de spoorwegen als ongevaarlijk beschouwd. Pas met de Hepburn Act van 1906 kreeg de ICC meer bevoegdheden en kon zij ook zelf tarieven vaststellen en bindend verklaren.

Samenvattend

Het lijkt vast te staan dat de spoorwegen in Amerika een cruciale rol hebben gespeeld in de ontwikkeling van het land. In 1961 kon een autoriteit als de historicus Daniel Boorstin nog verklaren: *'There are few more distinctively American subjects than the history of American railroads. While other nations too have had a railroad history, our nation of vast continental spaces has been decisively shaped by its means of transportation'*.

Dit algemeen aanvaarde beeld werd in 1964 ernstig beschadigd door de econoom Robert

Fogel, die in zijn boek *Railroads and the American Economic Growth* tot heel andere conclusies kwam. Hij voerde het begrip 'social savings' in, de besparing op transportkosten van landbouwprodukten die mogelijk werd door de aanwezigheid van spoorwegen in vergelijking met waterwegen en landwegen. Het resultaat was verrassend, slechts een besparing van een procent of 5 à 6. Ook de rol van de spoorwegen in de ijzerproductie, door W.W. Rostow als een van de 'leading sectors' genoemd, was volgens Fogel schromelijk overschat. Er werd meer ijzer verbruikt voor het produceren van gewone spijkers, kachels en andere huishoudelijke 'hardware', dan voor rails of locomotieven. Het aandeel van de spoorwegen in het totale Bruto Nationaal Produkt (BNP) was in 1859 niet meer dan 6%, nog altijd respectabel genoeg omdat geen enkele andere tak van industrie dat getal zelfs maar benaderde, maar niet zo allesoverheersend als was aangenomen.

De critici vielen Fogel natuurlijk op vele punten aan: hij was alleen uitgegaan van landbouwprodukten, en had kolen, erts en dergelijke buiten beschouwing gelaten. Hij had zich beperkt tot die gebieden waar kanalen technisch mogelijk zouden zijn geweest, zodat een groot deel van het Westen niet was meegenomen in de berekeningen.

Het aandeel van de spoorwegen in het BNP zou tegen het einde van de eeuw veel hoger oplopen dan de 5 of 6 procent van Fogel in 1859. De rol van de spoorwegen bij de openlegging van het Westen, waar kanalen niet of nauwelijks mogelijk waren, was misschien moeilijk in cijfers uit te drukken, maar toch zeker belangrijk, iets wat Fogel niet noemde. En inderdaad, Fogel moest later een deel van zijn beweringen afzwakken omdat hij een aantal elementen niet in zijn berekeningen had meegewogen.

De algemeen aanvaarde opvatting op het moment is dat de spoorwegen dan misschien geen allesoverheersende, maar wel degelijk een zeer belangrijke rol hebben gespeeld in de groei van de Amerikaanse economie. En voor de openlegging van het Westen en de samenbinding van de verschillende regio's tot één natie zijn zij van onschatbaar belang geweest. De rol van de overheid, vooral de lagere, is in de beginfase veel groter geweest dan verondersteld, terwijl ook het buitenslands kapitaal meer heeft bijgedragen dan veelal werd aangenomen.

LITERATUUR

Alfred D. Chandler Jr., *The Railroads. The Nation's First Big Business* (New York 1965)

George H. Douglas, *All Aboard. The Railroad in American Life* (New York 1992)

Robert W. Fogel, *Railroads and the American Economic Growth* (Baltimore 1960)

Walter Licht, *Working for the Railroad. The Organization of Work in the Nineteenth Century* (Princeton, NJ, 1983)

Albro Martin, *Railroads Triumphant. The Growth, Rejection, and Rebirth of a Vital American Force* (New York 1992)

John R. Stilgoe, *Metropolitan Corridor. Railroads and the American Scene* (New Haven 1983)

John F. Stover, *American Railroads* (Chicago 1961)

John F. Stover, *The Life and Decline of the American Railroads* (New York 1970)

George R. Taylor, *The Transportation Revolution 1815-1860* (1951, reprint New York 1977)

George R. Taylor and Irene Neu, *The American Railroad Network, 1861-1890* (Cambridge, Mass., 1956)

Augustus J. Veenendaal Jr., *Slow Train to Paradise. How Dutch Investors Helped Build American Railroads* (Stanford, Calif., zal eind 1995/begin 1996 verschijnen)

James A. Ward, *Railroads and the Character of America 1820-1887* (Knoxville 1986),

klaid

Negers en blanken

Jos van der Linden

Waren slaven mensen? Ja, voor veel Amerikanen in de vorige eeuw wel, maar dan van het Sambo-type: kinderlijke wezens, dociel, dom en lui. En deze opvatting is nog heel lang blijven hangen.

Op grond van recente literatuur, die vaak gebaseerd is op niet-blanke bronnen, schetst de auteur hier een ander beeld: mensen met maskers, geen kinderlijke zielen of overtuigde oproerkraaiers, maar personen die zich naar buiten toe anders manifesteerden dan in eigen kring.

Dr. J. van der Linden is op het moment werkzaam bij de Vakgroep Geschiedenis van de Universiteit van Utrecht.

Op de grote plantages in het zuiden van de VS werkten voornamelijk negers - eerst als slaaf, later als sharecropper. Hier een laat 19e eeuwse foto van een katoenveld.

De meeste samenlevingen kenden voor de negentiende eeuw bepaalde vormen van slavernij. Vandaar dat het geen verwondering hoeft te wekken dat ook in Noord-Amerika slavernij ontstond.

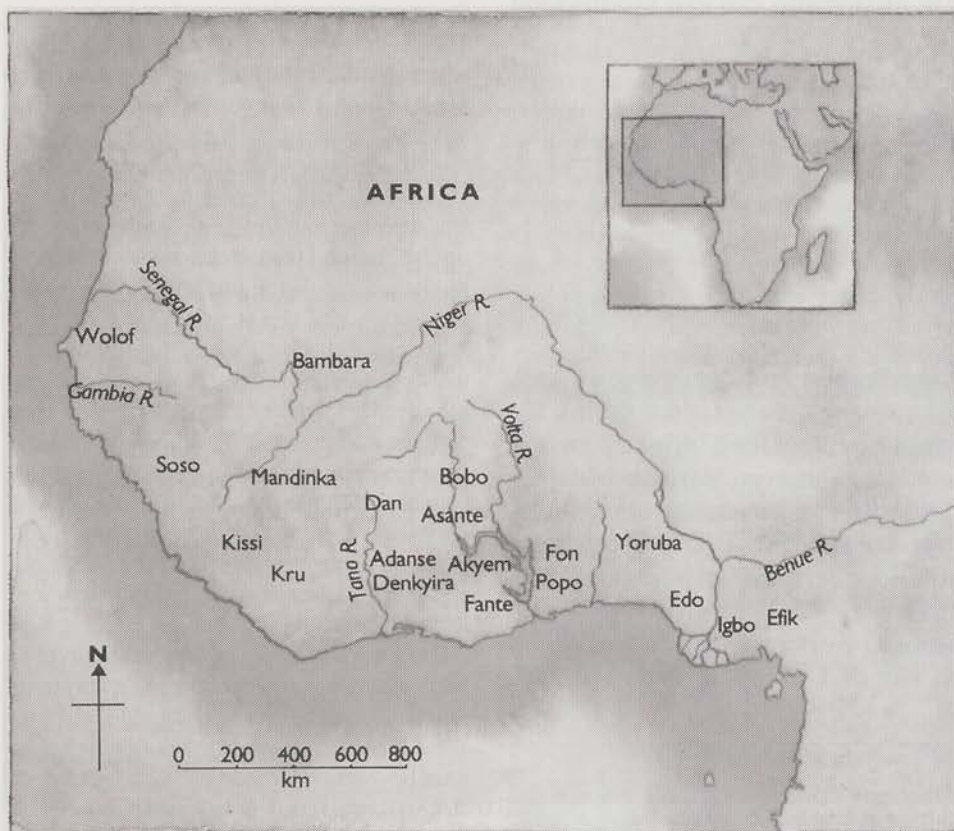
Het dramatische verhaal van de slavernij begint in het in 1610 gestichte Jamestown in Virginia, een van de eerste Britse koloniën op het Noordamerikaanse continent. Om te kunnen overleven in de wildernis waren de kolonisten afhankelijk van het moederland. Allerlei producten moesten geïmporteerd worden, vanaf boeken tot en met gereedschappen. Om de invoer van deze goederen te kunnen betalen zochten de kolonisten naar eigen middelen van bestaan. Ze experimenteerden naarstig met de fabricage van glas en zeep, en met de export van hout, graan en wijn, maar de inkomsten waren onvoldoende. De teelt van tabak bleek de oplossing voor hun probleem.

In 1612 werd voor het eerst tabak geoogst in Virginia, die vanwege de goede kwaliteit makkelijk kon concurreren met de tabak uit West-Indië en Spanje. De vraag naar tabak nam bovendien toe. De blanken leerden de slechte gewoonte van het roken van de Indianen, die hiermee op subtiële wijze wraak namen voor het leed dat hen werd aangedaan. Het roken verspreidde zich in de zestiende eeuw vanuit Portugal en Spanje naar Engeland. Er was een enorme markt voor het 'herb of hell'. De ene na de andere tabaksplantage verrees in Virginia en in bepaalde jaren stonden zelfs de straten van Jamestown vol tabaksplanten.

De bevolking nam toe van enkele duizenden tot ruim tienduizend in 1640, maar de bevolkingsaanwas was niet voldoende om aan de grote vraag naar arbeidskrachten te voldoen. Contractslavernij bood de grootgrondbezitters soelaas. Contractslaven, in het Engels 'indentured servants', waren meestal arme Britten voor wie de meester de overtocht naar het land van de onbegrensde mogelijkheden betaalde. In ruil hiervoor tekenden ze een contract waarbij ze zich verplichtten zeven jaar voor hun meester te werken.

Dat hier inderdaad sprake was van een vorm van slavernij blijkt uit het feit dat contractslaven door hun meesters konden worden gekocht en verkocht. Door het notoire gokken van de Britten verwisselden ze regelmatig van eigenaar.

Zeven jaar arbeid betekende voor de meeste contractslaven bovendien levenslang, want na aankomst leefden de immigranten gemiddeld niet langer dan zeven jaar. Het sterftecijfer in Virginia was ongeveer vergelijkbaar met de sterftecijfers tijdens pestepide-

De slaven waren voornamelijk afkomstig uit West-Afrika. Oorlogen tussen de verschillende stammen leverden krijgsgevangenen op, die verkocht werden. Andere Afrikanen werden ontvoerd door handelaren.

mieën. Ondervoeding, malaria en tyfus waren waarschijnlijk de oorzaak.

De hoge sterftecijfers verklaren waarom de grootgrondbezitters aanvankelijk nauwelijks zwarte slaven kochten, die hun hele leven bezit van de meester bleven. De levensverwachting van zwarte slaven was hetzelfde als die van contractslaven, maar de prijs was twee keer zo hoog. De zwarten die in 1619 door Nederlandse slavenhandelaren in Jamestown werden verkocht, bleven dan ook een bezienswaardigheid.

Toen vanaf het midden van de zeventiende eeuw het sterftecijfer begon te dalen, werd de aanschaf van zwarte slaven financieel aantrekkelijker. Daar kwam bij dat de contractslaven soms in opstand kwamen. Contractslaven leefden vanaf het midden van de zeventiende eeuw lang genoeg om na zeven jaar metterdaad van hun vrijheid te kunnen profiteren en een eigen boerderij te starten. De meeste vruchtbare grond bleek echter in handen te zijn van rijke tabaksplanters, zodat ze vaak genoeg moesten nemen met de mindere stukken grond of een hoge pacht moesten betalen. Ze konden vaak niet in hun levensonderhoud voorzien. Het gevolg was dat bendes van voormalige contractslaven Virginia onveilig begonnen te maken. In 1676 brak onder leiding van Nathaniel Bacon, die afkomstig was uit de elite van Virginia maar met de contractslaven sym-

pathiseerde, zelfs een opstand uit waarbij Jamestown in de as werd gelegd.

Met de invoering van levenslange slavernij in plaats van slavernij met een beperkte duur hoopten de planters de onderklasse onder controle te kunnen houden. Daarmee hadden ze succes. Het is opmerkelijk dat de opstanden van Amerikaanse negerslaven nooit dezelfde omvang hebben gehad als de opstand onder Nathaniel Bacon.

Negers als slaven

Dat de planters voor Afrikanen kozen en niet voor Indianen is op het eerste gezicht misschien verwonderlijk.

Er zijn wel pogingen ondernomen Indianen als slaven te gebruiken. Rond 1700 leefden in South Carolina veertienhonderd Indiaanse slaven op een totale bevolking van ruim twaalfduizend. Er bestond echter een nijpend tekort aan Indianen. Ze kenden bovendien vaak de streek waar ze als slaaf werkten, waardoor ontsnaptingen vaak voorkwamen. Afrikanen kwamen daarentegen in een volstrekt vreemde omgeving terecht en spraken de taal niet. De veelal nomadische Indianen weigerden op het land te werken; voor hen was dat vrouwenwerk. Afrikanen kwamen meestal uit sedentaire culturen en waren bekend met de landbouw. Indianen bleken daarnaast in tegenstelling tot Afrikanen minder weerstand te bezitten tegen Europese ziektes als mazelen en waterpokken.

Dat de planters nooit hebben overwogen levenslange slavernij voor blanken in te voeren vindt waarschijnlijk zijn oorzaak in de sterke afname van de immigratie van blanken na 1680. Maar belangrijker waren de vooroordelen tegen de zwarten. Deze werden als een minderwaardig ras beschouwd. Zwart werd van oudsher geassocieerd met onreinheid en met immoraliteit, en blank met zuiverheid en deugdzaamheid. Dat zwarten heidenen waren, maakte ze in de ogen van de Europese volkeren vogelvrij.

Het aantal negerslaven nam aanvankelijk langzaam toe. In 1642 waren er tweehonderdvijftig negerslaven in de Amerikaanse koloniën en in 1680 drieduizend. Daarna steeg het aantal negerslaven scherp tot tien-duizend in 1700 en een half miljoen in 1775. De slaven werden niet langer alleen ingezet op tabaksplantages maar ook bij de productie van indigo en rijst. Naar het zich laat aanzien waren het de slaven zelf die de planters in South-Carolina leerden hoe ze rijst moesten verbouwen.

kleio

De meeste slaven waren afkomstig uit West-Afrika.

Na een uitputtende tocht van soms honderden kilometers bereikten ze de kust waar ze werden gebrandmerkt en verhandeld. Daarna begon de gevreesde Middle Passage, die afhankelijk van de wind drie weken tot meer dan drie maanden kon duren. De slaven lagen dicht opeengepakt in de ruimen en waren vastgeketend. Tussen de zestiende eeuw en het midden van de negentiende eeuw zijn naar schatting tien miljoen Afrikanen als slaaf in de Nieuwe Wereld verkocht. Zestien procent stierf reeds tijdens de overtocht door hongers, dorst, ziekte en mishandeling.

Olaudah Equiano is een van de weinige slaven die later in een autobiografie de verschrikkingen van de overtocht en het nieuwe leven in Amerika heeft kunnen beschrijven. Toen hij elf jaar was werd hij samen met zijn zus uit een dorp in West-Afrika ontvoerd door slavenhandelaren. Inmiddels gescheiden van zijn zuster arriveerde hij zeven maanden later aan de kust waar het vreemde grote schip dat daar lag te wachten en de blanke mannen met hun *'horrible looks, red faces, and long hair'* hem angst aanjoegen. Hij was ervan overtuigd dat de blanken kannibalen waren en toen hij aan het dek van het schip een ketel kokend water zag, viel hij flauw. Het geschreeuw, het gekreun en de ondraaglijke stank maakten het ruim van het schip tot *'a scene of horror almost inconceivable'*.

Tijdens de overtocht sprongen twee aan el-

kaar geketende slaven overboord en verdronken. De meeste Afrikanen werden in Barbados verkocht, maar Equiano kwam in Virginia terecht. Hij was de enige pas geïmporteerde slaaf op de plantage en kon met niemand praten. *'In this state I was constantly grieving and pining, and wishing for death, rather than anything else.'* Na enkele dagen kreeg hij als taak zijn meester koelte toe te zwaaien in het landhuis. Hij was ervan overtuigd dat een portret aan de muur zijn bewegingen registreerde en elke overtreding aan zijn slapende meester zou verklappen. Equiano werd tenslotte door een Britse zee-kapitein gekocht die hem na verloop van tijd zijn vrijheid schonk.

Equiano was een uitzondering. In de eeuw na 1660 namen de slavenhoudende koloniën 'black codes' aan waarin de juridische status van de slaven werd geregeld. Belangrijk was de bepaling dat anders dan bij blanke contractslaven eventueel nageslacht bezit zou zijn van de meester. De status van het kind werd niet bepaald door de status van de vader, want die was vaak niet met zekerheid te achterhalen. Je was een slaaf als je moeder een slaaf was. Verder werd bepaald dat de slaaf zijn gehele leven in dienst van de meester zou blijven. De slaaf was geen dienaar, maar een ding, een stuk vee. Vandaar dat historici vaak van 'chattel slavery' spreken. Een beschrijving van een erfenis in Boston luidde dan ook als volgt: twee kisten cacao, vier kisten suiker en twee negers.

Negerslaven konden worden gekocht, verkocht, verhuurd en met hypotheek bezwaard. Hun huwelijk werd niet door de wet erkend. Ze konden geen proces aanspannen, hadden geen recht op bezit en konden willekeurig worden gestraft.

De slaven waren dus volslagen rechteloos, althans in theorie. In de praktijk lag dat anders. De vrijwel permanente angst voor opstand in het Zuiden speelde hierbij een voorname rol. Slaven waren bovendien een kostbaar bezit. Ze genoten daarom een zekere bescherming. Gerechtshoven erkenden soms dat slaven in zelfverdediging een blanke mochten doden. Moord op slaven werd in het Zuiden van de Verenigde Staten bij tijd en

wijle bestraft. Het recht op bezit van de slaven werd herhaaldelijk door gerechtshoven gesanctioneerd als meesters probeerden de kleine moestuinen die veel slaven bezaten te onteigenen.

De bloeitijd van de slavernij

Door de industriële revolutie en de opkomst van de textielindustrie in Engeland ontstond tegen het einde van de achttiende eeuw grote vraag naar ruwe katoen. De katoenteelt in de Verenigde Staten beperkte zich in deze tijd grotendeels tot enkele eilanden voor de kust van North-Carolina. De langvezelige variant die hier werd verbouwd was echter niet geschikt voor het binnenland, waar alleen kortvezelige katoen wilde groeien. Bij de kortvezelige soort was het scheiden van de zaden van het pluus een tijdrovend karwei.

De oplossing voor deze bottleneck in de productie van de 'plantaardige wol' werd gevonden door een technisch begaafde Yankee, Eli Whitney. Met de in 1793 ontwikkelde cotton gin, waar kort daarna een door Hogden Holmes verbeterde versie van op de markt kwam, kon de katoenpluis op machinale wijze van de zaden worden ontdaan. De produktiviteit van slaven die katoen van de zaden moesten ontdoen, verduizendvoudigde hierdoor. Toch liet de cotton boom nog enige tijd op zich wachten. De Napoleontische oorlogen belemmerden de handel tot ongeveer 1810. Hetzelfde gold voor de hoge transportkosten op het rivieren netwerk van de Mississippi. Maar met de introductie van stoomschepen in 1811 daalden de transportkosten al bleef een reis over de Mississippi een gevaarlijk onderneming. De stoomschepen moesten zandbanken en drijvende boomstammen ontwijken en het grootste gevaar waren de regelmatig ontplofende stoomketels.

De productie van katoen vertwintigvoudigde tussen 1810 en 1860. In 1840 nam het Zuiden zestig procent van de wereldkatoenproductie voor zijn rekening. De slavernij was een winstgevend instituut. Schattingen van de gemiddelde nettowinst lopen uiteen van twaalf procent tot vijftig procent van de omzet.

Voor de katoencultuur zijn ten minste tweehonderd vorstvrije dagen per jaar nodig. Vandaar dat de verbouw beperkt bleef tot het diepe Zuiden. De expansie richtte zich vooral op de staten die later de cottonbelt zouden worden genoemd: Alabama, Mississippi, Louisiana, Georgia en North- en South Carolina.

TO BE SOLD, on board the
Ship *Bance Yland*, on tuesday the 6th
of May next, at *Abley-Ferry*; a choice
cargo of about 150 fine healthy

NEGROES,

just arrived from the
Windward & Rice Coast.

—The utmost care has
already been taken, and

shall be continued, to keep them free from
the least danger of being infected with the
SMALL-POX, no boat having been on
board, and all other communication with
people from *Charles-Town* prevented.

Austin, Laurens, & Appleby.

N. B. Full one Half of the above Negroes have had the
SMALL-POX in their own Country.

Aanplakbiljet over een slavenverkoop.

De trek naar het westen was voor veel slaven een traumatische ervaring. Ze moesten zich aanpassen aan een nieuwe eigenaar en aan een totaal nieuwe omgeving. Ze werden permanent gescheiden van hun vaders, hun moeders, hun zusters en hun broers.

Toen de jonge Laura Clark met negen andere kinderen in een kar van North-Carolina naar Alabama vervoerd zou worden, begreep ze niet waarom haar moeder totaal overstuurd was. 'I knows now', zei ze later, 'and I never seed her no mo' in dis life.'

Het aantal slaven in de zuidelijke staten groeide tot bijna vier miljoen in 1860 op een totale bevolking in het Zuiden van tien miljoen. Eén op de vier gezinnen bezat slaven, meestal waren dat er minder dan vijf. Er waren in het Zuiden tienduizend zogenaamde planters, die twintig slaven of meer bezaten. Drieduizend planters behoorden bij de rijkste elite en bezaten honderd slaven of meer. De slavernij was een florerend instituut.

Rechtvaardigingen voor de slavernij

De Founding Fathers hadden over het algemeen de slavernij afgekeurd. George Washington bepaalde bijvoorbeeld in zijn testament dat zijn slaven na zijn dood moesten worden vrijgelaten. Thomas Jefferson koesterde weliswaar racistische opvattingen, maar hij zag evenals Washington weinig heil in het bijzondere instituut, zoals de slavernij soms werd genoemd.

Veel slavenhouders beschouwden tegen het einde van de achttiende eeuw de slavernij als een noodzakelijk kwaad. Als de slavernij zou worden afgeschaft, zouden de Verenigde Staten volgens hen overspoeld worden door een stroom van armen, die evenals de contractslaven uit de zeventiende eeuw, voor chaos zouden zorgen en wellicht in opstand zouden komen.

In de achttiende eeuw was de slavernij nauwelijks omstreden. Vandaar dat de meeste slavenhouders niet de moeite namen het bijzondere instituut te verdedigen. Dat veranderde in de negentiende eeuw. De slavernij werd aangevallen, en niet alleen door de abolitionisten. Die waren slechts het topje van de ijsberg.

In het Noorden werden de laatste slaven in de jaren twintig vrijgelaten en er ontstond een beweging in de politiek die zich tegen de uitbreiding van de slavernij keerde. In 1850 bestond er in de Nieuwe Wereld alleen nog slavernij in Brazilië, Cuba en Puerto Rico en in het zuiden van de Verenigde Staten. De slavenhouders voelden zich in het nauw gedreven en begonnen daardoor steeds meer aandacht te schenken aan de verdediging van het bijzondere instituut. Er ontwikkelde zich een kruistocht voor de slavernij die uniek was in de Nieuwe Wereld. In geen enkele andere slavenmaatschappij weigerden de slavenhouders de emancipatie van de slaven te accepteren en namen ze welbewust het risico van een oorlog om hun belangen te beschermen.

Het verschil in reactie tussen slavenhouders in de Verenigde Staten en in Latijns Ameri-

\$150 REWARD

RANAWAY from the subscriber, on the night of the 2d instant, a negro man, who calls himself *Henry May*, about 22 years old, 5 feet 6 or 8 inches high, ordinary color, rather chunky built, bushy head, and has it divided mostly on one side, and keeps it very nicely combed; has been raised in the house, and is a first rate dining-room servant, and was in a tavern in Louisville for 18 months. I expect he is now in Louisville trying to make his escape to a free state, (in all probability to Cincinnati, Ohio.) Perhaps he may try to get employment on a steamboat. He is a good cook, and is handy in any capacity as a house servant. Had on when he left, a dark cassinett coat, and dark striped cassinett pantaloons, new—he had other clothing. I will give \$50 reward if taken in Louisville; 100 dollars if taken one hundred miles from Louisville in this State, and 150 dollars if taken out of this State, and delivered to me, or secured in any jail so that I can get him again.

WILLIAM BURKE

Hardscore. Ky., September 3d, 1838.

Hoewel het moeilijk was te ontsnappen, vluchtten op den duur duizenden slaven naar het noorden.

De cotton boom veroorzaakte een sterke stijging van de vraag naar arbeid.

In de hoop dat de slavernij een natuurlijke dood zou sterven was de import van slaven uit het buitenland in 1808 verboden. Het verbod had geen enkel effect. In tegenstelling tot de meeste andere slavegebieden vertoonde de slavenbevolking van de Verenigde Staten een natuurlijke aanwas. Brazilië en het Caraïbisch gebied waren kerkhoven voor de slaven. Jamaica importeerde in totaal bijvoorbeeld driekwart miljoen slaven, maar bij de emancipatie was er een slavenbevolking van slechts driehonderdduizend. De slavenbevolking in de Verenigde Staten groeide daarentegen met ongeveer twee procent per jaar.

De redenen zijn niet helemaal duidelijk. Waarschijnlijk speelde de afwezigheid van tropische ziekten een rol. Opvallend is dat in de moerasachtige rijstcultuur van South-Carolina het sterftecijfer aanzienlijk hoger was dan in de rest van de Verenigde Staten. En doordat voedsel in de Verenigde Staten goedkoper was, kregen de slaven beter te eten.

kleio

Kaart van de zuidelijke staten met de datum waarop ieder brak met de Unie.

ka kan globaal gesproken worden verklaard door het verschil in houding tegenover de slavernij. De meeste planters in bijvoorbeeld Brits West-Indië woonden niet zelf op de plantage. De slavernij was voor hen alleen economisch van belang. Doordat ze een zekere financiële compensatie kregen, accepteerden ze de afschaffing ervan.

De slavenhouders in de Verenigde Staten woonden meestal op de plantage. Ze beschouwden zichzelf vaak als paternalistische meesters die een nauwe band hadden met hun 'zwartjes'. Het bijzondere instituut was voor hen meer dan alleen een investering, het was een levenswijze. Emancipatie in ruil voor financiële compensatie wezen ze dan ook af. Hun uitgangspunt werd dat de slavernij niet een noodzakelijk kwaad was, maar juist een groot goed voor de slaven.

De slavenhouders wierpen een bonte mengeling van argumenten in de strijd.

In het diep religieuze Amerika was de Bijbel de hoeksteen van de verdediging van de slavernij. Een wijd verbreid argument was dat de joden, nota bene Gods uitverkoren volk, eveneens slaven hadden bezeten. De meest populaire rechtvaardiging was dat de slavernij een onderdeel was van Gods plan om een heidens volk kennis te laten maken met de zegeningen van het Christendom.

Er waren ook slavenhouders die seculiere argumenten gebruikten. Ze beriepen zich op Griekse en Romeinse precedents. Anderen zagen de plantage als een geïdealiseerde Middeleeuwse heerlijkheid waar paternalistische planters waakten over het heil van hun zwarte pupillen en waar wederzijdse verplichtingen en verantwoordelijkheden heersten.

De slavernij stond op gespannen voet met de democratische en liberale traditie in de Verenigde Staten. In de jaren twintig en dertig van de negentiende eeuw werd in de Verenigde Staten het algemeen kiesrecht voor blanke mannen ingevoerd en ook het Zuiden nam volop aan deze ontwikkeling deel.

Toch bestond in het Zuiden een ander politiek en intellectueel klimaat dan in het Noorden. Terwijl in het Noorden in de eerste helft van de negentiende eeuw krachtige hervormingsbewegingen ontstonden, zoals de vakbonden, de vrouwenemancipatie en natuurlijk het abolitionisme, bestond er een conservatieve en anti-democratische stroming in het Zuiden die zich tegen de voornaamste beginselen van de Amerikaanse politiek keerde.

Soldaat uit het Noordelijke leger.

Een bekend slavenhouder en politicus, James H. Hammond schreef: *'I repudiate, as ridiculously absurd, that much lauded but nowhere accredited dogma of Mr. Jefferson, that all men are born equal.'*

George Fitzhugh, een planter uit Virginia, uitte soortgelijke sentimenten. Zijn uitgangspunt was de natuurlijke ongelijkheid van alle mensen. De slavernij was in zijn opvatting een weldaad voor de slaven, want ze gaf de slaven tenminste bestaanszekerheid, terwijl de arbeiders in de Noordelijke industrie bij de geringste economische tegenslag door de kapitalisten op straat werden gezet. Bij Fitzhugh waren de argumenten voor de slavernij dus tevens een aanval op het liberalisme en het kapitalisme.

Historici strijden nog steeds over de vraag hoe representatief deze anti-democratische en anti-liberale stroming is geweest. De denkbeelden van Zuidelijke politici als Thomas Jefferson konden natuurlijk niet binnen een of twee generaties van de aardbodem verdwenen zijn.

Vast staat dat veel slavenhouders liberale opvattingen hadden. Ze geloofden paradoxaal genoeg dat alle mensen in beginsel gelijk waren. Racistische opvattingen boden een uitweg uit deze paradox. De zwarten werden beschouwd als wilden, als een kruising tussen mensen en apen, die van nature ongeschikt waren voor de vrijheid.

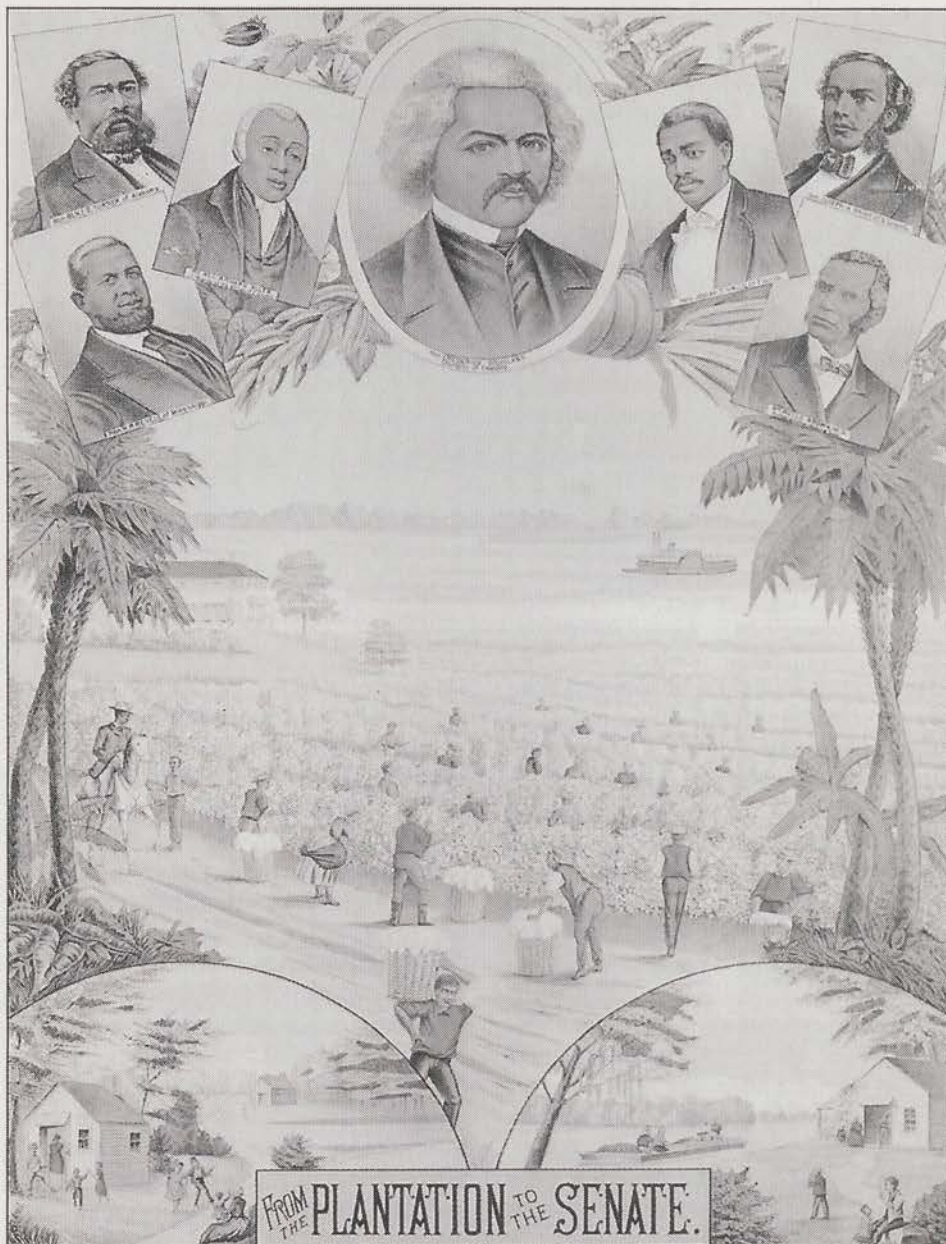
De Verenigde Staten waren dus wel een democratie, maar een democratie voor blanken alleen.

De slaven

Het meest controversiële onderwerp in de historiografie van de slavernij is de reactie van de slaven op hun beproevingen. Voor de Tweede Wereldoorlog zagen de meeste historici de slavernij als een humaan instituut. Volgens de uit het Zuiden stammende historicus U.B. Phillips werden de slaven goed behandeld. Ze kregen voldoende voedsel en gingen fatsoenlijk gekleed. De slavernij was er om de slaven tegen zichzelf te beschermen. De slaven waren volgens Phillips van nature lui, volgzzaam en niet al te intelligent. Ze waren een kinderlijk volkje dat aan de hand van de blanken door het leven geleid moest worden.

Dergelijke racistische opvattingen waren eerder regel dan uitzondering in de Verenigde Staten. Protesten van zwarte critici als W.E.B. DuBois, die al in 1918 de visie van Phillips aan de kaak stelde, vonden geen weerklank.

Na de Burgeroorlog: de eerste zuidelijke zwarte politici.

Hoewel het racisme in kleine kring rond 1910 aan een aarzelende terugtocht begon, was het de Tweede Wereldoorlog die duidelijk maakte dat de stereotypen over de zwarten gevaarlijke implicaties konden hebben. De eerste aanvallen door blanke historici op de tot die tijd toonaangevende visie van Phillips dateren van de Tweede Wereldoorlog, maar de genadeslag kwam in 1956 toen Kenneth M. Stampp in *The Peculiar Institution* het gebeuzel van Phillips over de menselijkheid van de slavernij genadeloos neersabelde. Dwang en geweld waren volgens Stampp de pijlers waar het bijzondere instituut op rustte. Stampp verwierp bovendien de racistische stereotypen van Phillips. Hij had daarmee de weg vrijgemaakt voor een nieuwe interpretatie.

In 1959 verscheen de geruchtmakende studie *Slavery* van Stanley Elkins.

Het opmerkelijke was dat Elkins in menig opzicht hetzelfde beeld gaf van de slaven als Phillips had gedaan. De slaven waren ook volgens Elkins kinderlijke wezens, loyaal aan hun meester, dociel, maar lui. Maar in tegenstelling tot Phillips schreef Elkins deze eigenschappen niet toe aan raciale factoren, maar aan de meedogenloze onderdrukking. Daardoor waren de slaven apathisch en afhankelijk geworden. Een eigen cultuur bezaten ze niet. Ze identificeerden zich volledig met de cultuur van de blanken. Het leek of de slaven een hersenspoeling hadden ondergaan. De plantage was bij Elkins een totalitaire staat. De slaven waren in alle opzichten slechts de schaduw van de blanken. Aan het einde van de jaren zestig kwam de visie van Elkins onder vuur te liggen. De

kleio

nummer 9-10/95
pagina's 24 en 25

strijd van de burgerrechtenbeweging en de rellen in de getto's toonden aan dat de zwarten allerm minst apathisch waren. Dat bracht historici op de gedachte dat hun voorouders wellicht dezelfde geestkracht hadden bezeten. Men begon daarom meer aandacht te besteden aan het werk van zwarte intellectuelen als W.E.B. DuBois, die reeds voor de Tweede Wereldoorlog kritiek leverde op het traditionele beeld van de onderdanige slaaf. Om hun hypothese aannemelijk te maken, gingen ze tevens op zoek naar nieuw bronnenmateriaal waarin de slaven zelf aan het woord kwamen. Het werk van Stamp en Elkins was grotendeels gebaseerd op de getuigenissen van blanken. Sommige historici begonnen ware strooptochten langs Zuidelijke archieven en ontdekten honderden brieven en autobiografieën van slaven. In 1972 vond de publikatie plaats van de interviews die tijdens de New Deal met tweeduizend voormalige slaven waren gehouden en tot de jaren zeventig door de meeste historici waren genegeerd. Het nieuwe bronnenmateriaal veroorzaakte een revolutie in de historiografie van de slavernij.

Accommodatie was het sleutelwoord in het nieuwe beeld van de slavernij. Het gros van de slaven paste zich aan zonder zich te onderwerpen. Het dociele gedrag was vaak een masker, dat bedoeld was om zich niet de woede van de meester op de hals te halen. De slaven identificeerden zich niet totaal met de meester. Ze waren, hoewel uitzonderingen natuurlijk voorkwamen, niet de infantiele wezens die Elkins van hen had gemaakt. Ze ontwikkelden een cultuur die hen onderscheidde van de meesters en hun identiteit bevestigde. De slaaf was geen revolutionair. Hij was evenmin een gehersenspoelde Zombie. Hij was een gewoon mens. Die eigen identiteit van de slaven wordt bijvoorbeeld zichtbaar in de volksliederen die soms op sarcastische wijze uiting gaven aan de onderdrukking door de meesters.

'We raise de wheat,

Dey gib us de corn;

We bake de bread,

Dey gib us de cruss;

We sif de meal,

Dey gib us de huss;

We peal de meat,

Dey gib us de skin

And dat's de way

Dey take us in.'

Dergelijke liederen konden natuurlijk niet openlijk worden gezongen. Er waren vaak verschillende versies in omloop; één voor als er blanken toehoorden en één voor als ze afwezig waren.

Een eigen identiteit

De eigen identiteit van de slaven stond voortdurend onder zware druk. De religie is een voorbeeld. De kerstening van de slaven vond vooral plaats in de eerste helft van de negentiende eeuw. Veel slavenhouders maakten zich in het intens religieuze Amerika oprecht bezorgd over het zieleheil van de slaven. Een ander doel was om de slaven gehoorzaam te houden. Blanke predikers verkondigden graag dat volgens de Bijbel diennaren hun meesters moesten gehoorzamen. Even populair onder blanke predikers was het verhaal van Ham die samen met zijn zoon Kanaän en al zijn zwarte nakomelingen tot eeuwige slavernij werd veroordeeld, omdat Ham zijn vader Noach begluurd had toen deze naakt en dronken in zijn tent lag. *'Cursed be Canaan; a slave of slaves shall he be to his brothers'*, was een favoriete tekst van de blanke predikers.

Dergelijke aansporingen de meester trouw te dienen werden soms door de zwarten geaccepteerd. Een minderheid van zwarte predikers meende oprecht dat gehoorzaamheid aan de meester de slaven in de hemel zou brengen.

Of het verhaal van Ham veel indruk maakte op de slaven is twijfelachtig. Afrikaanse religies kenden de leer van de erfzonde niet. Vandaar dat veel slaven weigerden te aanvaarden dat hun miserabele bestaan een straf zou zijn voor de zonde van hun vermeende voorvader Ham. Veel slaven putten bovendien kracht uit de subversieve dimensie van het Christendom. Alle mensen zijn gelijk in de ogen van God.

De Bijbel verschaftte de slaven bovendien bepaalde helden. Hoog op de lijst stond natuurlijk Mozes die zijn volk uit de slavernij in Egypte verlostte. De spirituals, die deels aan de blanken ontleend waren en deels een eigen creatie, waren vooral een uitdrukking van religieuze gevoelens, maar ze gaven tevens uiting aan verdriet, hoop, protest en aan een verlangen naar vrijheid.

Hun religie gaf de slaven kracht en zelfvertrouwen. Veel zwarte predikers probeerden hun volk geestelijk overeind te houden. Veel meer konden ze niet doen. Oproepen tot revolutie was door de militaire overmacht van de blanken gelijk aan zelfmoord. De zwarte predikers volgden daarom een defensieve strategie, die ze pas lang na de slavernij, bij Martin Luther King, zouden verlaten.

Een voornaam doorgeefluik voor de zwarte cultuur was het gezin. Maar dat stond echter onder zware druk. Meer dan dertig procent van de gezinnen werd door de slavenhandel

uiteengerukt. Bovendien werd het gezag van de ouders bedreigd. Hun economische functie was beperkt. Het was de meester die voedsel, kleding en behuizing verschaftte. Vaders werden minachtend met 'boy' aangesproken en konden hun vrouwen niet beschermen tegen de zweep en tegen seksuele avances van blanken. Stamp en Elkins zagen de ouders daarom als machteloze figuren die geen enkel gezag bij hun kinderen hadden en zodoende niet als voorbeeld konden dienen. De kinderen zouden zich volledig met de blanke meesters hebben geïdentificeerd.

Stamp en Elkins maakten echter alleen gebruik van getuigenissen van blanken die vaak maar één dimensie van het gedrag van de slaven waarnamen: de onderworpenheid in het bijzijn van de meester. Uit getuigenissen van zwarten blijkt dat de ouders vaak een dubbelrol vervulden. Op het werk waren ze gehoorzaam en onderdanig, maar in de slavenkwartieren protesteerden ze tegen de behandeling door de blanken. Daar vervulden ze tevens een economische functie. Door op jacht te gaan en door het bijhouden van een moestuin wisten ze vaak afwisseling te bieden in het eentonige dieet van spekvet en maïsmeel.

Slavenouders verrichtten een taak die alle ouders verrichtten. Ze vertelden verhalen. Ze leerden hun kinderen te overleven. In tegenstelling tot wat Stamp en Elkins beweerden bestonden er sterke affectieve banden tussen mannen en vrouwen, tussen kinderen en ouders. Ook in dat opzicht waren slaven gewone mensen. Het beste bewijs voor hun trouw is dat talloze slaven na de Burgeroorlog op zoek gingen naar familieleden die door de slavenhandel van hen gescheiden waren.

Accommodatie, aanpassing zonder onderwerping, was tevens het sleutelwoord bij het werk dat de slaven moesten doen. Ze werden ingezet bij de verbouw van katoen, suikerriet, rijst en tabak. Soms werkten ze in de industrie. Meer dan de helft van de slaven werkte op grote plantages, dat wil zeggen bij meesters die twintig of meer slaven hadden. De ouderen zorgden voor de stallen, de moestuinen en de keukens. De kinderen deden lichte taken of dienden als waterdragers voor de volwassenen wanneer deze bij zonsopgang naar de akkers vertrokken.

Op sommige plantages kregen de slaven een individuele taak toegewezen, maar meestal werkten ze in groepen onder leiding van een voorman, die zelf slaaf was. Deze voormannen of drijvers waren verantwoording schuldig aan een blanke opzichter of aan de meester. De voormannen hadden niet alleen de

De terreur van de Ku Klux Klan in het Zuiden maakte het leven er voor negers niet veel beter op na de Burgeroorlog. Hier een boodschap van de Alabama KKK in een krant in 1868.

leiding tijdens het werk op de akker, ze moesten tevens de orde bewaren in de slavenkwartieren. Deze voormannen bevorderden de accommodatie. Aan de ene kant konden ze hard optreden als het werktempo te traag was. Aan de andere kant waren zij het vaak die bij de meesters klaagden als de blanke opzichter te hoge eisen stelde. Bovendien lieten ze over het algemeen toe dat de slaven 's nachts hun huizen verlieten om naar verboden religieuze bijeenkomsten te gaan.

De huisdienaren hadden evenals de voormannen een dubbele rol. Door hun werk als butler, als bediende in de keuken of als kindermeid voelden ze zich soms ver boven de gewone veldslaven verheven. Ze identificeerden zich vaak met de meester. Aan de andere kant waren ze ook een voorbeeld voor de veldslaven. Ze hadden soms een dusdanige positie bij de blanken opgebouwd dat ze het zich konden veroorloven brutaal te zijn. Ze gaven vaak informatie door aan veldslaven zodat deze konden ontsnappen.

De opstandige slaaf

Er bestond natuurlijk een geweldige variatie in de wijze waarop de slaven zich gedroegen. Ten behoeve van de duidelijkheid worden ze soms in drie typen ingedeeld.

Het eerste type is de zogenaamde Sambo, die onderdanig was, trouw aan de meester, ijverig werkte en niet aan de vrijheid dacht. Bij het meest voorkomende type was de trouw tegenover de meester een masker. Hij paste zich aan zonder zich te onderwerpen. Hij was het prototype van de accommodatie. Hij gedroeg zich eerbiedig tegenover de blanken, maar probeerde zijn onderhuidse wo-

de te onderdrukken. Hij kon zichzelf echter niet altijd beheersen en dan vernielde hij gereedschappen, weigerde te werken, stal uit de voorraadkast van de meester of liep weg. Het derde type was de eeuwige rebel, die telkens weer in opstand kwam, guerrilla-acties leidde of keer op keer ontvluchtte.

Dat het type van de rebel nauwelijks voorkwam, blijkt uit het in vergelijking met Latijns-Amerika geringe aantal slavenopstanden in de Verenigde Staten. De grootste opstand vond plaats in Louisiana in 1811 waar driehonderd tot vijfhonderd slaven aan deelnamen.

De bekendste opstand was die van Nat Turner in 1831 in Virginia. Het ging hier om enkele tientallen slaven die in een strooptocht langs verscheidene plantages ongeveer vijftig blanken om het leven brachten. In Latijns Amerika daarentegen namen soms duizenden slaven de wapens op.

Een van de redenen voor de beperkte omvang van de slavenopstanden in de Verenigde Staten was de militaire overmacht van de blanken. In de Verenigde Staten was in de meeste slavengebieden het aantal blanken groter dan het aantal slaven. In Brits West-Indië was de verhouding één op zeven en op Haïti, waar aan het einde van de achttiende eeuw de enige succesvolle slavenopstand in de geschiedenis plaatsvond en de Franse onderdrukkers werden verdreven, was de verhouding één op elf. Terwijl de overzeese slavenhandel in de Verenigde Staten vanaf 1808 verboden was, ging de aanvoer van nieuwe slaven in grote delen van Latijns-Amerika gewoon door. Deze nieuwe slaven waren oorspronkelijk vaak krijgsgevangenen, met andere woorden goefende

kleio

soldaten die leiding konden geven aan een opstand.

Plantages in de Verenigde Staten lagen bovendien minder vaak dan in Latijns-Amerika in de buurt van moerassen en jungles die gevluchte slaven bescherming konden bieden en van waaruit ze een guerrillaoorlog konden beginnen. En omdat in de Verenigde Staten meer vrouwelijke slaven waren dan in Latijns-Amerika kon er bovendien meer gezinsvorming plaatsvinden. De meeste slaven hadden een te groot verantwoordelijkheidsgevoel om vrouw en kinderen in de steek te laten.

Er bestond dus geen revolutionaire traditie onder de slaven in de Verenigde Staten, hoewel daar in de literatuur wel voor is gepleit. In sommige recente publikaties wordt veel nadruk gelegd op het openlijke verzet van de slaven. De heroïek domineert hierin. De geschiedenis wordt hier een triomfantelijk heldenverhaal waarin korte metten wordt gemaakt met de ambivalentie in het gedrag van de slaven. De zwarten reageerden immers niet alleen met verzet. Hun reactie op de slavernij was vaak paradoxaal. Sommige zwarten vonden hun meester een goed mens, omdat hij hen goed behandelde. Ze verborgen tijdens de Burgeroorlog het tafelzilver van de meester voor plunderende Noordelijke troepen en verdedigden hun meester soms met hun leven, maar tegelijk juichten ze bij elke overwinning die het Noorden boekte.

Dergelijk gedrag toont aan dat ze gewone mensen waren, gewone mensen die door een eigen cultuur op te bouwen het geestelijk fundament legden voor de strijd van daaropvolgende generaties.

Veel van de illustraties bij dit artikel zijn afkomstig uit het leerlingenboek 'Black peoples of the Americas' van Nigel Smith (Oxford 1992).

LITERATUUR

Jonh W. Blassingame, *The slave community. Plantation life in the antebellum south* (New York 1979 revised and enlarged edition). Bevat voorbeelden van de zwarte cultuur. Helder.

Idem, (ed.), *Slave testimony. Two centuries of letters, speeches, interviews, and autobiographies* (Baton Rouge 1977/1987). Prachtige bronnenverzameling.

Stanley Elkins, *Slavery. A problem in American institutional and intellectual life* (Chicago 1959/1968 tweede editie).

Susanne Everett, *Slavernij door de eeuwen heen* (Zutphen 1993). Overzicht van de slavernij vanaf de oudheid. Veel illustraties.

Robert William Fogel, Stanley L. Engerman, *Time on the cross. The economics of American Negro slavery* (New York 1974/1989). Een economische interpretatie van de slavernij, waar veel kritiek op is geleverd.

Idem, *Without consent or contract. The rise and fall of American slavery* (New York 1989). Veel beter dan *Time on the Cross*. Informatief.

Henry Louis Jr. Gates (ed.), *The classic slave narratives* (New York 1987). Autobiografieën van onder meer Olaudah Equiano en Frederick Douglass.

Eugene D. Genovese, *Roll, Jordan, roll. The world the slaves made* (Londen 1974). Levendig, gedetailleerd en subtiel. Een van de mooiste boeken over de slavernij. Idem, *The world the slaveholders made. Two essays in interpretation* (New York 1969). Volgens Genovese hadden de slavenhouders een anti-kapitalistische en anti-liberale ideologie.

Idem, *The southern tradition. The achievements and limitations of an American conservatism* (Cambridge Massachusetts 1994). Over het conservatisme in het Zuiden.

Vincent Harding, *There is a river. The black struggle for freedom in America* (New York 1981/1983). Veel heroïek, maar daardoor soms ontroerend.

Robert (ed.) Starobin, *Blacks in bondage. Letters of American slaves* (New York 1974/1988 met een voorwoord van Ira Berlin).

Peter Kolchin, *American slavery 1619-1877* (New York 1993). Nuttig overzicht.

Lawrence Levine, *Black culture and black consciousness. Afro-American folk thought from slavery to freedom* (Oxford 1977). Veel informatie over de folklore van de slaven.

James Oakes, *The ruling race. A history of American slaveholders* (New York 1983). Formidabele aanval op het werk van Genovese.

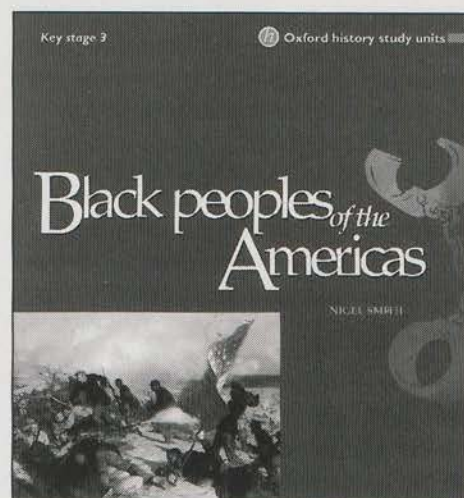
Idem, *Slavery and freedom. An interpretation of the old south* (New York 1990). Oakes doet hier wat water bij de wijn. Genovese had op een aantal punten toch gelijk.

Peter J. Parish, *Slavery. History and historians* (New York 1989). Goed historisch overzicht.

Ulrich B. Phillips, *American negro slavery. A survey of the supply, employment and control of negro labour as determined by the plantation regime* (Baton Rouge 1918/1966). Achteraf onbegrijpelijk dat dit racistisch getinte boek de historiografie van de slavernij zo lang heeft gedomineerd.

George (ed.) Rawick, *The American slave: A composite autobiography* (18 vols.) (Westport 1972). Publikatie van de interviews die tijdens de New Deal met tweeduizend voormalige slaven zijn gehouden.

Kenneth M. Stampp, *The peculiar institution. Slavery in the ante-bellum south* (New York 1956). Gaf het werk van Phillips de genadeslag.

In het spoor van Harriet Beecher Stowe

Eduard van de Bilt

De modernisering van de Amerikaanse samenleving in de negentiende eeuw wordt doorgaans in verband gebracht met de opkomst en ontwikkeling van de spoorwegen. De openlegging en industrialisatie van de Verenigde Staten, de groei naar een consumptiemaatschappij vol adverteerders, marktgericht denken en een bedrijfscultuur onder leiding van managers - als oorsprong van al deze facetten van de Amerikaanse geschiedenis wordt vaak het spoorwegwezen gezien.

Hoewel ik deze versie van het verleden hier geenszins volledig wil verwerpen, ligt het wel in mijn bedoeling dit beeld te nuanceren. De genealogie van de moderne Amerikaanse samenleving is minder eenduidig dan historici vaak veronderstellen.

Dr. E. van de Bilt, is een van de samenstellers van de stofomschrijving over 'Amerika'. Dit artikel is gebaseerd op de lezing, die hij hield tijdens de VGN-nascholingsdag in Rotterdam.

Uncle Tom's Cabin kende en kent een opmerkelijke receptie. Abraham Lincoln moet tijdens een ontmoeting met de auteur verklaard hebben dat het boek de oorzaak was van de Burgeroorlog. Tegenwoordig laten historici niet na te vermelden dat Stowe's geschrift dé Amerikaanse bestseller van de negentiende eeuw was: binnen een jaar na publicatie in 1852 werden er in de Verenigde Staten 300.000 en in Groot-Brittannië meer dan een miljoen exemplaren van verkocht. (Een Nederlandse vertaling kwam in 1853 op de markt.)

Het werk is recentelijk herontdekt als voorbeeld van negentiende-eeuwse sentimentele vrouwenliteratuur en illustratie van de 'ideology of domesticity,' de theorie van de gescheiden sferen van man en vrouw.

Amerikaanse zwarten ergeren zich nog steeds aan het stereotiepe beeld van Afrikaans-Amerikanen dat het volgens hen bevat. Hoewel *Uncle Tom's Cabin* op de leeslijst staat van menige cursus in de Amerikaanse geschiedenis, bevat het voor veel moderne lezers een overdaad aan moeilijk serieus te nemen sentimentele passages. En veel van de huidige herontdekkers van het werk wijzen ondanks al hun waardering voor het boek op de conservatieve aspecten ervan.¹

Uncle Tom's Cabin is echter meer dan een in-

dertijd commercieel zeer succesvolle, conservatieve blanke bijdrage aan het slavernijdebat met een aardige inkt in de wereld van gescheiden sferen. Het is niet slechts indirect onderdeel van een proces van modernisering in de Verenigde Staten - het werk van een auteur die 'toevallig' commercieel succesvol is - maar beoogt aan dat proces leiding en richting te geven. Stowe's bijdrage in dit verband is veelomvattender en pretentieuzer dan tegenwoordige lezers doorgaans vermoeden.

De Beechers

Harriet Beecher Stowe is een telg uit de Beecher-familie, en dat is niet zonder betekenis. Haar vader, Lyman, was een van de meest vooraanstaande predikanten in de Verenigde Staten in de eerste helft van de negentiende eeuw. Lyman Beecher leefde in een periode waarin zich in New England een 'liberalisering' van het protestantse erfgoed voordeed, vertegenwoordigers van de congregationalistische kerken aan politieke en maatschappelijke invloed inboetten en in stad en aan de 'frontier' geconfronteerd werden met een toenemende mate van ontkerkelijking. Verdedigers van de leer van het Unitarisme kwamen met een 'redelijke' ver-

kleio

sie van de protestantse traditie, die vraagtekens plaatste bij de leer van predestinatie en menselijke zondigheid.

Met name in een plaats als Boston bleek de nieuwe leer aan te slaan. In het westen leek het traditionele protestantse geloof zijn greep op de burgers te verliezen: rondtrekkende predikanten zonder gedegen theologische scholing en katholieke priesters spraken de kolonisten meer aan.

De scheiding van kerk en staat die zich in het begin van de negentiende eeuw ook in New England deed gevoelen, maakte de financiële positie van dominees als Beecher er niet beter op: kerkgemeenschappen wilden waar voor het geld dat zij aan hun predikanten uitgaven. De opkomst van nieuwe commerciële elites ondermijnde de status van dominees. Lyman Beecher zag het als zijn taak de orthodoxe protestantse leer in moeilijke tijden overeind te houden: hij trok van stad naar land om deze ontwikkelingen een halt toe te roepen. Hoewel zijn inspanningen maar relatief succesvol waren, ontwikkelde Lyman gaandeweg wel de nodige ideeën die hem tot meer dan louter een conservatieve predikant maken.

Aangezien de maatstaf voor succes bij predikanten als Lyman Beecher het aantal bekeerlingen betrof dat tot de ware leer overgehaald kon worden, was Lyman beroepshalve en noodgedwongen geïnteresseerd in de relatie tussen spreker en gehoor, auteur en publiek. Zonder communicatieve vaardigheden was zelfs de meest briljante dominee of theoloog machteloos. Juiste opvattingen hadden weinig waarde als zij niet overgebracht konden worden op anderen. En dus besteedde Lyman Beecher veel tijd en aandacht aan de manier waarop zijn blijde boodschap van hel en verdoemenis (met een beetje ruimte voor menselijke vrijheid) op anderen overgebracht moest worden.

Hoewel Lyman Beecher er niet in slaagde de leer van predestinatie en zondebesef op zijn kinderen over te dragen (Catherine, Harriets zus, weigerde haar hele leven een traditionele 'conversion experience' te ondergaan; Harriets broer Henry Ward omarmde de traditie van 'liberal Christianity' die zijn vader afwees), sorteerde zijn gefilosofeer over communicatieve vaardigheden wel effect. Henry Ward maakte, geheel in de traditie van zijn vader, de kunst van het overreden tot hoofdbestanddeel van zijn carrière. Toen hij in de jaren 1870 aan Yale University de naar zijn vader vernoemde lezingen hield, koos hij tot thema 'preaching' - een onderwerp dat hem ertoe bracht alle aspecten aan de orde te stellen die bij de over-

Gravures uit de eerste uitgave, 1852.

dracht van een religieuze boodschap van invloed waren.

Harriet Beecher Stowe's eigen verwijzing naar de goddelijke inspiratie die haar in staat stelde *Uncle Tom's Cabin* in korte tijd te schrijven, is onderdeel van een 'verkooptechniek' die niet onderschat mag worden. Als onderwijzeres in verschillende van de scholen die haar zuster Catherine voor vrouwen opzette, deed Harriet volop mee aan het debat over de vraag welke pedagogische strategie het beste paste in de onderwijsomgeving. Samen met haar collega's formuleerde zij een theorie van 'moral suasion' die de ouderwetse, autoritaire vorm van kennisoverdracht verving door een meer manipulatieve benadering die recht zou doen aan de zelfstandigheid van de leerling.

Hoe moralistisch *Uncle Tom's Cabin* af en toe ook is, het boek is tevens een uitwerking en voorbeeld van Stowe's opvoedkundige theorie. Figuren als Tom en Evange-

line zijn de verpersoonlijking van de 'dialogische,' op gelijkwaardigheid gebaseerde benadering van anderen die Stowe ook anderszins predikt. De verteller van het boek houdt haar gehoor steeds de concrete reacties van concrete figuren op maatschappelijke problemen voor om de lezers vervolgens (retorisch) een keuzemogelijkheid te bieden (en aldus haar eigen alwetendheid in te perken en te verdoezelen). Evangeline's neefje, het macho-zoontje van een autoritaire slaveneigenaar, geeft niet alleen inhoud aan Thomas Jeffersons waarschuwing dat kinderen het tirannieke gedrag van hun ouders (ten opzichte van slaven) imiteren, maar maakt tevens duidelijk hoe opvoeding volgens Stowe niet behoort te zijn.

Hoewel Stowe's verlangen schrijver te worden uiteindelijk het einde van haar onderwijs carrière inluidde, waren schrijverschap en lesgeven in haar geval niet louter tegenpolen. Zoals haar recente biograaf Joan Hed-

'Oom Tom'-uitgave in de serie Oud Goud.

rick aangeeft, waren schrijfoefeningen met haar leerlingen een belangrijk onderdeel van Harriets lesplan.

Stowe experimenteerde in haar eerste geschriften voortdurend met stijlen en technieken, waarbij met name de precare positie van een vrouwelijk auteur en verteller - precair door de verwachtingspatronen van de lezer en de conventies van de samenleving - haar aandacht kreeg.² Toen Harriet in 1851 in reactie op het Compromis van 1850, dat noorderlingen dwong mee te werken aan het terugbrengen van gevluchte slaven, de pen in de hand nam en *Uncle Tom's Cabin* het licht deed zien, was zij dan ook geenszins onvoorbereid als schrijfster.

Naar aanleiding van dit 'professionalisme' lijkt zelfs de vraag gewettigd of het sentimentalisme van *Uncle Tom's Cabin* niet gemakkelijker en doortrapper is dan doorgaans wordt aangenomen. Abolitionisten als Theodore Weld hadden zonder al te veel succes gepoogd in pamfletten als *'American Slavery as It Is'* (1839) met droge, statistische informatie en een afstandelijke, emotioneloze stijl hun landgenoten te overtuigen van het kwaad van slavernij. Wat lag meer voor de hand voor een vrouwelijke auteur die participeerde in het publieke debat over slavernij dan haar ongebruikelijk gedrag te maskeren met behulp van conventies en deze tegelijkertijd om te smeden tot effectieve wapens? Sentimentele passages over de dood van kinderen en het uiteenvallen van gezinnen raakten een gevoelige snaar bij negentiende-eeuwse - vrouwelijke - lezers: inspelen op emoties was absoluut noodzakelijk voor de goede zaak, wisten niet alleen protestantse theologen als Jonathan Edwards en Lyman Beecher, maar ook (gezien hun gemanipuleer van de media en de publieke opinie) Martin Luther King en andere vertegenwoordigers van de burgerrechtenbeweging in de twintigste eeuw.

Het is naïef te veronderstellen dat de negentiende-eeuwse blanke en zwarte voorangers van de twintigste-eeuwse burgerrechtenbeweging geen oog hadden voor die aspecten van hun zaak die tegenwoordig met 'public relations' aangeduid worden. Sentimentaliteit was in het geval van Harriet Beecher Stowe des te doeltreffender aangezien zij een handig verpakkingsmiddel was voor een radicale boodschap.

Thema's in *Uncle Tom's Cabin*

De boodschap die *Uncle Tom's Cabin* uitdraagt betreft niet alleen (of zelfs niet primair) slavernij: het boek is tevens onderdeel

van het debat over de herdefinitie van het protestantisme en - vooral - de plaats van vrouwen in de samenleving.

De figuur van Evangeline heeft ook in deze opzichten een voorbeeldfunctie. Het meisje is een van de belangrijkste pionnen in Stowe's bijdrage aan de herwaardering van het protestantisme in de Verenigde Staten. Lyman Beecher mag nog zijn rotsvaste geloof in de menselijke zondeval en predestinatie hebben uitgesproken, verschillende van zijn kinderen dachten anders over deze aspecten van de 'New England Mind.'

Harriet Beecher Stowe gebruikt Evangeline om aan te geven dat niet een strenge, straffende, alwetende Vader, maar de naastenliefde van Christus de redding van de mensheid vertegenwoordigt.

De oude Puriteinse dichter Michael Wigglesworth schetste in zijn *'Day of Doom'* hoe zelfs baby's op de dag des oordeels in de hel terecht komen, en de Puriteinse theoloog Jonathan Edwards schreef aan een collega hoe zelfs een vierjarige de identiteitscrisis doormaakte die onderdeel van en voorwaarde voor een 'conversion' was. Maar volgens Stowe zijn het juist kinderen die in al hun onschuld het dichtst bij God staan. De dood van Evangeline moet dit bewijzen: niet angst, maar geloof, hoop en liefde bepalen de laatste ogenblikken van het kind.

Meer dan haar eigen vader benadrukte Harriet vrijheid, verantwoordelijkheidsbesef, onschuld en naastenliefde op godsdienstig gebied en maakte zij het adagium 'Zo gij niet wordt als de kinderen' tot hoeksteen van haar geloof. Daarmee steunde en stimuleerde Stowe de beweging van aanpassing van het protestantse geloof die zich in de negentiende eeuw in de Verenigde Staten voerde.

Kinderen hebben echter niet slechts een godsdienstige voorbeeldfunctie: zij spelen natuurlijk ook een centrale rol binnen het gezinsgebeuren en huishouden, en daar gaat *Uncle Tom's Cabin* in eerste instantie over. Stowe's anti-slavernij boek is vooral een werk over de traditie van 'domesticity'.³

Het boek lijkt in eerste instantie een verdediging van de leer van gescheiden sferen. De waarden die het werk verdedigt zijn de waarden die doorgaans geassocieerd worden met de sfeer van huiselijkheid. *Uncle Tom's Cabin* verdedigt het morele besef, de onderdanigheid en opofferingsgezindheid, de naastenliefde en tolerantie van vrouwen. Op die ene, opmerkelijke uitzondering van Marie St. Claire na, zijn moeders met al deze waarden de heldinnen van het verhaal - ankers van rust voor hun ega's die actief zijn in de problematische buitenwereld van politiek en

economie, van speculatie en slavernij, de opvoedsters van kinderen en de verpersoonlijking van alles wat ethisch verantwoord is.

Vrouwen zijn echter niet de enigen die deze waarden uitdragen en hun waarden beperken zich niet tot de huiselijke sfeer: en hierin ligt onder meer het radicale karakter van het boek. Hoewel Stowe de traditie van 'domesticity' omarmt, blaast zij die tegelijkertijd tot dusdanige proporties op, dat van een theorie van gescheiden sferen geen sprake meer kan zijn. Stowe wil de waarden van de huiselijke sfeer geldig verklaren voor de hele samenleving. Onder het masker van conventioneel moralisme en sentimentalisme dat negentiende-eeuwse lezers van een vrouwelijk schrijver verwachten (en dat Stowe hanteert om haar harde boodschap te verzachten en kritiek af te weren), gaat een maatschappij-critica schuil met uitgesproken meningen over de misstanden in de samenleving. Slavernij is een zonde die uit de maatschappij gebannen dient te worden, met name omdat zij de status van het gezin bedreigt - zwarte gezinnen uiteen doet vallen. Een economisch en politiek stelsel dat slavernij beschermt (zoals het Amerikaanse) is bijgevolg verre van ideaal en behoeft de nodige correcties. Als speculaties op economisch terrein er voor zorgen dat zelfs de meest welwillende slavenhouders (die het als hun taak zien hun slaven op te voeden) gedwongen worden leden van zwarte gezinnen te verkopen, is de economie aan hervorming toe. Als zij afschaffing van slavernij niet mogelijk maakt, dient de grondwet plaats te maken voor een hogere wet. Hoewel zij volgens de conventies van de tijd geacht werd zich niet met de politiek te bemoeien, doet Stowe aldus expliciet politieke uitspraken en claimt zij kennis met betrekking tot de organisatie van de economie. Haar verlangen de waarden van het gezin aan de hele samenleving op te leggen is een poging van Stowe's kant in de Verenigde Staten een matriarchaat te vestigen.

Dit matriarchaat omvat echter niet alleen vrouwen. Afrikaans Amerikanen, die zich geërgerd hebben aan het stereotiepe beeld van de zwarte dat Stowe met name in het geval van Tom schetst, zien over het hoofd dat hij in haar werk het ideaal van een radicale traditie van 'domesticity' uitdraagt. Kinderen als Evangeline en zwarten als Tom vormen samen met vrouwen de redding van de maatschappij.

Stowe is geenszins geheel vrij te spreken van burgerlijkheid en vooroordelen met betrekking tot zwarten: de agressieve, blanken-verfoeiende weggevluchte slaaf George wordt

in het boek als missionaris naar Afrika weggeschreven - een teken dat Stowe weinig op had met de voorlopers van Malcolm X en Louis Farrakhan. Maar zwarten worden door haar niet alleen weggestuurd: zij zijn tevens onderdeel van de groep waaruit de oplossing van maatschappelijke problemen moet komen. Zij zijn onderdeel van de droom van menig twintigste-eeuwse voorvechter van zwarte burgerrechten - leden van een 'Rainbow Coalition' van onderdrukten - een droom die nog steeds door zwarte leiders als Jesse Jackson nagestreefd wordt (en die de zusjes Beecher ook in praktijk probeerden te brengen door bijvoorbeeld te protesteren tegen het gedwongen migratiebeleid ten opzichte van de Cherokees in de jaren 1830). Stowe doet zelfs heel hard haar best stereotypen te ondergraven: zij laat in *Uncle Tom's Cabin* zien hoe ook noorderlingen en abolitionisten als Ophelia bevooroordeeld zijn met betrekking tot zwarten en pas door daadwerkelijk contact over hun vooroordelen heen groeien.

Supervrouw

Net als *The American Woman's Home* (1869), een werk dat Harriet samen met haar zus publiceerde en dat een uitwerking was van Catherine Beechers *Treatise on Domestic Economy* van 1841, maakt *Uncle Tom's Cabin* van de vrouw een supermodel met een veelheid aan taken en inzichten.

De beste managers van de Amerikaanse economie zijn niet slavenhouders die door speculatie in de problemen komen of noordelijke kapitalisten die met hun marktgerichte denken evenmin voor een juiste ordening van de samenleving zorgen: hoewel het boek geen gedetailleerde plannen ontwikkelt voor de inrichting van de economie, suggereert het wel dat de manager van een goed lopende keuken meer te vertellen heeft over een goede economische huishouding dan menig mannelijk econoom.

Stowe creëert een vrouw die alle perken te buiten gaat: zij deelt haar zoveel taken toe dat het huishouden en gezin te klein voor haar zijn. In plaats van zielig slachtoffer, een vrouw die onderdrukt wordt, is Harriet Beecher Stowe een imperialist in de ware zin van het woord - uit op gebiedsuitbreiding, van plan het terrein van het gezin de hele samenleving te laten beslaan. En zoals de verkoopcijfers van het boek en de activiteiten van veel Amerikaanse en Britse vrouwen binnen de hervormingsbewegingen van de negentiende eeuw aangeven, was dat een boodschap die veel vrouwen aansprak. Stowe verpakte en bracht die boodschap bovendien op moderne wijze, wetend dat de vorm minstens zo belangrijk was als de inhoud.

Zoals de historicus William Leach laat zien in een recente studie over de groei van de Amerikaanse consumptiemaatschappij, hadden veel 'uitvinders' van moderne verkooptechnieken in de Amerikaanse warenhuiswereld van het einde van de negentiende eeuw een godsdienstige achtergrond.⁴

Harriet Beecher Stowe en de familie waaruit zij afkomstig was, maken duidelijk dat het protestantisme niet alleen een bijdrage heeft geleverd aan de 'work ethic' maar ook aan andere aspecten van de kapitalistische samenleving.

Noten

1. Zie bijvoorbeeld Jane Tompkins' hoofdstuk over *Uncle Tom's Cabin* in haar *Sensational Designs: The Cultural Work of American Fiction, 1790-1860* (New York: Oxford University Press, 1985).
2. Joan Hedrick, *Harriet Beecher Stowe: A Life* (New York: Oxford University Press, 1994), hoofdstuk vier, 'Parlor Literature.'
3. Voor een uiteenzetting over de traditie van 'domesticity' (en de rol daarin van Harriets zus Catherine), zie Kathryn Kish Sklar, *Catherine Beecher: A Study in American Domesticity* (New York: W.W. Norton, 1976).
4. William Leach, *Land of Desire: Merchants, Power, and the Rise of a New American Culture* (New York: Random House, 1993).

'Americans must rule America'

Tyler Anbinder

'A nation of immigrants' ... 'a meltingpot' ... Dat is de reputatie van de Verenigde Staten. Maar in het verleden stak bij verschillende gelegenheden een sterke afkeer van immigranten de kop op, en ook nu is dat weer het geval. In dit artikel worden overeenkomsten en verschillen op een rijtje gezet.

Prof. Tyler Anbinder is verbonden aan het History Department van de George Washington University in Washington DC. In 1994-1995 was hij in het kader van de Fulbright-uitwisseling gasthoogleraar Amerikanistiek bij de Vakgroep geschiedenis van de Universiteit van Utrecht.

Deze tekst is een bewerking van het openbare college, dat hij gaf op 22 februari 1995.

Vertaling: Jan van Oudheusden

'Nativism' is de laatste tijd veel in het nieuws geweest in de Verenigde Staten. Deze term - hij staat voor afkeer van en vrees voor immigranten - was enkele jaren geleden buiten kringen van sociale wetenschappers nog praktisch onbekend. Tegenwoordig treft men hem haast als vaste prik aan op de redactionele pagina's van Amerikaanse kranten, omdat de thema's die de politieke campagnes van 1994 domineerden - er waren verkiezingen voor de senaat en het congres - onder meer immigratiebeperking en ontzegging van sociale voorzieningen en overheidsdiensten aan immigranten betroffen. Ook gaven veel politici de schuld van de bestaande sociale en economische problemen aan de immigranten.

Dat thema's die te maken hadden met immigratie een hoofdrol speelden bij de verkiezingen, wees volgens waarnemers op een mogelijke opleving van het 'nativism' in de Verenigde Staten. Voor een geschiedschrijver die zich bezig houdt met immigratie en etniciteit is dit een bijzonder interessante ontwikkeling, aangezien dergelijke thema's de Amerikaanse verkiezingscampagnes van de negentiende eeuw ook hebben beheerst. De overeenkomsten tussen die verkiezingen en deze van 1994, en met name de rol van het anti-immigranten-sentiment erin, herinneren ons eraan, dat vijandschap tegenover immigranten een lange geschiedenis heeft in de Verenigde Staten, 's lands reputatie van een 'nation of immigrants' ten spijt.

In dit artikel wil ik belichten, waarom 'nativism' zo hardnekkig is in de Amerikaanse geschiedenis, en hoe het in de loop van de tijd is veranderd. Ik ga daarbij uit van de volgende stelling: ik geloof dat Amerikanen in de regel nooit automatisch vijandig hebben gestaan tegenover immigranten in het algemeen. Hun 'nativism' komt naar voren als zij menen, dat immigranten een bedreiging vormen voor bepaalde wezenstrekken van het Amerikaanse leven.

Moeilijke tijden

In de loop van de geschiedenis van de Verenigde Staten kan men vier periodes onderscheiden waarin in de ogen van veel Amerikanen immigranten een grote bedreiging vormden voor de heersende opvattingen over 'Amerika'.

De eerste periode valt in het midden van de negentiende eeuw toen de katholieken een bedreiging gingen vormen voor het protestantse Amerika. De tweede is in de tweede helft van de negentiende eeuw, toen een golf van Aziaten blank Amerika ging bedreigen. De derde is de tijd van de komst van 'intellectueel minderwaardige' Zuid- en Oost-Europeanen, een bedreiging omdat de bevolking van de VS primair was samengesteld uit Noord- en West-Europeanen. En tenslotte voelen veel Amerikanen vandaag de

kleio

Schilderij van Grant Wood, 'Daughters of Revolution' - de echte 'natives'.

dag de dreiging die Latino's en Aziaten betekenen in een periode van te hoge belastingen en een breekbare economie.

De wortels van het Amerikaanse 'nativism'

In de eerste decennia na het begin van de onafhankelijkheid van de Verenigde Staten was een anti-immigranten-sentiment een betrekkelijk onbekend verschijnsel. Eén van de klachten die Thomas Jefferson in de Declaration of Independence opsomde tegen koning George III was juist dat de koning mensen ervan had weerhouden naar Amerika te emigreren. De Amerikanen geloofden, dat de onafhankelijkheid van hun natie niet gewaarborgd was totdat hun uitgestrekte territorium intensiever bevolkt zou zijn. Daarom deden zij gedurende pakweg de eerste vijftig jaar na het einde van de revolutie alles wat zij konden om immigratie aan te moedigen.

Deze houding begon echter te veranderen, toen de Europese emigratie naar Amerika anders van samenstelling werd. In de eerste decennia van de vorige eeuw kwamen de meeste immigranten, net als 100 of zelfs 200 jaar daarvoor, uit Groot-Brittannië. Maar rond 1830 overtroffen de Ieren de immigranten uit de andere delen van het koninkrijk, met als resultaat dat de katholieken de protestanten in aantal voorbijstreefden. Als

gevolg daarvan begonnen de Amerikanen hun standpunt over immigratie te herzien, want al hadden ze immigratie altijd verwelkomd, minachting voor het katholicisme was een even sterke traditie.

De Puriteinen die zich in New England hadden gevestigd, hadden bijvoorbeeld altijd al een grote vijandschap jegens het katholicisme gekoesterd. Zelfs hun naam komt van hun wens de Anglicaanse kerk van haar katholieke relictten te 'zuiveren'. 'Pope Day' was één van de belangrijkste feestdagen in de Noordamerikaanse kolonies. Overal waren op die dag optochten, waarbij het hoogtepunt de verbranding was van een pop die de paus voorstelde.

Al was 'Pope Day' een traditie uit New England, het anti-katholieke sentiment was ook in de zuidelijke kolonies aanwezig. We weten bijvoorbeeld dat de zuidelijke kolonisten een huiskamerspelletje speelden dat 'Break the Pope's Neck' heette (misschien net zoiets als ons spelletje 'galgje'). Bovendien hadden alle kolonies, op Rhode Island na, wetten ingesteld die katholieken uitsloten van openbare ambten, stemrecht en zelfs landbezit. Hoewel de egalitaire ideologie van de Amerikaanse Revolutie in de jaren 1770 resulteerde in de intrekking van de meeste van deze restricties, bleef anti-katholicisme toch nog voortleven in de Amerikaanse psyche.

De persoon die misschien het belangrijkste is geweest voor het veranderen van Ameri-

kaanse houding jegens immigranten, door de vrees voor katholieken opnieuw tot leven te wekken, was Samuel F.B. Morse. Morse is beroemd als de uitvinder van de telegraaf; maar hij speelde ook een centrale rol in de ontwikkeling van het Amerikaanse 'nativism'.

In een serie krant artikelen, gepubliceerd in 1834, legde hij verband tussen de groei van katholieke immigratie en een samenzwering van katholieke monarchen in Europa om het Westen met katholieken te bevolken, zodat zij de Amerikaanse democratie omver konden werpen. Dit mag vandaag de dag vreemd lijken, maar de Amerikanen waren ervan overtuigd dat de Europese vorsten de vernietiging van de Amerikaanse republiek wilden, zodat hun onderdanen niet naar de Verenigde Staten konden kijken als bewijs dat er alternatieven waren voor de monarchie. Dat slechts enkele jaren eerder door een groot aantal Europese vorsten de Heilige Alliantie in het leven was geroepen, leek het bewijs dat de beweringen van Morse wellicht enige deugdelijkheid bezaten. De artikelen van Morse (die vele drukken beleefden voordat ze in 1835 in boekvorm werden uitgegeven) associeerden voor het eerst de immigratie, die de Amerikanen altijd positief bekeken hadden, met het katholicisme, dat zij altijd hadden veracht. Als gevolg daarvan hielp Morse een anti-immigratie-beweging voort te brengen die generaties zou duren, en wordt hij door tijdgenoten erkend als de 'founding father' van het Amerikaanse 'nativism'.

'The last Yankee' - Harper's Weekly 1888. 'Nativists' vrezen de ondergang van de Angelsaksen in de VS.

Vroege 'nativists' probeerden hun kruistocht om te zetten in een politieke beweging, maar aanvankelijk hadden zij weinig succes. Toen Morse kandidaat stond voor het burgemeesterschap van New York, een jaar na de publicatie van zijn anti-katholieken-artikelen, won hij maar zes procent van de stemmen. Het aantal immigranten was nog te klein (ongeveer 25.000 per jaar) om veel Amerikanen bezorgd te maken.

'Nativistische' principes beïnvloedden meer de werkvloer dan de stembus. Handwerkslieden en arbeiders klaagden er vaak over dat immigranten de lonen drukten omdat de nieuwkomers met minder genoegen namen dan de autochtone werkers. Ook de frequentie waarmee werkgevers immigranten gebruikten om stakende arbeiders te vervangen, verdiepte de animositeit jegens nieuwkomers.

Ook werkgevers beoefenden het 'nativism'; veel personeelsadvertenties uit die periode eindigden met de bepaling: 'No Irish Need Apply'.

De 'Know Nothings'

Broedplaats van het 'nativism' was niet alleen de werkvloer, maar waren ook de 'nativist' broedersschappen, georganiseerd in de jaren 1840. Deze groepen deden meer een beroep op het patriottisme dan op de angsten van de Amerikanen, zoals Morse had gedaan. Hun namen weerspiegelen dat: 'Order of United Americans', 'Order of the Star Spangled Banner' ('OSSB'), 'Order of the Sons of 1776'.

In sommige broedersschappen behoorde geheimhouding tot het verplichte ritueel. De OSSB werd bijvoorbeeld in de volksmond aangeduid als de 'Know Nothings', omdat hij van zijn leden eiste dat zij, wanneer iemand vroeg naar de organisatie, daarop antwoordden met: "I know nothing".

Groepen als de Know Nothings stelden dat de Founding Fathers van de Verenigde Staten, inclusief de 'father of the nation' George Washington zelf, ervoor gewaarschuwd hadden dat immigranten niet teveel invloed moesten krijgen op het Amerikaanse leven. Om deze vrij dubieuze bewering te onderbouwen, citeerden ze Washington's beroemde Farewell Address, waarin hij de Amerikanen gispte 'zich te hoeden voor buitenlandse invloed'.

Washington doelde in deze beroemde uitspraak niet op immigranten maar op de buitenlandse politiek, maar toch waren de Amerikanen bereid de 'nativist' interpretatie te aanvaarden.

Als gevolg hiervan maakten deze 'nativist' groepen de viering van Washington's geboortedag tot het hoogtepunt van hun broederschaps-kalender en ontstond de gewoonte om op die dag optochten te organiseren; een traditie die duurde tot een paar jaar geleden, toen de vieringen van de geboortedagen van Washington en Lincoln werden gecombineerd tot één feestdag.

Geen enkel aspect van de herinnering aan Washington werd als onbelangrijk gezien. Het wantrouwen van de broedersschappen jegens het katholicisme was zo sterk, dat

Anti-katholieke spotprent van Thomas Nast: bisschoppen komen aan land om Amerikaanse kinderen het leven zuur te maken (uit: Harper's Weekly, 30 sept. 1871).

toen bekend werd dat de paus een blok marmer had geschonken voor de bouw van het Washington-monument in de hoofdstad, 'nativists' een landelijk protest ontketenden, dat resulteerde in de uitstoting van de 'pauselijke' steen uit het project.

De broedersschappen zouden in een betrekkelijke historische anonimiteit gewerkt hebben, als niet een aantal factoren in de vroege jaren 1850 had bijgedragen tot de groei van de geleerden van het georganiseerde 'nativism'.

In de eerste plaats leidden de hongersnood door de mislukking van de aardappeloogst in Ierland en de overbevolking van landbouwregio's in de Duitse staten tot een aanzienlijke groei van de immigratie, met een piek van haast een half miljoen in 1854. Gemeten naar verhouding tot het aantal personen dat al in de Verenigde Staten woonde, was de immigratie van 1845-1854 de grootste in de hele Amerikaanse geschiedenis.

Daar kwam bij dat zaken waarover katholieken en protestanten rondom 1850 van opvatting verschilden politieke kwesties werden en het Amerikaanse anti-katholieke sentiment scherper dan voorheen deden herleven. Een van die thema's handelde over de vraag of de bijbel al of niet gebruikt moest worden in scholen. Op de meeste Amerikaanse scholen moesten de leerlingen stukken lezen uit de protestantse King James-Bijbel en protestantse psalmen zingen. De katholieken stonden erop, dat zulke oefeningen uit het curriculum werden geschrapt nu er zoveel katholieken waren in de Verenigde Staten; de protestanten klaagden echter dat religie een noodzakelijke basis vormde voor al het onderwijs.

De katholieke pogingen om een einde te maken aan het bijbellezen in de scholen veroorzaakten dus een grote animositeit tussen Amerikaanse katholieken en protestanten. In sommige plaatsen zeiden de katholieken dat zij met handhaving van psalmzang en bijbel-lezing zouden instemmen als de staten katholieke scholen zouden opzetten, waarin katholieke kinderen katholieke gezangen konden zingen en katholieke gebeden konden opzeggen.

Hoewel dit op de moderne waarnemer tamelijk redelijk overkomt, zwoeren de meeste negentiende-eeuwse protestanten dat zij nooit onderwijs zouden financieren in de 'paapse dwalerijen'.

Deze onderwijs-controverse versterkte het anti-katholieke sentiment en overtuigde Amerikaanse protestanten ervan, dat aan de katholieke 'agressie' actief weerstand moest worden geboden.

Een derde reden dat de 'nativist movement' snel groeide in het begin van de jaren vijftig van de vorige eeuw had vrijwel niets te maken met immigratie.

In 1854 nam het Congres de omstreden Kansas-Nebraska-Wet aan, die de mogelijkheid opende slavernij in te voeren in de duizenden vierkante mijlen territorium waaruit de slavernij eerder was uitgebannen. Duizenden kiezers, vooral uit het Noorden, besloten nu te breken met hun politieke partij aangezien zowel de Democraten als de Whigs een rol hadden gespeeld in de aanname van de gehate wet.

De Know Nothings kregen nu de reputatie anti-slavernij te zijn - voornamelijk omdat veel Amerikaanse predikanten die het anti-katholicisme verkondigden, ook de afschaffing van de slavernij bepleitten. Zo komt het dat, toen de kiezers in 1854 het bestaan van de Know Nothing-partij ontdekten, zich er bijna 2 miljoen Amerikanen bij aansloten.

Toch waren zelfs de Amerikanen die nu Know Nothings werden vanwege hun anti-slavernij-reputatie ervan overtuigd, net als alle Know Nothings, dat het protestantisme het wezen van de Verenigde Staten was. Het protestantisme, zo geloofden zij, moedigde de individuele vrijheid aan, aangezien het elke christen toestond de bijbel persoonlijk te interpreteren en te bidden zoals hij of zij zelf wilde. De persoonlijke vrijheden die door de Bill of Rights werden beschermd waren afgeleid van de individuele autonomie die door het protestantisme werd aangemoedigd.

Tevens waren zij van mening dat de Amerikaanse democratie haar wortels had in het protestantisme, omdat de Amerikanen zelf hun regering konden kiezen, zoals de gemeenteleden in de meeste kerkenootschappen hun eigen predikanten kozen. Men geloofde ook dat het protestantisme de meest egalitaire godsdienst was. Zelfs zonder naar de kerk te gaan kon de nederigste persoon de zaligheid verwerven door bijbelstudie en privé-gebed. Dit verklaarde waarom de Verenigde Staten een natie was zonder duidelijk onderscheiden klassen, of, zoals iemand zei: *'De vrijheid die we genieten, de gewetensvrijheid, de vrijheid van geloof en eredienst, de onaantastbaarheid van burgerlijke, godsdienstige, sociale en persoonlijke rechten, zijn slechts de normale resultaten van het verlichte liberalisme van het protestantse geloof.'*

Het catholicisme daarentegen, zo stelden de Know Nothings, paste niet bij de fundamentele waarden die de Amerikanen koesterden. Het was niet democratisch, omdat de

CATHOLICS victims of riots by nativists

Louisville, Kentucky, Aug. 6 Mobs of angry nativists backing the Know-Nothing Party in today's elections rioted through the streets, burning buildings and killing Irish and German immigrants. Earlier, a Mr. Burge, American, was beaten up at the polls by a few men thought to be Irish, and later, shots were reportedly fired at American passers-by from buildings housing Irish and German immigrants. The mob killed 20 people.

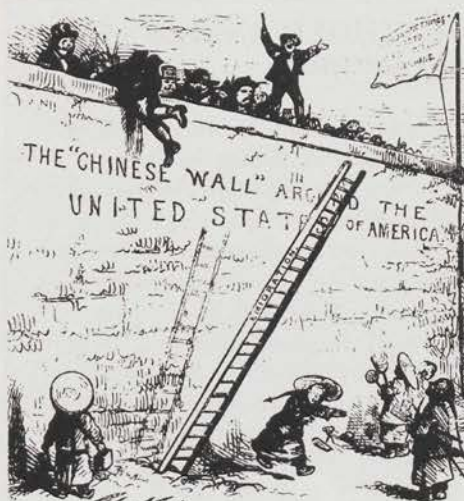
paus al zijn onderdanen dirigeerde door middel van zijn bisschoppen en priesters.

Een nieuwsblad van de Know Nothings beschreef de kerkelijke hiërarchie als volgt: *'De paus uit zijn wens jegens de bisschoppen, de bisschoppen dragen die over op de priesters, de priesters richten zich tot de gelovigen, en allemaal gehoorzamen zij, omdat de paus het recht heeft hen te regeren, ze zijn diens onderdanen'.*

In tegenstelling tot het protestantisme beperkte het catholicisme, vond men, de vrijheid van de eigen mening. De protestanten stelden dat de noten in de geannoteerde Douai Bijbel (de versie die de meeste katholieken lazen), en het feit dat de katholieken niet werden aangemoedigd zelfstandig de bijbel te lezen, verhinderden dat zij vrijelijk de Heilige Schrift konden interpreteren.

De protestanten geloofden ook dat het catholicisme luiheid bevorderde. Alle naties met de hoogste levensstandaarden, zo zeiden de Know Nothings, waren protestants, omdat het catholicisme wetenschappelijke en commerciële vooruitgang tegenhield. Verder was het catholicisme een belemmering voor de individuele autonomie die onder het protestantisme gedijde, omdat priesters haast in elk aspect van devotie tussen de gelovige en God in gingen staan.

Men vond dat ook het catholicisme teveel rituelen, symbolen en beelden plaatste tussen God en de geloofsgemeenschap: *'Die gewaden en kruistekens en kniebuigingen ... dat gezwaai met wierookvaten en gesprenkel van wijwater, dat belgeklingel, die wierookgeur, die gloed van brandende kaarsen midden op de dag ... dreigen de geest van de essentie van het geloof af te leiden, die met uiterlijke vormen vol te stoppen, en frivole en bijgelovige gebruiken in de plaats te stellen van morele en religieuze plichten'.*

Thomas Nast nam het in Harper's Weekly wél op voor Chinezen.

De katholieke nadruk op wonderen, de verering van heiligen en van de Maagd Maria ogenschijnlijk in plaats van God, de absolutie (kwietschelding van zonden) en de transsubstantiatie (verandering van brood en wijn in het lichaam en bloed van Christus, vert.) overtuigden de protestanten er eens te meer van, dat het katholicisme gebaseerd was op mystiek en onontwikkeldheid, terwijl het protestantisme de rede en de vooruitgang representeerde.

Omdat de Amerikaanse waarden geworteld waren in protestantse waarden, zo concludeerden de Know Nothings, *'zijn de Roomsen per definitie vijanden van de ware beginselen die wij in onze wetten belichamen, vijanden van alles wat ons dierbaar is'*.

Deze gezichtspunten werden door zeer veel Amerikaanse kiezers onderschreven. In 1854 en 1855 kozen de Know Nothings de gouverneurs van acht staten, een meerderheid in de leden van het 34ste Congres, de burge-meesters van Boston, Philadelphia, Baltimore, Chicago en San Francisco, en duizenden lokale bestuurders. Ze waren speciaal populair in het noorden en noord-oosten. Van de 410 leden van de wetgevende macht van Massachusetts waren er bijvoorbeeld 407 Know Nothings.

Eenmaal in het bestuur, probeerden de Know Nothings hun programma uit te voeren.

De Know Nothing-gouverneur van Massachusetts, Henry J. Gardner, verdreef in 1855 meer dan duizend bewoners uit de staats-armenhuizen, de meesten immigranten, en van dit aantal werd bijna een derde terug naar Europa gedeporteerd. In andere plaatsen maakten de Know Nothings bijbel-lezing verplicht in de scholen. Zij sloten immigranten uit van functies bij de overheid in de veronderstelling dat zij bevoorrecht waren en zodoende een hinderpaal vormden voor de autochtone Amerikanen bij het verkrijgen van banen. Tenslotte begonnen de Know Nothings een procedure om de constitutie in die zin te veranderen, dat het immigranten verboden kon worden zich kiesbaar te stellen (hoewel ze niet lang genoeg aan de macht zijn gebleven om zo'n uitbanning echt effectief te doen zijn). Ze geloofden dat hun inspanningen ervoor zouden zorgen dat "Amerikanen Amerika (bleven) besturen."

De gelijkenis tussen de Know Nothing-beweging en ontwikkelingen in Europa in dezelfde tijd is bijzonder frappant. Het Engelse anti-katholicisme bereikte rond 1850 een hoogtepunt, vlak voor de opkomst van de

Know Nothings. In Nederland culmineerde het anti-katholicisme in 1853 in de zogenaamde 'Aprilbeweging', waarin de Nederlandse protestanten zo kwaad reageerden op het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie, dat het de val van het kabinet veroorzaakte dat verantwoordelijk was geweest voor het toelaten van die stap.

Al ken ik de Nederlandse geschiedenis niet zo in detail, het is niettemin opvallend, dat de vrees dat de katholieken teveel privileges zouden verwerven, ook op dezelfde manier leefde in het hart van de Know Nothing-ideologie.

De Know Nothings verdwenen weer erg snel van het Amerikaanse politieke toneel, omdat het land overtuigd raakte dat de slavernij een dringender kwestie was. Wanneer de Zuidelijken de anti-slavernij-pioniers in Kansas gaan aanvallen, en zelfs slaags raken met anti-slavernij-Congresleden in de vergaderzaal van de Senaat, voelt het Noorden (waar de meeste immigranten en dus de meeste 'nativists' wonen) dat de problemem met de immigranten kunnen wachten totdat de slavernijkwestie is geregeld.

Maar 'nativism' stierf niet uit.

Anti-Aziatisch 'Nativism'

Na de Burgeroorlog richt het Amerikaanse 'nativism' zich niet op de Ieren en katholieken, maar op de Chinezen in het Westen. De Chinese immigratie begon na de ontdekking van goud in Californië in 1848. Arme Chinezen staken de Grote Oceaan over, ervan dromend in één klap rijk te worden en terug in China te kunnen pronken met hun nieuwe rijkdom. De Californiërs wilden het goud voor zichzelf houden en namen spoedig wetten aan die 'buitenlandse' mijnwerkers zware belastingen oplegden, zij het niet aan Ierse immigranten. Een bedrag ergens tussen de vijftientwintig en vijftig procent van alle inkomsten van de staat Californië van 1852 tot 1870 (toen de wet onconstitutioneel werd verklaard) was afkomstig uit deze belasting bestemd voor Chinese mijnwerkers.

De Chinezen die het zich konden veroorloven, bleven in de mijnen werken, maar toen in de jaren 1860 de opbrengsten daalden en de belastingen veel te hoog werden, begonnen degenen die niet met lege handen naar China terug wilden, te werken bij de aanleg van spoorwegen. De Chinezen leverden het grootste aandeel in de arbeid aan de bouw van het westelijk deel van de Union Pacific Railroad; ze maakten 90% uit van de ar-

beidskrachten in het Westen. Ierse immigranten hadden het werk gedaan tot omstreeks 1865, maar toen de spoorwegeigenaren de Chinezen bereid vonden voor 33% minder loon te werken, werd snel op hen overgeschakeld.

Nadat de spoorwegen waren voltooid, zochten de Chinezen ander werk en ze vonden dat snel in de opkomende industrieën van California, voornamelijk schoenen-, sigaren- en textielfabricage. Chinese immigranten kregen minder uitbetaald dan hun blanke collega's, een situatie die zelfs voortduurde toen allang duidelijk was geworden, dat Chinese arbeiders vaak meer schoenen, sigaren en kleding produceerden dan blanke arbeiders.

Zo werd het decor klaargezet voor een luid protest tegen Chinese immigranten.

Anti-Chinese sentimenten hadden doorgaans twee thema's. Ten eerste stelden de 'nativists', dat de Chinezen niet langer toestemming zouden mogen krijgen om naar de Verenigde Staten te emigreren omdat zij als niet-blanke Aziaten niet in staat zouden zijn 'echte' Amerikanen te worden. Blanke Amerikanen zagen de Chinezen vaak als zwarten. Blanke arbeiders noemden hen vaak 'niggers', en cartoonisten gaven de Chinezen doorgaans een donkere huid en dikke lippen, zoals zij ook de Afrikaans-Amerikanen portretteerden.

Wellicht de grootste 'bedreiging' die van de Chinese immigratie uitging, was de mogelijkheid dat Aziaten met blanken zouden huwen. Een politicus uit California waar-

schuwde in 1878 dat '... als de Chinezen zich al zouden vermengen met ons volk, zou dit zijn met de laagsten, verachtelijksten en meest ontaarden van ons ras, en het resultaat van die rasvermenging zou een bastaard zijn van het meest verachtelijke, een mormel van het meest weerzinwekkende soort dat ooit de aarde heeft geteisterd'.

De *New York Times* waarschuwde in 1865 dat als de Amerikanen zouden doorgaan de immigratie van Chinezen toe te staan, er een bevolking zou komen, 'bezoedeld met alle sociale gebreken, zonder kennis of waardering van vrije instellingen of constitutionele vrijheid, met heidense zielen en heidense neigingen, ... we moeten dan bereid zijn het republikanisme vaarwel te zeggen'.

Onderdeel van deze commentaren is ook, dat de Chinezen een 'inferieur' ras zijn en als zodanig behandeld moeten worden. Een voormalige gouverneur van de staat New York, Horatio Seymour, schreef: 'We laten de Indiaan niet de beschaving belemmeren, dus waarom wel de Chinese barbaar? Vandaag verdelen we het land van de Indianen in staten, counties en gemeentes. We verdrijven het wild waar zij van leven van hun bezittingen, door middel van de spoorwegen. We maken ze duidelijk dat ze hun huizen en eigendommen moeten opgeven en moeten gaan leven in een uithoek van hun eigen gebieden, omdat zij onze beschaving in de weg staan. Als wij dit kunnen doen, dan kunnen wij een andere vorm van barbarisme ook verwijderen die geen recht heeft hier te zijn, [de Chinese]'. Kortom, de Chinezen konden geen 'echte'

Amerikanen worden omdat zij niet blank waren, niet christelijk, niet konden assimileren, en het Amerikaanse 'ras' zouden 'aan-tasten' en dus vernietigen.

Een tweede reden waarom de Amerikanen zich verzetten tegen Chinese immigratie was de vrees dat de Chinezen de levensstandaard zouden verlagen omdat zij te hard werkten. Dit mag vreemd lijken, gegeven de klacht dat de katholieken niet hard genoeg werkten. Maar men zei dat de Chinezen onnatuurlijk harde werkers waren. Men gebruikte termen als 'automaten', 'machines', enzovoort om de Chinese arbeidsgewoontes te beschrijven, teneinde verschil aan te brengen tussen hun maatstaven en die van gewone stervelingen.

Als de Chinezen werd toegestaan naar de Verenigde Staten te immigreren, zouden Amerikaanse werkgevers van de blanken verwachten dat die ook harder gingen werken voor minder geld, en het zo onmogelijk maken voor blanken om een fatsoenlijk bestaan op te bouwen of in een redelijk tempo te werken. Op een protestbijeenkomst van arbeiders tegen de tewerkstelling van Chinezen in schoenfabrieken werd geklaagd dat, als zij banen bleven krijgen, de Amerikaanse arbeiders af zouden zakken tot 'de Chinese standaard van rijst en ratten'. Want dat was het voedsel waarop volgens de Amerikanen de Chinese automaat-arbeiders leefden, omdat zij zulke lage lonen accepteerden.

De werkgevers zagen natuurlijk de Chinese bereidwilligheid tot hard werken als een deugd. Bijgevolg waren de fabrikanten de enige Amerikanen die de Chinese immigratie wilden uitbreiden.

Het feit dat zo weinig fabrikanten bereid waren Chinese immigranten in dienst te nemen of openlijk Chinese immigratie te verdedigen, ondanks het financiële voordeel dat zij hadden bij het voortbestaan daarvan, weerspiegelt hoe diep het geloof was ingeworteld dat alleen blanken echte Amerikanen konden zijn.

Toen het Congres de vrees van de natie niet kon wegnemen, namen blanke Amerikanen het recht in eigen handen. Anti-Chinese rellen woedden eind jaren 70 en in de jaren 80 van de vorige eeuw in het hele Westen (Colorado, Wyoming, Idaho, Nevada, California en Washington). Ironisch genoeg waren diegenen die deze rellen opstookten zelf vaak ook immigranten, vooral Ieren, maar ook Italianen en Slaven. In 1885 bijvoorbeeld gingen de blanke immigranten van Rock Springs, Wyoming als dollen tekeer in de 500 personen tellende Chinese immi-

Cartoon van Thomas Nast: De staat Californië en de immigratie.

LITERATUUR

Ray Allen Billington, *The Protestant Crusade, 1800-1860. A study of the origins of American nativism* (New York 1938)

Oscar Handlin, *The Uprooted. The epic story of the great migrations that made the American people* (Boston 1951, 1973[2])

Marcus Lee Hansen, *The immigrant in American history* (Cambridge 1942)

John Higham, *Strangers in the land. Patterns of American nativism 1860-1925* (New Brunswick NJ 1992²)

Richard Hofstadter, *Social-darwinism in American thought, 1860-1915* (Philadelphia 1944, 1959²)

Rob Kroes, *Naar het beeld van de vrijheid* (Amsterdam/Dieren 1986)

grantengemeenschap, waarbij zij 28 mensen vermoordden en het restant voorgoed de stad uit dreven.

In sommige gevallen kunnen deze oproeren beter als pogroms beschreven worden, omdat zij plaatsvonden met de stilzwijgende of zelfs uitgesproken steun van de overheid. Dit was het geval in 1885 in Tacoma, Washington, waar met de zegen van de burgemeester de 700 Chinese inwoners van de stad gedwongen werden te vluchten en 'Chinatown' in brand werd gestoken om hun terugkeer te verhinderen.

Men zou hebben verwacht dat de 'Chinese Exclusion Act' van 1882, die een eind maakte aan de Chinese immigratie, de Amerikaanse anti-Aziatische sentimenten heeft verzacht. Toch vonden de rellen in Rock Springs en Tacoma plaats nadat het Congres de Chinese immigratie had beëindigd.

Uiteindelijk heeft de 'Chinese Exclusion Act' de angsten van de 'nativists' wel gekalmeerd, en hoewel de anti-Aziatische sentimenten niet uitstierven (zij richtten zich weldra op Japanse immigranten), verplaatste het doelwit van de 'nativists' zich opnieuw naar de immigratie uit Europa.

Angst voor Zuid- en Oost-Europeanen

Rond 1890 leefde de vrees voor Europese immigranten weer op. De depressie van 1893 was de ernstigste in de Amerikaanse geschiedenis tot dan toe en veel arbeidersleiders gaven immigranten er de schuld van, dat de verbijsterende werkloosheidscijfers nog verergerden. Misschien nog belangrijker echter was, dat het in die jaren tot de massa doordrong dat een meerderheid van de immigranten naar de Verenigde Staten niet langer kwam uit Noord- en West-Europa (Groot-Brittannië, Duitsland en Scandinavië). In plaats daarvan waren de meesten nu afkomstig van Zuid- en Oost-Europa (Italië, Griekenland, Rusland en Oostenrijk-Hongarije).

Alweer namen veel Amerikanen aan, dat deze ontwikkeling een ernstige bedreiging inhield voor de Verenigde Staten. Ik kan niet uitgebreid ingaan op alle facetten van het 'nativism' in deze periode. Tot op zekere hoogte is een gedetailleerde analyse echter ook niet nodig, omdat de argumenten tegen Zuid- en Oosteuropese immigranten gewoonlijk een afspiegeling waren van wat gebruikt werd tegen de Chinezen.

Omdat Zuid- en Oost-Europeanen lagere lonen accepteerden dan die van hun autocht-

one tegenhangers, stelden de 'nativists' dat een restrictie van hun immigratie noodzakelijk was om de levensstandaard van de in Amerika geboren arbeiders te beschermen. Dit was natuurlijk precies het argument geweest waarmee de Aziatische immigranten waren gestigmatiseerd.

Eveneens in navolging van het anti-Aziatische precedent, stelden de 'nativists' dat immigratiebeperking noodzakelijk was voor de bescherming en het voortbestaan van het Amerikaanse 'ras', een term waaronder op dit tijdstip verstaan werd: blank, Angelsaksisch en protestant. De immigranten uit Zuid- en Oost-Europa waren daarentegen voornamelijk katholieken en joden. Daarbij maakten de 'nativists' valselijk gebruik van ideeën uit het nieuwe terrein van de genetica, om het Angelsaksische ras aangeboren superieur te doen lijken ten opzichte van de rassen van Zuid-Oost Europa. Vermenging werd, net als met de Aziaten, beschouwd als een akelige bedreiging.

Een nieuwe ontwikkeling in het 'nativism' van deze periode was de toenemende vrees voor 'raciale zelfmoord'. Dit was het geloof dat het Amerikaanse Angelsaksische ras werd overvleugeld, en dat het uiteindelijk zou uitsterven omdat de Zuid- en Oosteuropese immigranten grotere gezinnen hadden dan de 'oude' Amerikanen. Maar zoals de term 'zelfmoord' aangeeft, werd de schuld niet gegeven aan de immigranten, maar aan de autochtonen van wie men zei dat ze niet genoeg kinderen hadden vanwege de kosten of het ongemak.

President Theodore Roosevelt was een van de bekendste voorsprekers de raciale zelfmoord-theorie. Volgens een van zijn biografen wees Roosevelt, op pleisterplaatsen tijdens zijn campagnes, vol trots op *'deugdzaam, potente vaders en de bijbehorende verschrompelde moeders ... met ongelooflijke aantallen kinderen achter zich aan struikeland'*, in wie hij de toekomstige redders zag van het 'Angelsaksische' ras. Bijgevolg verwachtte Roosevelt de ontluikende beweging voor geboortecontrolle, niet op godsdienstige of morele gronden zoals de meeste van haar tegenstanders, maar omdat de mannen die aan geboortecontrolle deden 'egoïstische' lafaards waren wier gemakzucht groter was dan hun plichtsgevoel jegens hun ras.

Een tweede nieuw facet van het 'nativism' in deze periode was het anti-radicalisme. Veel Amerikanen geloofden dat immigranten het Europese radicalisme meebrachten naar Amerika, en gaven speciaal de nieuwkomers de schuld van de dreigende arbeidsonrust die kenmerkend was voor een groot deel

kleio

Schilderij van William Kurelek; zijn vader emigreerde rond 1900 uit Polen naar de Verenigde Staten. Hij maakte veel werk over immigranten en hun wel en wee. Hier een groep mensen die verder trekt met de trein de Verenigde Staten in.

van deze periode.

Ook de prominente rol die immigranten vaak speelden in de communistische, socialistische en anarchistische bewegingen hielp veel Amerikanen aan de overtuiging dat, tenzij het land immigratie aan banden zou leggen, radicalen uit het buitenland weldra Amerika zouden domineren.

Het is interessant te vermelden dat, waar de Amerikanen in het tijdperk van de Burgeroorlog katholieke immigranten hadden gevreesd vanwege hun beweerde conservatieve, monarchistische neigingen, zij zich aan het eind van de negentiende eeuw zorgen maakten dat de politieke visies van immigranten te radicaal waren voor de Verenigde Staten.

Als laatste nieuwe facet van het 'nativism' rond 1900 kan genoemd worden dat men eiste dat de immigratie beperkt zou worden. De Know Nothings hadden nooit overwogen het aantal immigranten terug te brengen, maar hadden zich gericht op het kortwieken van hun politieke macht. De eerste

georganiseerde groepen die grenzen aan de Europese immigratie bepleitten waren de vakbonden geweest vanaf de jaren 80. Maar aan het begin van de twintigste eeuw, toen niet langer de zorg bestond het uitgestrekte Amerikaanse continent voldoende te bevolken, werd de roep om immigratiebeperking wijd verbreid en ontwikkelde het zich tot een centraal thema van het Amerikaanse 'nativism'.

Triomf en verval van het 'nativism'

Tot het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog hadden degenen die beperkingen wilden stellen aan de Europese immigratie geen succes. In 1917 legde het Congres wel een leestest op aan Europese immigranten, maar pas de naweeën van de oorlog gaven aan voorstanders van immigratie-restricties uiteindelijk de benodigde ammunisie om stringenter beperkingen gedaan te krijgen. De

vrees voor buitenlandse agitatoren (vooral communisten) nam in 1920 epidemische afmetingen aan en culmineerde in een 'Red Scare' die over de Verenigde Staten raasde. De Ku Klux Klan herleefde ook in deze tijd en haar nieuwe agenda, die anti-katholicisme, antisemitisme en weerzin tegen buitenlanders toevoegde aan haar traditionele haat tegen zwarten, trok vijf miljoen leden aan. Tenslotte vreesden talloze Amerikanen dat hordes van miljoenen vluchtelingen na de oorlog naar Amerika zouden trekken en de welvaart van de 'Roaring Twenties' zouden bederven.

Het Congres kwam aan deze druk tegemoet door de Emergency Quota Act (1921) aan te nemen en daarna de National Origins Act (1924), die de heersende vooroordelen weerspiegelde door immigratie-quota's in te stellen die openlijk discriminerend waren voor Zuid- en Oost-Europeanen. De wet van 1924 (zoals die uiteindelijk geamendeerd werd) liet bijvoorbeeld jaarlijks 65.721 immigranten toe uit Groot-Brittannië, maar slechts 5.802 uit Italië en 2.712 uit de Sovjet-Unie. Aziaten werden volledig buitengesloten.

De beweging voor immigratiebeperking had uiteindelijk haar doel bereikt.

Onder de wet van 1924 viel de immigratie terug tot slechts een fractie van het vooroorlogse niveau. Tegen de jaren dertig arriveerden er minder immigranten in de Verenigde Staten dan op enig tijdstip in de honderd jaren daarvoor. Het is niet erg verbazingwekkend, dat het Amerikaanse 'nativism' ook wegwijnde, speciaal na de aanvang van de Koude Oorlog.

Misschien is de groei van het 'nativism' dat de laatste jaren door veel commentatoren wordt opgemerkt, het resultaat van de beëindiging van de Koude Oorlog. Maar de herleving heeft ook te maken met demografische factoren.

In de afgelopen tien jaren is de immigratie dramatisch toegenomen, tot een gemiddelde van tegen de 750.000 per jaar, begin jaren negentig. Als resultaat maken immigranten nu ongeveer een derde deel uit van de bevolking van New York City, en feitelijk de helft van die van Los Angeles. De groei was het resultaat van veranderingen in de immigratiewetten in de jaren zestig (die het onbedoelde gevolg hadden dat ze veel familieleden van recente immigranten naar de Verenigde Staten lieten komen, zelfs als de quota's voor een bepaald jaar al waren gehaald) en van een dramatische toename van de illegale immigratie.

Toch kan men de opleving van het 'nativism' niet louter op het conto schrijven van het aantal immigranten dat naar de Verenigde Staten toe komt. De indruk bestaat dat de economie van de Verenigde Staten niet langer de groeigetallen van voorgaande generaties kan opvangen, en dat speelt ook een rol.

In het verleden leek de Amerikaanse economie zo krachtig te zijn dat er ruimte was voor allen, maar veel Amerikanen schijnen nu te geloven dat de economische hulpbronnen van het land begrensd zijn en dat men zich niet kan veroorloven ze te delen met immigranten. Dus waar 'nativists' van voorgaande generaties dachten dat de concurrentie van immigranten hun lonen zou aantasten, geloven Amerikanen nu dat de concurrentie van immigranten hen geheel van de werkplek zal verdrijven doordat zij de weinige banen in gaan nemen die nog beschikbaar zijn bij een inkrimpende arbeidsmarkt.

Er zijn ook Amerikanen die de schuld van het onvermogen van hun regering om de belastingen te verlagen geven aan de immigranten, van wie wordt geloofd dat ze naar de Verenigde Staten zijn gekomen om te profiteren van de gratis medische zorg en de werkloosheidsuitkeringen die hier gegeven worden.

Hoewel de situatie op het moment volledig anders lijkt dan die in de negentiende eeuw, zijn de overeenkomsten inzake het anti-immigranten-sentiment niettemin frappant. De huidige beweging om sociale zorg te onthouden aan immigranten komt overeen met de pogingen van de Know Nothings om arme immigranten te deporteren. De hedendaagse poging om het gebed in de scholen weer nieuw leven in te blazen, al is die niet expliciet verbonden met immigratie, is niettemin een manier voor de Amerikanen om de centrale rol van het protestantse christendom in het Amerikaanse leven te herstellen en lijkt op de plechtige belofte van de Know Nothings om bijbellezing in de scholen te handhaven. De recente campagne tegen wetten voor 'affirmative action' (positieve discriminatie) - die bij toewijzing van banen voorrang verlenen aan minderheden en vrouwen - herinnert aan de klachten van de Know Nothings in de jaren 50 van de vorige eeuw dat immigranten een buitenproportioneel deel van de overheidsbanen in handen hadden. Tenslotte doet het misbaar dat veel Amerikanen maken naar aanleiding van de voorspelling van demografen dat blanken spoedig een minderheid kunnen worden in de Verenigde Staten denken aan de 'raciale zelfmoord'-angst van een kleine honderd jaar geleden.

Niettemin is de Verenigde Staten als geheel beduidend minder 'nativist' dan in de periode 1850-1925. Heel wat Amerikanen hangen geen bewegingen of ideologieën meer aan die gericht zijn op de beperking van immigratie of het behoud van de etnische status quo van het land. Veel Amerikanen accepteren nu geleidelijk aan, dat de Verenigde Staten een multi-etnische natie is en streven niet langer naar behoud van etnische homogeniteit. Dit weerspiegelt een fundamentele verandering in het Amerikaanse denken vanaf het hoogtepunt van het 'nativism'. Toch leeft etnisch geïnspireerd geweld voort in de Verenigde Staten, in de vorm van incidenten zoals de moord op de Chinees-Amerikaan Vincent Chin in Detroit, begin jaren tachtig, door twee werkloze arbeiders in de autoindustrie die geloofden dat Chin een Japanner was, en het geweld gericht tegen de Koreaans-Amerikanen tijdens de recente rellen in Los Angeles. Dus, zolang de immigratie een bedreiging schijnt te zijn voor belangrijke groepen Amerikanen, zal het 'nativism' in de Verenigde Staten ongetwijfeld voortleven.

kleio

Wat maakt lesgeven over Amerika zo plezierig?

Ideetje misschien ...?

Jan van Oudheusden

Zoals de titel al aangeeft, heeft dit betoog allerm minst wetenschappelijke pretenties. Het bestaat uit tips en suggesties voor een klank- en kleurrijke lessenreeks over Amerika. De lezer neme wat van zijn/haar gading is en stelle zijn/haar eigen menu samen.

(Bewerking van een lezing op de studiedag van de Universiteit van Amsterdam en de Hogeschool Amsterdam, 13 oktober j.l. Uitgangspunt was de CE-stofomschrijving).

Amerika in anekdotes

• Paniek in Boston

'Boston, Massachusetts.

Op een koude februaridag in 1851 komen twee politieagenten een koffiehuis binnen. Ze bestellen koffie en laten zich die smaken. Ze roepen de zwarte ober nog eens bij zich, maar in plaats van bij hem af te rekenen, rekenen ze de ober in. De arme man, die luistert naar de naam Shadrach, blijkt een jaar tevoren ontsnapt te zijn van een plantage in Virginia. Shadrach wordt opgesloten. Het nieuws verspreidt zich: alwéér een neger gearresteerd, om aan het vervloekte slavendrijversregime in het Zuiden uitgeleverd te worden! De Fugitive Slave Act is onverbiddelijk.

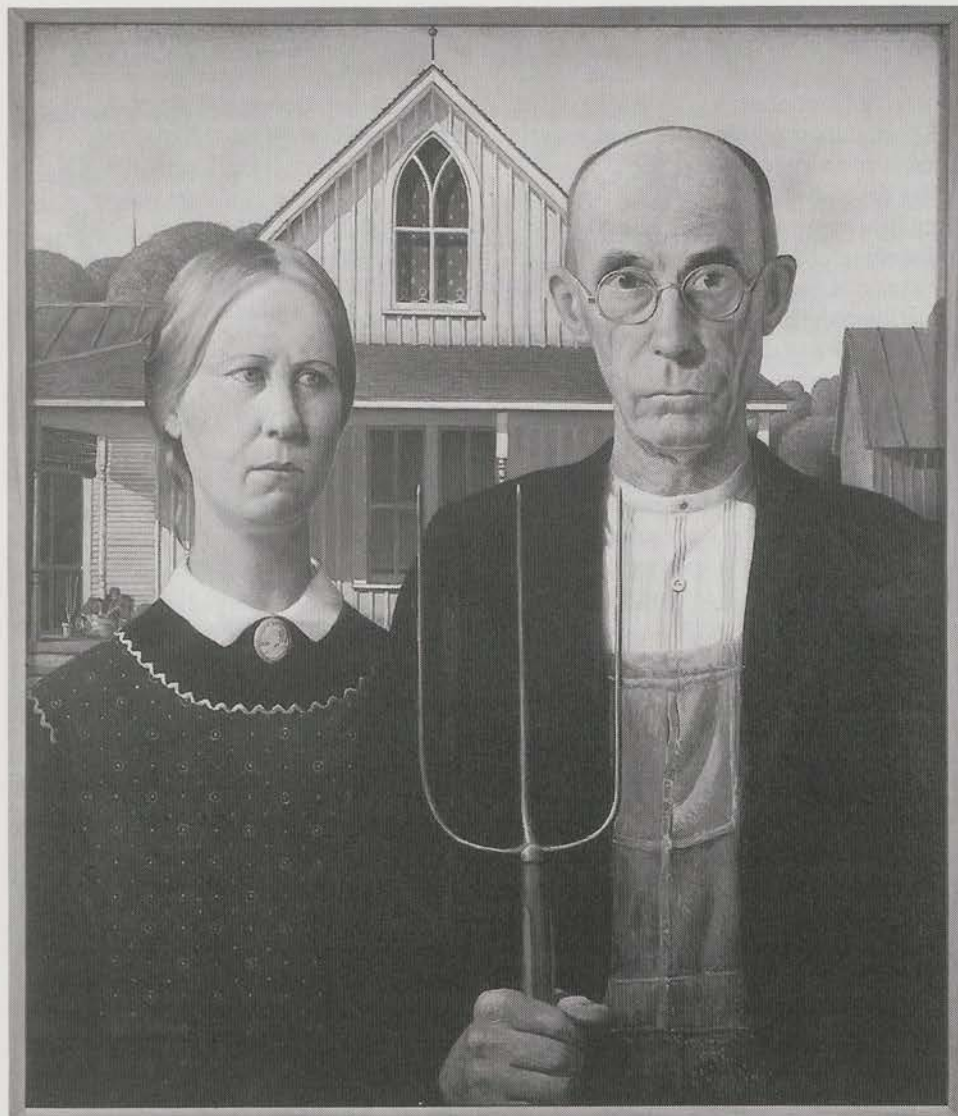
Het duurt niet lang, of een boze menigte verzamelt zich voor het gerechtsgebouw. Plotse ling breekt een groep zwarte mannen door het politiecord on en stroomt het gebouw binnen. Ze slepen Shadrach naar buiten en zetten hem op de 'underground railroad' naar Canada, waar hij korte tijd later een restaurant zal openen in Montreal.

'Shadrach is bevrijd uit zijn brandende, gloeiende oven', schrijft Theodore Parker, een bekend abolitionist. 'Ik vind dit de edelste daad in Boston sinds de Boston Tea Party!'

Maar conservatieve kranten kenmerken de ontsnapping als 'een wandaad ... de triomf van de meute.'

President Fillmore geeft de officier van justitie opdracht streng op te treden. Dit leidt binnen enkele weken tot de arrestatie van de zeventienjarige Thomas Sims, die per schip uit Georgia is ontsnapt. De burgemeester van Boston laat toe dat de lokale politie geassisteerd wordt door federale agenten. Dit keer nemen de autoriteiten geen risico. Met een zware ketting wordt het gerechtsgebouw verzegeld.

Direct bestempelen de abolitionistenkrantjes die ketting als het symbool van de wurggreep, waarin het slavenhoudende Zuiden het Noorden klem houdt. Negen dagen lang proberen advocaten vergeefs wetsartikelen te vinden om Sims te bevrijden. Tenslotte wordt Sims door 300 gewapende agenten en soldaten naar

Grant Wood's 'American gothic', een schilderij om een heel verhaal bij te vertellen.

een schip begeleid, waarop 250 soldaten hem escorteren op zijn lange weg terug in slavernij...

Anekdoten vormen de krenten in de pap van de geschiedenisles. Eigenlijk zouden we elke les moeten beginnen met een dergelijke 'in-stap'. Ook voor de afwisseling tijdens de les zijn ze onontbeerlijk.

Anekdoten zijn niet per se bedoeld om het publiek aan het lachen te maken. Wel om de aandacht te grijpen. Om een emotie los te maken. En om abstracte begrippen te concretiseren. Dit is geen pleidooi voor een praat-maar-raak-les! Het bovenstaande verhaal kan bijvoorbeeld aanleiding vormen tot een pittig onderwijsleergesprek. Leerlingen kunnen worden uitgedaagd - individueel of in groepjes - vragen te stellen naar aanleiding van de anekdote. De docent kan daar zijn eigen vragen aan toevoegen.

Resultaat kan dan bijvoorbeeld zijn:

- Traden abolitionisten altijd geweldloos op?
- Waren Noordelijke wetshandhavers ook vaak racisten?
- Welke bevoegdheden gaf de Fugitive Slave Act de autoriteiten?
- Zou de burgemeester federale assistentie ook hebben kunnen weigeren?
- Was het toevallig, dat juist de stad Boston broeinest van abolitionisme was?
- Hoe werkte de Underground Railroad?
- Waarom is het aantal geredden moeilijk te achterhalen?
- Is het werk van de 'railroad' achteraf niet teveel geromantiseerd?
- Hoe gingen kidnappers en 'slave catchers' te werk?
- Wogen de kosten van 'terugbezorgen' op tegen de prijs van een (nieuwe) slaaf?
- Wie draaide voor die kosten op?
- Welke implicaties hadden deze incidenten op de verhouding tussen North en South?

De antwoorden op deze vragen zijn gedeeltelijk in het gebruikte eindexamen-katern op te zoeken; gedeeltelijk kunnen ze onderwerp van discussie vormen. Ze leiden naar elementen uit de stofomschrijving, met name die onder 1.5, 2.2 en 2.5.

De stofomschrijving is zo breed dat het aantal onderwerpen voor anekdotiek eindeloos lijkt. Enkele mogelijke geschikte thema's: *Hoofdstuk 1, rond 1787:*

- hoe de Founding Fathers vier maanden zwoegden op de Constitution;
- hoe de Cotton Gin precies werkte;
- frontierhelden als Daniel Boone;
- Thomas Jefferson op Monticello.

Hoofdstuk 2, rond 1830:

- onderhandelingen met Frankrijk over Louisiana;
- Fultons tocht op de Hudson;
- de meisjes van Lowell;
- de Baltimore & Ohio Railroad;
- nog meer abolitionisten-verhalen;
- de Trail of Tears (Cherokees);
- Seneca Falls Convention;
- de geschiedenis van Uncle Tom's Cabin;
- Bleeding Kansas; Dred Scott; John Brown; Lincolns verkiezing; Secessie.

Hoofdstuk 3, rond 1869:

- de Gouden Spijker (Utah, 10/5/1869);
- cowboys en longhorns;
- de Gold Rush 1849 en later;
- Chinezenhaat in California;
- het werk van de Freedmen's Bureau;
- oorsprong van de Ku Klux Klan.

Hoofdstuk 4, rond 1887:

- het 'Wilde Westen';
- Custer's Last Stand;
- bizonjagers;
- Booker T. Washington in Tuskegee;
- Jane Addams in Hull House;
- Rockefeller, Carnegie, Edison;
- Cross of Gold: Bryan's Populisme;
- de oprichting van het Vrijheidsbeeld.

Hoofdstuk 5, rond 1914:

- Anti-alcoholcampagnes (ook eerder);
- Ellis Island;
- Taylorisme;
- Theodor Roosevelt 'Trustbuster'?
- W. Wilsons idealen;

• Literatuur

Er bestaat bij mijn weten geen boekwerk met hapklare brokken anekdotiek over Amerika. De docent zal moeten speuren. De kans op goede vondsten lijkt groot bij de volgende titels (niet alle even wetenschappelijk, wel zeer geschikt voor inleving):

A. Cooke, *Amerika. Een fascinerend relaas over 200 jaar Verenigde Staten* (Wageningen 1976),

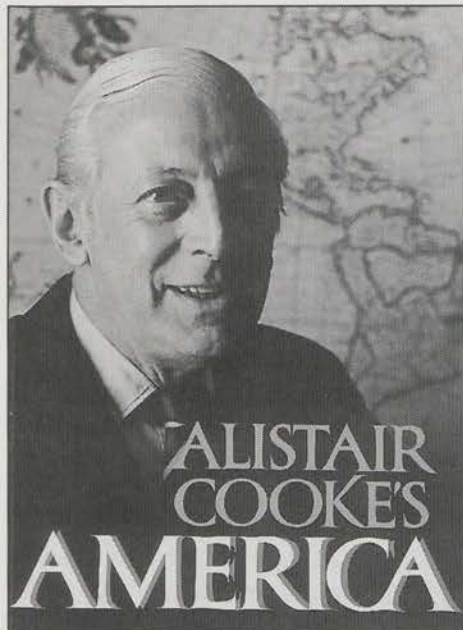
J. ter Haar, *De geschiedenis van Noord-Amerika* (Bussum 1975) (jeugdboek),

C.S. Hagen, *Het ijzeren paard verover het Wilde Westen. Het adembenemend avontuur van de Amerikaanse spoorwegpioniers* (Helmond z.j. (1967)); typisch jongensboek,

C.V. Lafaber, *Amerika, Van Washington tot Wilson* (Gorinchem 1995),

A. Nevins en H. Steele Commager, *Amerika. De geschiedenis van een vrij volk* (Amsterdam z.j.) prisma 120,

J. Presser, *Amerika, van kolonie tot wereldmacht* (o.a. Amsterdam 1965),

J.W. Schulte Nordholt, *Het volk dat in duisternis wandelt. De geschiedenis van de negers in Amerika* (Arnhem 1968 en vele andere drukken),

G.B. Tindall en D.E. Shi, *America. A narrative History* (New York 1992).

(Het fragment hierboven is vrij vertaald uit James M. McPherson, *Battle Cry of Freedom. The American Civil War* (Oxford 1988) ook als Penguin pocket: ISBN 0-14-012518-3; blz. 82-83.)

Dia-geniek Amerika

Dia's zijn ideaal als visuele ondersteuning van de geschiedenisles. Je kunt als docent je eigen keuze maken, je eigen voorkeur en emotie mee laten spreken. Het is erg eenvoudig ze zelf te vervaardigen, met je eigen camera, uit geïllustreerde boeken. Voor de narratief ingestelde docent vervullen dia's net zo'n functie als vroeger de schoolplaten van Isings bezaten: hulpmiddel bij de evocatie van het verleden.

Het voordeel van dia's boven video is dat de docent zijn les niet 'uit handen' geeft. Hij kan ervoor kiezen over één dia meerdere vragen te stellen, of in te gaan op vragen uit de klas.

Voor het onderwerp 'De Verenigde Staten 1787-1914' lijken de mogelijkheden tot visuele verluchting door middel van dia's haast net zo onbegrensd als het Amerikaanse continent in de vorige eeuw zelf scheen te zijn! De thema's zijn bepaald 'diageniek', omdat het om mensen gaat, veelal in een nog niet geheel getemde natuurlijke omgeving: het

verhaal van de pioniers in hun plaggenhutten, de immigranten in New York, de kinderen in de fabrieken, de Indianen en hun verzet tegen blanke expansie, het IJzeren Paard dat de prairies verovert, de cowboy tussen zijn 'longhorns', de bizonjager, de neger op de plantage ... Stuk voor stuk aantrekkelijke onderwerpen, die de fantasie en het inlevingsvermogen kunnen activeren!

Er zijn vele geïllustreerde boekwerken over de geschiedenis van Amerika. Men plundert de bibliotheek of haalt een stapel gratis reisgidsen Verenigde Staten bij het reisbureau.

Om toch enige structuur aan te brengen in de mogelijkheden die dia's ons bieden bij lessen 'Amerika', stel ik indeling in de volgende 'items' voor:

A. Dia's die de fysieke omgeving belichten. Voorbeeld: het schilderij 'The Oregon Trail' van A. Bierstadt.

B. Klassieke symbolische verbeeldingen van het Amerikaanse verleden en de Amerikaanse identiteit, waarbij de docent het verhaal 'achter' de symboliek van het monument vertelt.

Voorbeelden:

- Het Vrijheidsbeeld van Bartholdi, met de symboliek van (gast)vrijheid ('Give me your tired, your poor, your huddled masses, yearning to breathe free ...'), maar ook een staaltje 19e-eeuwse techniek.
- Het schilderij 'American Gothic' van Grant Wood (1891-1942).

Grant Wood, een regionalistisch schilder, maakte in 1930 'American Gothic', als een cerebrale ode aan de strenge, soliede bewoners van de Midwest, de kleinstedse afstammelingen van de pioniers, onafhankelijk, ongenaakbaar, godvrezend, achterdochtig tegen het moderne, en het familieverband koesterend.

Geschiedt als illustratie bij het onderwerp 'populisme'.

C. Afbeeldingen van hoofdrolspelers in het verhaal.

Personificatie van betrekkelijk abstracte begrippen als 'The Progressive Movement' is een belangrijk hulpmiddel tot inleving. Noem bij 'Progressive Movement' namen als Theodor Roosevelt en Woodrow Wilson, en toon daarbij ook hun portret, dat in beide gevallen veel over het karakter kan zeggen. Ook de Jefferson-Hamilton-controverse is beter voorstelbaar wanneer de docent de koppen van beide heren toont. Verder zijn portretten van Henry Clay, Andrew Jackson, en natuurlijk Lincoln eigenlijk onmisbaar.

D. Dia's die de mens tonen temidden van de nog niet geheel getemde fysieke omgeving. Voorbeelden:

- Currier & Ives, 'The Pioneer's Home/On the Western Frontier', 1867. Klassieke blokhut in bosrijke omgeving. Die was 'fotogenieker' dan de plaggenhut van de prairies;
- de fotografen Solomon Butcher (pioniers in plaggenhutten), Lewis Hine (kinderen in de fabriek) en Jacob Riis (portretten van immigranten);
- Frederic Remington en Charles M. Russell, schilders van het woeste Wilde Westen.

E. Dia's waarin elementen van dynamiek en verandering zichtbaar zijn.

Voorbeelden: bekende ontdekkingsstochten, het eerste stoomschip, de Cotton Gin, spoorwegaanleg, industrialisatie, de eerste gloeilamp, strijd van vrouwen, strijd van vakbonden, Custers Last Stand.

F. Politieke prenten.

Voorbeelden: prenten van Th. Nast, protest tegen Chinezenhaat Westkust; prenten rond 1900 over de macht van trusts en spoorwegen.

G. Advertenties en annonces.

Voorbeelden: Railroad-annonces; prijslijsten van slaven; Buffalo Bill's Wild West Show; reclameboodschappen.

'Amerika': daar zit muziek in!

I hear America singing

I hear America singing, the varied carols I hear

Those of mechanics, each one singing his as it should be blithe and strong

The carpenter singing his as he measures his plank or beam,

The mason singing his as he makes ready for work, or leaves off work,

The boatman singing what belongs to him in his boat, the deckhand singing on the steamboat deck,

The shoemaker singing as he sits on his bench, the hatter singing as he stands,

The wood-cutter's song, the plowboy's on his way in the morning, or at noon intermission or at sundown,

The delicious singing of the mother, or of the young wife at work, or of the girl sewing or washing,

Each singing what belongs to him or her and to none else,

The day what belongs to the day - at night the party of young fellows, robust, friendly,

DIXIE

I WISH I WAS IN LAND OF COT-TON OLD TIMES THERE ARE
DIX-IE LAND WHERE I WAS BORN IN EAR-LY ON ONE
NOT FOR-GOT-TEN LOOK A-WAY LOOK A-WAY LOOK A-WAY DIX-IE
ROS-TY MOR-NING LOOK A-WAY LOOK A-WAY LOOK A-WAY DIX-IE
LAND IN LAND THEN I WISH I WAS IN DIX-IE HOO -
RAY! HOO - RAY! IN DIX-IE LAND I'LL TAKE MY STAND TO
LIVE AND DIE IN DIX-IE A-WAY, A-WAY, A-WAY
-WAY DOWN SOUTH IN DIX-IE A-WAY, A-WAY, A-WAY
-WAY DOWN SOUTH IN DIX-IE

(ORCHESTRAL)

Singing with open mouths their strong melodious songs.

(Walt Whitman)

Songs uit het negentiende-eeuwse Amerika vormen stuk voor stuk originele, primaire bronnen. Voorzover ze de leerlingen aanspreken, brengen ze het begrip 'inleving' op wel heel aangename manier in de praktijk. Als de docent kans ziet te verduidelijken dat veel van die liedjes zijn geschreven vanuit een bepaalde, diepgevoelde emotie (zoals de negro-spirituals), geeft hij de les een meerwaarde, die bij de ontvankelijke leerlingen méér zal los maken dan de motivatie een goed examen te maken alleen.

De cassetterecorder is een gemakkelijk 'medium' waarvan de bediening geen onoverkomelijke problemen zal geven. Het is meestal nodig de liedteksten te distribueren onder de leerlingen; liefst voorzien van notenbalken, zodat de muzikale leerling er nog wat (meer) aan over houdt.

Het is niet moeilijk aan de hand van de teksten enkele vragen te formuleren. Uit welke motieven is het lied geschreven, voor welke bevolkingsgroep of regio was het bestemd, wat is de waarde of de kracht van tekst en/of melodie?

Het aantal mogelijkheden is onbeperkt. Elke 'goede' muziekzaak zal U op weg kunnen helpen.

'Klassieke' liederen zijn onder te verdelen in thema's als:

- Spirituals (zoals 'Cotton Fields');
- Work Songs (zoals 'Working on the Railroad');
- The South (zoals 'Oh Susannah');
- The Civil War (zoals 'Dixie' en 'Battle Hymn of the Republic');
- The Old West (zoals 'Red River Valley').

O Captain! My Captain!

O Captain, my Captain! our fearful trip is done,
The ship has weathered every rack, the prize we sought is won,
The port is near, the bells I hear, the people all exulting,
While follow eyes the steady keel, the vessel grim and daring;
But O heart! heart! heart!
O the bleeding drops of red,
Where on the deck my Captain lies,
Fallen cold and dead.

O Captain! my Captain! rise up and hear the bells;
Rise up - for you the flag is flung - for you the bugle trills,
For you bouquets and ribboned wreaths - for you the shores a-crowding,
For you they call, the swaying mass, their eager faces turning;
Here Captain! dear father!
This arm beneath your head!
It is some dream that on the deck
You've fallen cold and dead.

My Captain does not answer, his lips are pale and still,
My father does not feel my arm, he has no pulse nor will,
The ship is anchored safe and sound, its voyage closed and done,
From fearful trip the victor ship comes in with object won;
Exult O shores! and ring O bells!
But I with mournful tread
Walk the deck my Captain lies,
Fallen cold and dead.
(Walt Whitman)

Helaas is de stofomschrijving nogal 'historisch-materialistisch' van aard. Voor poëtische zielen is dit natuurlijk een onvergeeflijk platvloerse benadering. Dit gedicht werd geschreven n.a.v. de moord op Lincoln. Hiermee wil ik ook Abraham Lincoln voor het voetlicht plaatsen, die slechts terloops in de stofomschrijving wordt genoemd.

kleio

Amerika in de speelfilm

KLEIOSKOOP

Jan van Oudheusden bespreekt:
Dances with wolves van Kevin Costner (1991),
Buffalo Bill and the Indians van Robert Altman (1976) en
Avalon van Barry Levinson (1990).

Welke associaties krijgt de cinefiele geschiedenisdocent zoal bij het bestuderen van het CE-onderwerp 'De Verenigde Staten - samenleving op de rails 1787-1914'?

Het is jammer dat de stofomschrijvingscommissie aan de docenten enkele belangrijke beperkingen oplegt. De Amerikaanse Burgeroorlog wordt bijvoorbeeld vrijwel over-

geslagen. In de ogen van de film liefhebber een onvergeeflijke fout! De gelegenheid tot filmische evocatie van belangrijke dramatische gebeurtenissen zoals de slag bij Gettysburg of de moord op Lincoln kan dus niet worden benut. Het overdadig vele dat wél tot de stof behoort, met name de ongereguleerde groei van de spoorwegen is maar zeer ten dele ooit rechtstreeks onderwerp geweest van speelfilms. Ook de vroege geschiedenis van de Verenigde Staten, zeg de tijd van 1787 tot 1848, vormde betrekkelijk zelden inspiratiebron voor filmregisseurs. Mij is althans geen (recente) speelfilm bekend over Thomas Jefferson of Alexander Hamilton.

Natuurlijk blijft er genoeg geschikt filmmateriaal over. Zoveel, dat het absoluut onmogelijk is om meer dan een fractie ervan in de schaarse lestijd te tonen. Maar het zou

zonde zijn zich deze unieke gelegenheid tot inleving te laten ontgaan. Wellicht zijn er binnen de school andere oplossingen.

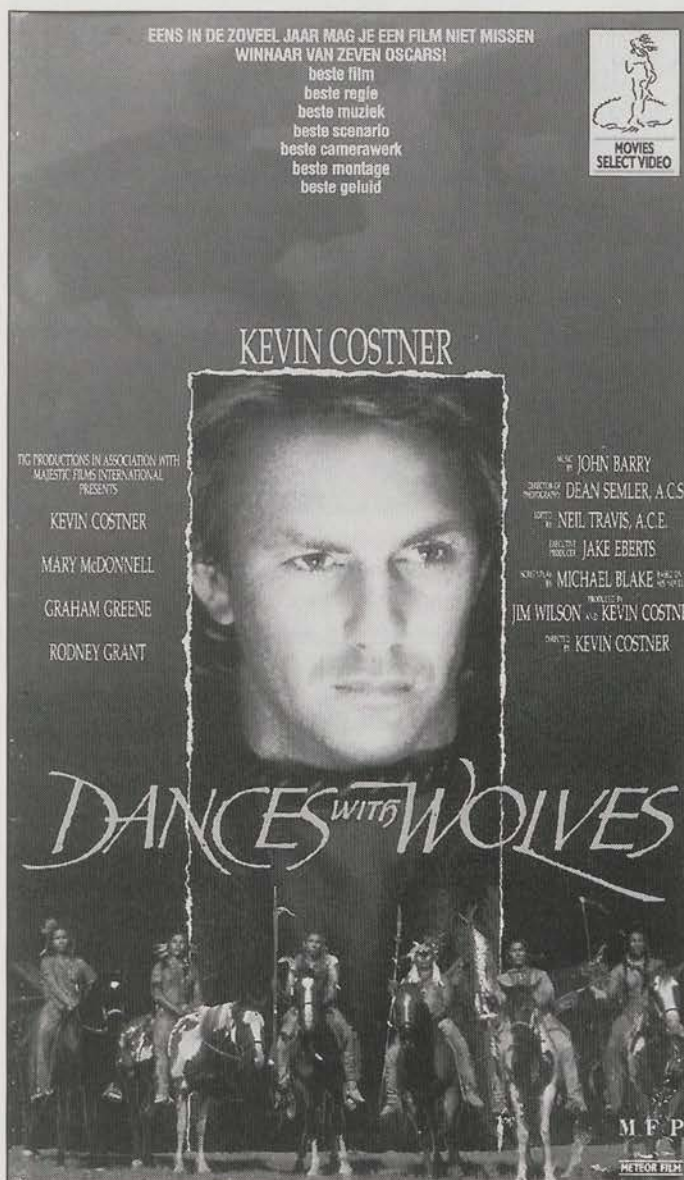
Waarom bijvoorbeeld niet een cyclus Amerika-speelfilmvertoningen als buitenles-activiteiten georganiseerd? In de betere videotheek is een deel van de films die hier genoemd worden beslist te huur.

Bovengenoemde filmminnende docent kan dan zijn toevlucht nemen tot vertoning van klassiekers als *The Birth of a Nation* (1915, D.W. Griffith), zeer omstreden vanwege de Ku Klux Klan-sympathieën van de regisseur, of het bijna vier uur durende epos *Gone with the wind* (Victor Fleming, 1939) met Vivian Leigh en Clark Gable.

Gemakkelijker in het gebruik liggen spaghetti-westerns als *Once upon a time in the West* (Sergio Leone, 1969) of de ontelbare Hollywood-westerns, waarvan ik alleen *Silverado* (Lawrence Kasdan, 1985) noem als een van de betere films in dit genre.

Dan bestaat er de mogelijkheid om de bekende romantische draak *North and South* nog eens uit de kast te halen. Totale speeltijd: 18 uren (op zes videobanden)! Hierin worden de zoetgevooisde romantische scènes in elk geval afgewisseld door vele voor ons onderwerp relevante passages: discussies tussen de vrienden George Hazard (een Yankee) en Orry Main (uit Dixie) die de kern van de kloof North-South accentueren; sfeervolle plaatjes van de 'antebellum South', contrasten tussen dit Dixie en het hectische, industriële Noorden. Verder discussies over slavernij, over 'States Rights' en 'secession', meeslepende marsmuziek, abolitionisten-bijeenkomsten. De vele goed-gefilmde oorlogsscènes vallen helaas buiten de examenstof.

Aansluitend hierop is er ook de zeer behoorlijke filmversie van *Uncle Tom's Cabin* (Stan Lathan, 1987) die garant staat voor

een avondje grienen om de schurke streken van Simon Legree (Edward Woodward).

Voor wie zijn publiek de sfeer van het veelkleurige Amerika van rond 1900 wil laten proeven, is de film *Ragtime* (Milos Forman, 1981), naar de gelijknamige roman van E.L. Doctorow, zeer aan te bevelen. Film en boek geven een panoramisch verhaal van het drukke stadsleven in de etnische smeltkroes New York, en met name van de fanatieke strijd van de neger Coalhouse Walker jr. om recht te verkrijgen. Vergeefs tracht de gematigde negerleider Booker T. Washington hem van een terroristische wanhoopsdaad af te houden.

In dezelfde periode, begin twintigste eeuw, speelt een fragment uit de film *The Godfather deel II* (Francis Ford Coppola, 1974) met een zeer fraaie scène van de aankomst van het jongetje Vito Corleone in New York, compleet met de ontroerde blik van de Italiaanse landverhuizers op het Vrijheidsbeeld en de medische inspectie op Ellis Island.

Mijn persoonlijke voorkeur gaat uit naar een drietal films die respectievelijk tot thema hebben: de confrontatie tussen blanken en Indianen, de mythevorming van het Westen, en de keerzijde van 'the American Dream'.

- ***Dances With Wolves* (Kevin Costner, VS 1991; 180 minuten)**
met: Kevin Costner, Mary MacDonnell, Graham Greene, Rodney Grant.

Costner was niet de eerste filmer die weigerde de Indianen af te schilderen als gevaarlijke wilden. In 1969 nam Abraham Polonsky (*Tell them Willie boy is here*) het nogal zwaarwichtig op voor een opgejaagde Indianen en in 1970 werd het de humorvolle, kleurrijke karakteristiek *Little Big Man* van Arthur Penn een kassucces, onder meer dankzij een prachtige rol van Dustin Hoffman.

Dances with Wolves steekt met kop en schouders boven deze illustere voorgangers uit. De film won zeven Oscars, onder meer voor 'beste film' en 'beste regie'. Een pluim op de hoed van Kevin Costner, die met deze film zijn regiedebuut maakte. Vóór 1990 was hij vooral bekend om zijn rol van de rechtshandhaver Elliot Ness in *The Untouchables*. Na *Dances with Wolves* maakte Costner de ene kassakraker na de andere.

Costners betrokkenheid bij *Dances with Wolves* - hij was regisseur, producer én hoofdrolspeler - was enorm. Niets was teveel om het leven van de verdwenen Sioux-cultuur natuurgetrouw op het doek te brengen: hun

rituelen, levensonderhoud, oorlogsvoering en omgang met elkaar. Deze impressies nemen tweederde van de drie uur durende speelfilm in beslag. Net als zijn karakter John Dunbar - eenzaam gedetacheerd in een afgelegen buitenpost van het Amerikaanse leger - leek Costner zelf verliefd te zijn op de Sioux-stam van Chief. Hij besloot zelfs het oorspronkelijke Dakota-dialect van de Sioux-stam te gebruiken, waarmee een ongeschreven Hollywood-regel - geen ondertitels! - werd overtreden.

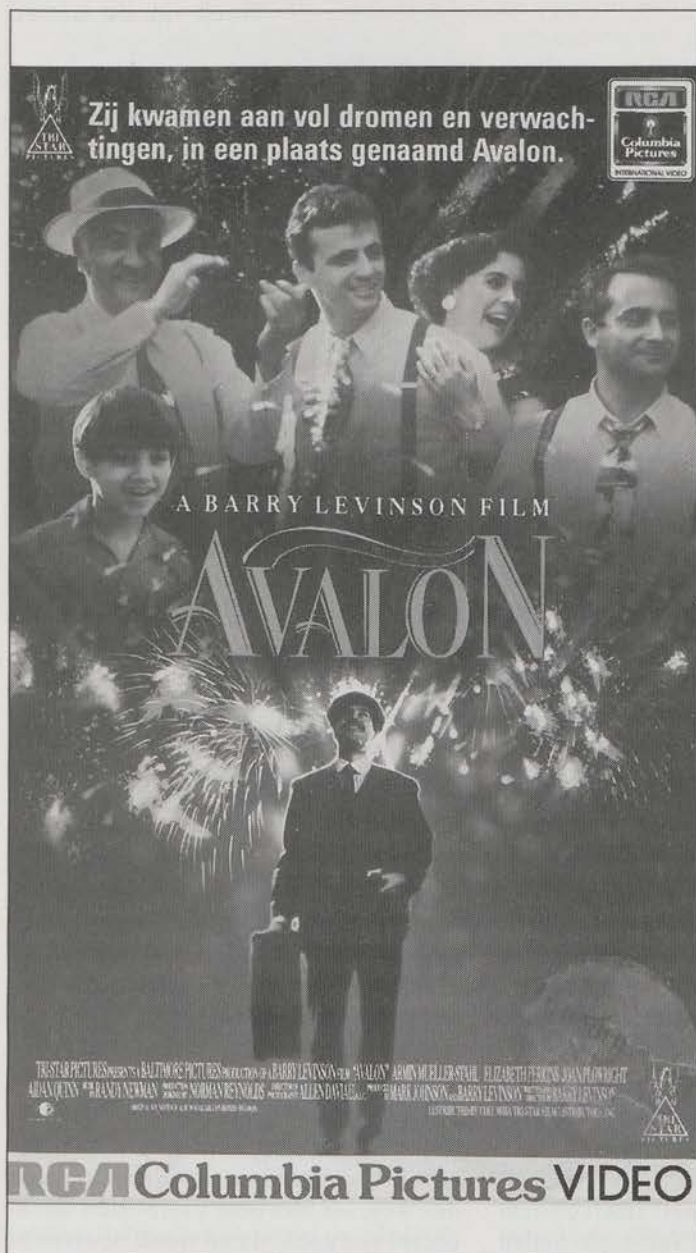
Luitenant John Dunbar weet het vertrouwen van de Sioux te winnen en vereenzelvt zich geleidelijk steeds meer met de stam. Hij ontvangt de naam 'Dances with Wolves', nadat de medicijnman van de stam hem met een prairiewolf heeft zien stoeien.

Een van de meest spectaculaire scènes uit de film vormt de bizonjacht. Een gouverneur van een van de westelijke staten van de VS stelde zijn kudde beschikbaar, onder voorwaarde dat geen van zijn beesten mocht omkomen. Daarom werd een model-bizon op wieljes ontworpen, en dat is het beest dat je in de bekende duizelingwekkende tafereelen telkens aangeschoten ziet worden. Zeer scherp wordt elders in de film het contrast geschilderd tussen enerzijds de eerbied van de Indianen voor deze levende wezens, en anderzijds de schandalige massale jachtpartijen die de blanken aanrichtten, alleen maar om de huiden van deze beesten te verschalken.

Dances with Wolves is het verhaal van een Amerika dat al lang niet meer bestaat; of zoals de tekst op de hoes van de video zegt: "Een tijd waarin het ruige land nog vloeiend in elkaar overliep, het water vrij stroomde en de lucht nog zuiver was. Een tijd waarin paarden nog wild waren en vrij om te vangen. Waarin bizonen de prairie overspoelden in aantallen die niet te tellen waren ...".

- ***Buffalo Bill and the Indians (or Sitting Bull's History Lesson)* van Robert Altman (VS 1976; 120 min.)**
met: Paul Newman, Burt Lancaster, Geraldine Chaplin, Harvey Keitel

Robert Altman heeft zo'n dertig films op zijn naam staan, waarvan er enkele recentelijk op de Nederlandse tv te zien waren. In zijn beste films, zoals in *A Wedding*, geeft hij een haarscherpe en uiterst humoristische tekening van intermenselijke intriges. In *Buffalo Bill and the Indians* probeert hij twee uur lang aan te tonen dat de legendarische held Buffalo Bill (gespeeld door Paul Newman) in wezen een doortrapte schurk, ijdelruit en

doelingen van de zwijgzame Sitting Bull, die er het ene moment met zijn gevolg van- door lijkt te gaan en het andere ineens weer opduikt.

Tijdens een van de voorstellingen is Grover Cleveland te gast, de besnorde, corpulente president van de Verenigde Staten. Die krijgt de schrik van zijn leven als tijdens een vechtdemonstratie een geweer op hem wordt gericht; het blijkt loos alarm. Als de president na de voorstelling bij een drankje op verhaal komt, vraagt Sitting Bull hem een boodschap namens zijn volk te mogen overhandigen. Cleverlands reactie is tekenend: hij weigert te luisteren of de boodschap ook maar in ontvangst te nemen, en hangt daarbij allerlei smoesjes op over hoe moeilijk het is voor politici, zelfs voor een president, om iedereen tevreden te stellen. Zo worden de oude Indianen en zijn volk afgescheept.

Deze scène alleen al is de moeite waard om

Onder begeleiding van door Randy Newman gecomponeerde muziek komt opa Sam Krichinsky (Armin Müller-Stahl) in 1914 als immigrant aan in Baltimore. Een regen van symboliek overstroomt de kijker. Vuurwerk en stars-and-stripes-vlaggen in de straten - het is de vierde juli, nationale feestdag - begeleiden de jonge immigrant. De grootvader van Levinson stond model voor deze Sam, die vanuit Oost-Europa in het land van belofte arriveerde. Met zijn broers, die al in Amerika waren, financiert hij de overtocht van de rest van de familie. Hij gaat aan de slag als behanger en scharrelt zijn kostje bij elkaar.

Lange tijd is het 'één voor allen, allen voor één', totdat de vooruitgang toeslaat. Er wordt carrière gemaakt door de kinderen, die - tot afschuw van Sam - hun naam veramerika- niseren en verhuizen naar gloednieuwe, maar kille buitenwijken.

Voor Levinson staat centraal, dat op weg naar de verwezenlijking van de Amerikaanse droom tal van fundamentele waarden overboord worden gegooit. Daarmee straalt de film melancholie uit, echter zonder klef- nostalgisch te worden, al is hij wel een regelrechte ode aan de hoeksteen van de samenleving. Levinson munt uit in het beschrijven van het milieu, met rituele familiebijeenkomsten op Thanksgiving Day met het aansnijden van de kalkoen als terugke- rende hoogtepunten.

Vakbekwaam, zorgvuldig en integer ziet Levinson om in weemoed. De film speelt gro- tendeels in de periode na die van de stof- omschrijving, maar als commentaar op 'The American Dream' is hij de moeite van het bezichtigen waard.

bedrieger was. Met zijn 'Wild West Show' amuseert deze een talrijk publiek, dat anno 1887 afkomt op de nagespeelde legendes en verhalen van het dan al niet meer zo wilde Westen. Er zijn schietdemonstraties, er is ro- deo. Mensen uit de stad die massaal toestromen laat hij denken: dit is het ware Amerika!

Buffalo Bill (die eigenlijk William Cody heet) heeft zich omringd met een heel legertje van persagenten die de faam van zijn show ver- breiden. Als speciale attractie is hij erin ge- slaagd niemand minder dan Sitting Bull te strikken, de held van de slag bij Little Big Horn, generaal Custers 'last stand'. Een zeer onderende circus-rol voor deze trotse Chief, tegenover wie Bill zijn racistische vooroor- delen niet verbergt. Dit stoere, ongemanier- de gedrag vormt evenwel een maskering van Bills angstgevoelens voor de heimelijke be-

als fragment in de klas te tonen, omdat de botsing van twee culturen er zeer goed door getekend wordt.

- **Avalon van Barry Levinson (VS 1990; 123 min.)**
met: Armin Müller-Stahl, Elizabeth Perkins, Adan Quinn

Regisseur Barry Levinson verwierf grote be- kendheid met *Rain Man* en *Good Morning Vietnam*. In 1982 debuteerde hij met *Diner*, een schets van een aantal jongeren in Balti- more.

Voor het autobiografische *Avalon* keerde Levinson terug naar zijn geboortestad Balti- more. In de wijk Avalon groeide hij op, in een warm nest, krioelend van even bemoei- zuchtige als koesterende familieleden die hij hier uiterst trefzeker portretteert.

Amerika tussen structuur en evenement

Jan van Oudheusden bespreekt:

Eduard van de Bilt en Joop Toebe (red.), *Een samenleving op de rails. De Verenigde Staten tussen 1776 en 1917* (Uitg. SUN, Nijmegen 1995), 240 pag., prijs f39,50.
C.V. Lafeber, *Amerika. Van Washington tot Wilson* (uitgave in eigen beheer, tel. 013-5430340, Goirle 1995), deel 4 in de serie 'Nascholing bij U thuis', 399 blz., prijs f75,-.

In de strijd om de gunst van de docent-lezer, die in 1996 en 1997 met het CE-bijltje 'Amerika 1787-1914' mag hakken, hebben zich deze zomer twee serieuze gegadigden gemeld. Ten eerste de bundel *Een samenleving op de rails* van de docenten Amerikanistiek Eduard van de Bilt (tevens auctor intellectuelis van de stofomschrijving) en Joop Toebe. Ten tweede C. Lafebers inmiddels vertrouwde, jaarlijks verschijnende kenniskanonnade in de serie 'Nascholing bij U thuis'. In dit artikel wil ik beide uitgaven inhoudelijk vergelijken.

Van de Bilt en Toebe

Bestaat 'de Amerikaan' wel? Heeft die ooit bestaan? Of vormen de Verenigde Staten een steeds meer desintegrerende maatschappij? Vanuit deze hoofdvraag is de stofomschrijving tot stand gekomen.

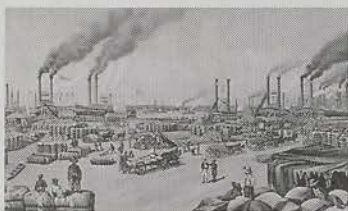
De bundel *Een samenleving op de rails* van Van de Bilt en Toebe is streng naar die vraagstelling gestructureerd. De lezer moet dan ook geen machtig epos verwachten naar het model van een Presser (*Amerika, van Kolonie tot Wereldmacht*) of een Schulte Nordholt (*Triomf en Tragiek van de Vrijheid*). Geen volledig overzicht dus. Bovendien worden de buitenlandse politiek en de Burgeroorlog praktisch overgeslagen. De nadruk valt op de sociaal-economische geschiedenis, met speciale aandacht voor vier van de zeven groepen die door de stofomschrijving worden genoemd, namelijk Indianen, vrouwen, zwarten en immigranten. De overige drie bevolkingsgroepen - boeren, arbeiders en middenklassen - worden in de beide inleidende artikelen behandeld.

Begin- en eindjaartal wijken af van de jaren die door het ministerie aan de opstellers van de stofomschrijving waren opgelegd: 1776 en 1917 zijn inderdaad heel wat 'logischer' dan 1787 en 1914.

Van de Bilt en Toebe nemen zelf de beide inleidende hoofdstukken voor hun rekening, respectievelijk 'Het rijk der vrijheid' over de periode 1776-1861, en 'Voorbij de 'Last Frontier'' over de periode 1861-1917. Het zijn heldere overzichten. De vraagstelling - eenwording of ontbinding - wordt strikt gehanteerd. Termen als 'cement' en bindmiddel wijzen daar op. Het typische jargon van de stofomschrijving komt naar mijn smaak zelfs iets te expliciet naar voren. Dat neemt niet weg, dat met deze overzichten aan de docent een goede dienst wordt bewezen bij de lesvoorbereiding. Het is daarbij jammer, dat niet alle elementen uit de stofomschrijving voldoende aandacht krijgen. Onder meer komen niet goed uit de verf: de 'Whigs', de zaak-John Brown, het abolitionisme, de religieuze revival van de 'Second Great Awakening' en de 'Gold Rush'. Enkele kleine onnauwkeurigheden, zoals consequente jaartalgeving van John Adams en Thomas Jefferson (29) en verwisseling van kaartjes over urbanisatie (73), zien we daarbij dan nog maar door de vingers.

De vier artikelen over achtereenvolgens Indianen, zwarten, vrouwen en immigranten zijn zeer concreet en verhelderend. Ze zijn geschreven door deskundige 'outsiders' van buiten het bekende, kleine wereldje van de Nederlandse Amerikanologen. Alleen Joke Kardux (over vrouwen) doceert Amerikanistiek. Gerard van Bussel en Pieter Hovens

kleio

Een samenleving op de rails

REDACTIE Eduard van de Bilt en Joop Toebes
SUN

(over de Indianen) zijn conservator in musea; Chris Quispel (over de zwarten) doceert sociaal-economische geschiedenis te Leiden; Hans Krabbendam (over immigranten) is verbonden aan het Roosevelt Study Center te Middelburg.

Met name de artikelen van Krabbendam en van Quispel vormen waardevolle, informatieve bijdragen. Het artikel over de Amerikaanse vrouwen is ook wel interessant, maar wel erg schematisch en het wordt hier en daar ontsierd door haast onleesbare zinnen als deze: "*De politisering van de vrouwelijheidsideologie ging gepaard met een vervrouwelijking en domesticatie van de overheid*" (190).

Zeer bruikbaar en relevant zijn de illustraties, kaartjes, statistieken en vooral de vele bronfragmenten, waarmee de tekst in deze bundel wordt afgewisseld. Met name door die laatste elementen - zoals 'Toespraak Tecumseh 1810', 'Recht in Georgia 1915', 'Seneca Falls verklaring 1848', 'Nood in Ierland en kansen in Amerika' - kan de docent-gebruiker met deze bundel vele kanten op.

Dan Lafeber

De ontstaansgeschiedenis en het recept voor de boeken van deze emeritus-docent zijn door mij in eerdere recensies al gekenschetst; daarover wil ik nu dus niet uitweiden.

Lafeber presenteert zich als de ouderwetse, verhalende docent. "*Voor alle kinderen die kennis maken met de moderne Amerikaanse geschiedenis is het Fischertje spelen met structuurbegrippen en vaardigheden een slavenblok aan het been*", zo verzucht hij zelfs. Lief-

de voor het vak geschiedenis ontstaat volgens Lafeber niet door het opzetten van academische constructies, maar door het boeiend etaleren van gedegen kennis.

Als om te demonstreren hoe het wél hoort, perst Lafeber in 400 bladzijden alles wat hij weet en wat hij gelezen heeft over de Amerikaanse geschiedenis, van Columbus tot Wilson.

Lafebers meeslepende stijl en zijn gevoel voor anekdotiek vormen ook nu weer zijn 'wapens'. Hiervan kan elke narratief ingestelde docent-lezer profijt trekken. Veel van die 'evenementen' ontleent hij aan drie leermeesters: Presser (zie boven), Schulte Nordholt (met name *Het Volk dat in Duisternis wandelt*) en S.E. Morison (*The Oxford History of the American People*). Uit deze drie werken wordt overigens wel érg overvloedig geciteerd.

Voor een schoolmeester die houdt van boeiende, grappige en ontroerende verhalen, vormt de geschiedenis van de Verenigde Staten een onuitputtelijke bron. Lafeber maakt daar dankbaar gebruik van, vanaf de schurkestreken van onze eigen Willem Kieft te Nieuw-Amsterdam (1645) tot de gruwelen bedreven jegens Indianen en negers. De door de stofomschrijving overbodig geachte elementen als de koloniale geschiedenis, de buitenlandse politiek, het partijstelsel en de Burgeroorlog zijn - expres? - zeer uitvoerig behandeld. Ze weglaten kon Lafeber niet over zijn schoolmeesterlijk hart verkrijgen. De docent kan het boek daarom ook los van dit examen gebruiken.

Lafeber is eigenzinnig. Opvallend is, dat hij de term 'blanken' vermijdt; consequent betitelt hij die met het lelijke adjectief 'witten'. Opvallend is ook zijn negatieve oordeel over Lincolns beslissing de Unie te redden ("*Een werkelijk groot staatsman zou de Unie geregelativeerd hebben*", 228); had Lincoln immers anders gekund? Ik vind Lafeber overtuigender in het schilderen van het uiterlijk van de grote president (houterig, knokerig, zwiepend etcetera) dan in een dergelijk vrijmoedig voor-de-vuist-weg oordelen over Lincolns politiek.

Lafebers persoonlijke keuzes maken het boek onevenwichtig. Tegenover eindeloze passages over de verdrijving van Indianen (185-191), staat bijvoorbeeld een minimum aan informatie over het sociale werk van 'settlement houses' zoals Hull House van Jane Addams. Ook moet ik Lafeber op onnauwkeurigheden betrappen, zoals het bedrag van de Louisiana Aankoop (geen \$12 maar \$15 miljoen, 107). Tevens begrijp ik niet waarom een auteur met zoveel feeling

voor dramatiek, verzuimt de geboorte te melden van een lied als 'The Star Spangled Banner' (in de oorlog met Engeland 1812-1814). Bepaald afgeraffeld worden de uitvindingen (155, waarbij ik de ploeg van John Deere mis). Van een symbolische dag als de viering van de voltooiing van de eerste transcontinentale spoorwegverbinding (Promontory Point, 1869) had ik een smakelijker beschrijving verwacht dan de uiterst summiere vermelding op bladzijde 342.

Op de veel te sobere vormgeving (geen illustraties, kaartjes of bronnen) van Lafebers boeken heb ik in vorige recensies al gewezen.

Al deze punten van kritiek nemen niet weg, dat Lafeber er naar mijn mening opnieuw in geslaagd is de docent te voorzien van het nodige spectaculaire verhalende vuurwerk, waarmee deze zijn lessen kan afwisselen.

Ten slotte

Geschiedenis tussen structuur en evenement was in 1973 de titel van een geruchtmakend proefschrift van C. Bertels. Met een variant hierop zeg ik: in de ingewikkelde en pluri-forme Amerikaanse geschiedenis moet men een strenge structuur aanbrengen, maar tevens het 'evenement' ruim aan bod laten komen. Beide boeken zijn daarom evenzeer de moeite van het lezen waard.

Zonder lezing van de bundel van Van de Bilt/Toebes mist de docent het nodige modelmatige instrumentarium. En Lafeber is er om de evenementen uit op te diepen, ofwel de krenten in de pap, die ons schoolvak naar het oordeel van veel leerlingen nog altijd zo smakelijk maken.

RECENSIES

In 't kort

In 't kort is een rubriek waarin maandelijks de uitgaven die bij de redactie zijn ontvangen worden aangekondigd.

Een selectie uit deze boeken wordt in een later nummer van KLEIO besproken.

Willem Frijhoff, hoogleraar in Rotterdam, schreef *Wegen van Evert Willemsz*. Het boek kreeg terecht al veel aandacht in de media. Het beschrijft het leven van Evert Willemsz. (1607-1647), die jarenlang werkte in Afrika en Amerika. Frijhoff geeft ook een beeld van de cultuur en mentaliteit van de Republiek en Amerika in de zeventiende eeuw. Het boek is uitgegeven door SUN, telt 928 blz. en kost f89,50.

Europa en dus ook Nederland moeten geen angst hebben voor een sterk Duitsland, maar juist voor een zwak Duitsland. Dan komen de zwakke punten van dat land, onder andere het gebrek aan een evenwichtige nationale identiteit en het oplevend anti-semitisme meer naar voren en bedreigen ze in de visie van Cees van Lotringen de stabiliteit in Europa.

Zijn boek heet *De kwetsbare kolos* en is uitgegeven door Veen, Amsterdam; 176 blz., f29,50.

Simon Schama is allang gaan onbekende meer in Nederland. Zijn nieuwste pil (701 blz.) is *Landschap en Herinnering*. In het prachtig uitgegeven boek onderzoekt Schama hoe de mens beïnvloed werd door de omgeving waarin hij leefde.

Het boek is uitgegeven door Contact in Amsterdam en kost f79,90.

De Amerikaan James Kennedy wil in *Nieuw Babylon in aanbouw, Nederland in de jaren zestig* (Boom, Amsterdam) aantonen dat de culturele omwenteling in de jaren zestig zo vlot verliep omdat de zeer verfoeide, behoudende 'regenten' inzagen dat de veranderingen niet tegen te houden waren en zich aanpasten aan hun tijd.

Het boek kost f45,- en is 343 blz. dik.

In *De zelfkant van de oudheid* van Catharine Sallas (Ambo, Baarn, f45,-, 264 blz.) gaat het niet over zuilengalerijen of redenaars, maar over het leven in de sloppenwijken in Griekenland en Rome. Het is gebaseerd op min of meer onbekende verhalen en toneel-dialogen en muurschilderingen, die vaak aan duidelijkheid niets te wensen over laten.

de NRC van 14 oktober j.l. Hij besprak daar F.G. Naerebout en H.W. Singer, *De Oudheid*.

Het boek is uitgegeven door Ambo in Baarn, telt 511 blz. en kost f85,-.

Onder redactie van P.G.C. van Schie verscheen bij Kok Agora *Tussen polarisatie en paars. De 100-jarige verhouding tussen liberalen en socialisten in Nederland*.

In een aantal artikelen werpen historici, politologen en politici (w.o. Frits Bolkenstein) een licht op de ins en outs van de relaties tussen beide politieke richtingen. In de bundel zijn ook een aantal politieke tekeningen opgenomen.

200 blz., prijs f35,-.

Het nieuwe deel in de serie 'Tipje van de sluier' gaat over *Lange levens, stille getuigen. Oudere vrouwen in het verleden*. De redactie was in handen van Monique Stavenuiter, Karin Bijsterveld en Saskia Janssens. Aan de hand van kunstuitingen, oral history en ego-documenten wordt ingegaan op allerlei aspecten van het 'oude vrouw zijn'.

De bundel is uitgegeven bij de Walburg Pers voor de Vereniging van Vrouwengeschiedenis, 200 blz., f34,50.

En tenslotte zijn onder de titel *De taak der cultuurgeschiedenis* alle theoretische beschouwingen van Johan Huizinga opnieuw bijeengebracht door W.E. Krul, die de dikke bundel ook van een nawoord voorzag. De laatste keer dat zij het daglicht zagen was in 1950. Volgens de samensteller hebben de vragen die in de bundel aan de orde komen sindsdien nog niets aan actualiteit verloren. Een uitgave van de Historische Uitgeverij, met namen en zakenregister, 350 blz., f45,-.

Wim Rongen

kleio

nummer 9-10/95
pagina's 50 en 51

'Volmaakt is dit nieuwe handboek niet, maar het is wel goed.', schreef H.C. Teitler in

PIJN, LIJDEN EN REMEDIE

H.F.J. Horstmanshoff (red.), *Pijn en balsem, troost en smart. Pijnbeleving in de oudheid* (Erasmus Publishing, Rotterdam 1994) 240 blz., 40 illustraties, fl. 89,50.

Ook pijn heeft haar geschiedenis. In onze multiculturele samenleving worden artsen en verpleegkundigen vaak geconfronteerd met de verschillen in het ervaren van lichamelijke lijden. Dit soort onderscheid in beleving leidt tot misverstanden in en om het ziekbed. Het helpt al heel wat als het medisch personeel de taal van de patiënt verstaat. Vooral bij kinderen is het gewenst dat de verzorgers enige medisch Turks of Marokkaans verstaan, zoals een van mijn dochters aantoonde in haar doctoraalscriptie voor gezondheidswetenschappen. Vanuit deze familiale expertise en vanuit persoonlijke affiniteit met 'enge' historische verschijnselen - ik leef geschiedwetenschappelijk van zelfmoord - ben ik verlekkerd aan Horstmanshoffs bundel begonnen.

Zelf tekent hij voor drie van de veertien stukken. Ze gaan vooral over de beleving en bestrijding van pijn in de Grieks-Romeinse wereld: Stols bijdrage over psychosomatisch lijden in het Tweestromenland, Remke Kruks uitstap naar de Arabische wereld en Harm Beukers uiteenzetting van Descartes' pijnleer blijven toch enigszins corpora aliena.

Terecht krijgt de antieke wereld de meeste aandacht, want zij is in veel opzichten 'voorbeeldig' voor het omgaan met lichamelijke lijden.

De oerhouding dat ziekte door de goden

wordt gegeven en door de goden kan worden genomen, is er aanvankelijk dominant. Alleen uitwendige verwondingen worden in het Homerische epos behandeld. De oorlog levert nu eenmaal veel concrete anatomische inkijkjes op. Iedere lezer van de *Ilias* herinnert zich de bloemrijke beschrijvingen van de afschuwelijkste verwondingen.

Ziekte die in het lichaam woedt, is van een geheel andere orde, vooral als zij collectief is: een 'pest' wordt als een goddelijke vloek ervaren.

De Hippokratische sappenleer is naast filosofie en historiografie een intellectuele primeur van de Hellenen. Voor het eerst werd een samenhangende theorie ontwikkeld, van waaruit de medicus de diagnose stelde, een prognose deed en therapeutische voorschriften gaf. Tot in de negentiende eeuw heeft Hippokrates 'school' gemaakt. Veel van zijn 'oude wijsheden' worden thans nog door de kwakzalvers van natuurgeneeswijzen en andere vormen van modern boerenbedrog aan de man gebracht.

De lezer wordt wel aan het denken gezet, vooral door de eerste helft van de bundel die over de beleving van pijn en ziekte gaat.

Het tweede deel is naar zijn aard disparater: onder 'Bestrijding van pijn en leed' komen onder meer de troostredenen uit grafen ere-inscripties aan de orde en wordt verklaard wat de filosofische achtergrond van een Stoïcijnse reactie op lijden is.

Dood, ziekte en medische wetenschap zijn als moderne historische onderwerpen op school niet taboe: *Vragen aan de geschiedenis* voor de bovenbouw VWO heeft een diachroon hoofdstuk over die thema's. De gebruiker van die methode en voorts iedereen die beseft dat de geschiedenis van het lijden voor het onderwijs een 'aangrijpend' onderwerp is, heeft aan Horstmanshoffs verzamelwerk een goede gids: gedegen en toch goed leesbaar. Anton van Hooff

Manfred Böckl, *Nostradamus. Arts en ziener* (Tirion, Baarn 1995) 300 blz.,

De Franse arts en ziener Michel de Notredame (1503-1566), beter bekend onder zijn Latijnse naam Nostradamus, heeft geen eenvoudige leven gehad. Reeds als kind zag hij zich geconfronteerd met '(...) verkankerde vrouwenborsten in de zweetgeur van een armzalige hut; een door een wolf vreselijk toegetakeld kind; in een ander huis een gezwel zo groot als een kinderhoofd onder een al purper gekleurde huid. Achter paleismuren een edel-

man, het dynastieke verwekkingsinstrument aangevreten door de syfilis. Zijn gade nog met dat vergiftigde lid bezwangerd. Een jager, het lichaam gespietst door een hertegewei; maden in opengebroken menselijke gezwellen.'

De Duitse historicus Manfred Böckl heeft duidelijk geen middel onbeproefd willen laten om de lezer mee te voeren naar de tijd waarin Nostradamus leefde. Hij schreef zijn boek in de romanvorm, waarbij echter volgens de flaptekst 'nergens van de historische feiten is afgeweken'.

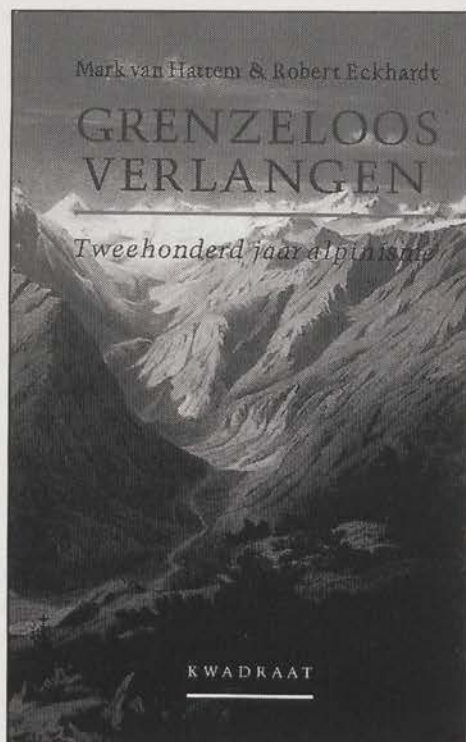
Nergens? Hoe weet Böckl zo zeker dat Nostradamus' studiekameraad Bastien in 1520 'een knetterende scheet' liet, waarop zijn paard vervolgens 'geschrokken de oren plat legde'? Wat doen mededelingen als deze ter zake in een verhandeling die toch wetenschappelijk is opgezet, getuige notenapparaat en register aan het eind van het verhaal?

Naar het waarheidsgehalte van dat verhaal blijft het voortdurend gissen. In hallucinatoire bewoordingen wordt Nostradamus' levensloop behandeld, van zijn zware jeugd tot zijn vredige dood. Zijn studie in de medicijnen, zijn strijd tegen diverse pestepidemieën, zijn huwelijken en vriendschappen, zijn vooruitstrevende medische en wereldbeschouwelijke denkbeelden, en voortdurend de perfide tegenwerking van de katholieke kerk: Böckl doet er verslag van. Maar het blijft onduidelijk of hij dat doet als romanschrijver of als historicus. Te hooi en te gras wordt de lezer verwezen naar een noot, om daar een mededeling aan te treffen als: 'Dit staat historisch vast.' Of: 'Deze gebeurtenis is gedocumenteerd'. Gelukkig maar, denken we dan, al zouden we ook wel graag weten hoe één en ander te is verifiëren.

Maar al die avonturen dan die niet van een noot zijn voorzien - staan die niet historisch vast of ergens gedocumenteerd? Waarom wel een noot bij de mededeling dat de ziener geregeld 's nachts naar zijn zolder klom om de sterren te bestuderen (hetgeen bij een astronoom nogal voor de hand ligt), en niet bij uiteenzettingen omtrent controversiële zaken? Over Nostradamus' privé-leven bijvoorbeeld is weinig precies bekend, maar Böckl heeft alles achterhaald.

Vraag is alleen: waar?

Het onduidelijke uitgangspunt van het boek wreekt zich ook als Nostradamus' visioenen ter sprake komen. Bij de voorspellingen die de periode tot de Tweede Wereldoorlog belopen wordt nog wel geregeld verwezen naar de geschriften van Nostradamus zelf, zij het

kleio

nummer 9-10/95
pagina's 52 en 53

dat uiteenlopende profetieën, samengevoegd en door elkaar gehusseld, als één visioen worden gepresenteerd. Bij voorspellingen aangaande de periode daarna ontbreekt daarentegen vaak iedere verwijzing.

De romanheld van Böckl heeft alles voorzien, van de Holocaust tot het hedendaagse neo-fascisme, van de Bosnische burgeroorlog tot het uitbreken van AIDS, van het aantreden van Karol Wojtyła als paus tot de verbreiding van het moslim-fundamentalisme. Maar waar staan deze visioenen opgetekend? En: in welke bewoordingen, want Nostradamus codeerde zijn boodschappen om de Inquisitie te misleiden. Het gevolg daarvan is wel geweest dat allerlei interpretaties van de visioenen de ronde doen. Hier ligt een schone taak voor de historicus om de mythetvorming rond dit onderwerp eens flink bij te snoeien.

Het boek van Manfred Böckl is daarbij van weinig nut. Het is geen uitkomst van een historisch onderzoek, maar een anti-katholieke biografische roman met onduidelijke wetenschappelijke pretenties. Geschreven bovendien in een modderige, aanstellerige, bombastische, kortom onleesbare stijl. Neen, men hoeft geen Nostradamus te heten om in te zien dat dit boek binnen het geschiedenisonderwijs zowel als daarbuiten volkomen onbruikbaar is.

M.C. van Dijk

BERGEN

Mark van Hattem en Robert Eckhardt, *Grenzeloos verlangen. Tweehonderd jaar alpinisme* (Kwadraat, Utrecht 1995) 232 blz.

Toen de Engelse monnik John de Brengle in 1118 de Sint-Bernhardpas overstak, bad hij, naar hij later schreef: *'Heer ... breng me terug bij mijn broeders zodat ik ze kan zeggen, dat zij niet naar deze plaats van marteling moeten komen. Een folterkamer is het...'*

De middeleeuwer meed de bergen; er waren weliswaar geestelijken die de bergen introkken om kloosters te bezoeken of om - zoals Paus Pius II in de vijftiende eeuw - Gods werk beter te kunnen zien, maar, zo schrijft de historicus Mark van Hattem, *'het beklimmen van bergen om het beklimmen zelf, zal nooit in zijn hoofd zijn opgekomen'*.

Van Hattem beschrijft in het eerste deel van *Grenzeloos Verlangen* de grote ommekeer in het beleven van de bergen: hoe de hui-ver ervoor in de zestiende en zeventiende eeuw geleidelijk afneemt als geleerden (botanisten en geognosten met name) zich in

de Alpen wagen om antwoorden te vinden op natuurwetenschappelijke vragen. In de achttiende en vooral de negentiende eeuw, tijdens, en onder invloed, van de Romantiek, bereikt vervolgens de zogenaamde 'Alpenbegeisterung' een hoogtepunt. Succesvolle beklimmingen kunnen dan inmiddels aanleiding zijn tot het zingen van vaderlandse liederen vanaf de top (door de Zwitsers in het bijzonder), of het afvuren van kanonschoten vanuit het dal.

In hoeverre romantische motieven eerst edelen en intellectuelen, later ook gewone burgers de bergen in drijven, blijkt uit de reisverslagen die zijn overgebleven. Van Hattem citeert er veelvuldig uit, overigens zonder de citaten van noten te voorzien, want *Grenzeloos verlangen* is bewust geschreven voor een breed publiek. De zucht naar avontuur en het verlangen zich terug te trekken in de bergen worden in verband gebracht met politieke omstandigheden, het mislukken van de Franse Revolutie bijvoorbeeld. Dit vanuit de gedachte dat de natuur het enige is dat rest voor de teleurgestelden.

Ingewikkelde of uitputtende verklaringen voor de 'Alpenbegeisterung' komt men in het boek echter niet tegen, wel een lexicon met begrippen uit de bergsport, en bijna honderd illustraties, waaronder veel pentekeningen die enigszins de sfeer oproepen van de 'fantastische' ontdekkingsreizen van Jules Verne.

Er is eigenlijk maar één probleem met *Grenzeloos verlangen*: deel twee, geschreven door de alpinist en fotograaf Robert Eckhardt, sluit niet echt aan op het eerste, zij het wel in de tijd. Eckhardt behandelt de ontwikkelingen in het bergbeklimmen van de twintigste eeuw, maar dat zódanig dat zijn bijdrage eerder encyclopedisch is dan historisch: hij beperkt zich voornamelijk tot het aaneenrijgen van meer of minder succesvolle beklimmingen.

Voor zover Eckhardt ingaat op de culturele achtergronden van de ontwikkelingen in de bergsport is dat zeer globaal of, in een enkel geval, buitengewoon gebrekkig. Zo schrijft hij in verband met het opkomende nationaal-socialisme over 'het heroïsche alpinisme' - een periode waarin klimmers, mogelijk onder invloed van hun ervaringen in de Eerste Wereldoorlog, veel roekelozier opereren dan hun voorgangers - *'Het leek er sterk op dat de veranderende mentaliteit (van de klimmers) het gevolg was van de nazi-cultuur. De realiteit was misschien wel andersom'*. Ofwel, de nazi-cultuur zou wel eens uit het alpinisme kunnen zijn voortgekomen, een suggestie die menig historicus zal verbazen.

Verder zijn de vergelijkingen die Eckhardt

trekt tussen klimmers uit verschillende landen nogal stereotiep. Over de Britten schrijft hij dat ze 'twee typische eigenschappen': onverstoorbare kalmte en afkeer van heroïek, goed kunnen gebruiken bij het klimmen.

Dat deel twee, zeker na deel één, tegenvalt, is evenwel niet helemaal de schuld van de schrijver. Uit zijn relaas blijkt namelijk ook dat het beklimmen van bergen steeds technischer wordt, en daarmee minder romantisch. De bijgaande foto's spreken in feite voor zich: ze tonen van top tot teen uitgeruste mannen (en één vrouw) die heel weinig lijken op die van de afbeeldingen uit het romantische verleden, toen klimmers nog gewoon met een hoed op en met een, waarschijnlijk met de hand gesneden stok de bergen introkken.

Jenneke de Jong

RESTANT OORLOG

Christ Klep en Ben Schoenmaker (red.), *De bevrijding van Nederland. Oorlog op de flank* (Sdu, 's-Gravenhage 1995) 396 blz., prijs f59,90.

'*Nederland is niet door Nederlanders bevrijd*'. Uit dat simpele feit en uit het gecompliceerde verloop van de bevrijding van Nederland verklaren de redacteurs van deze nuttige synthese (medewerkers van de Sectie Militaire Geschiedenis) dat er niet eerder een compact Nederlandstalig en wetenschappelijk verantwoord overzicht van de hele militaire bevrijding van ons land is verschenen. Het was door de gefragmenteerde bevrijding en de versplinterde historiografie dus geen simpele klus om de geschiedenis van die bevrijding te beschrijven en er vielen bovendien weinig vaderlandse verdiensten te memoreren: Nederland had zijn bevrijding immers niet aan zichzelf maar aan anderen te danken.

Een derde reden voor het uitblijven van zo'n werk noemen de schrijvers niet expliciet, maar uit hun inhoudsopgave komt die toch onmiskenbaar naar voren. Van de 227 bladzijden die de eigenlijke militaire bevrijding van Nederland behandelen (hoofdstukken 3 tot en met 7) gaan er 167 over de diverse militaire operaties en strijdtoneelen in Zuid-Nederland, 32 over de voorspoedige bevrijding van de oostelijke en noordelijke provincies en negen over de geallieerde intocht vanaf 8 mei 1945 in het vrijgevallene hongerende Westen van het land, nadat op 4 en 5 mei de Duitse legerleiding op de Lüneburgerheide en in Wageningen had gecapituleerd. De bevrijdingsstrijd speelde zich dus

geheel in de provincies buiten de Randstad af en ook die omstandigheid heeft een vlotte geschiedschrijving vanuit nationaal perspectief niet bevorderd.

De late 'bevrijding' van West-Nederland was dus het allerlaatste stadium van de oorlog op de westelijke flank van de geallieerde strijd tegen Nazi-Duitsland; alleen tijdens de gewaagde maar mislukte operatie Market-Garden (hoofdstuk 3) was de bevrijdingsstrijd op die flank in Nederland even hoofdtoneel en wereldnieuws. In de maanden daarna liep het front op de grote rivieren vast en werd Nederland voorgoed een zijtoneel, waar een bont geheel van geallieerde militaire eenheden hun posities voornamelijk consolideerden.

Nieuwe onderzoeksresultaten vindt men vooral in het eerste inleidende hoofdstuk over de (nationale en internationale) militaire geschiedschrijving van de Nederlandse bevrijding en het boeiende laatste hoofdstuk (8) van Christ Klep over de individuele ervaringen van militairen van beide zijden in Nederland ('dreary, depressing and dangerous').

Al met al is het een geslaagd en goed verzorgd overzichtswerk geworden, ook al had de betekenis van het inlichtingenwerk van het (voormalige) verzet voor de bevrijdingsstrijd mijns inziens meer aandacht verdiend. Met name de vlotte stijl, de degelijke annotatie, de vele foto's, de tientallen verhelderende kleurenkaarten, de beredeneerde bibliografie en de registers op personen en plaatsen maken het zowel voor vakhistorici als voor belangstellende leken tot een bruikbaar en aantrekkelijk overzichtswerk.

H.J.C. Termeer

Oorlogsdocumentatie '40-'45. Zesde jaarboek van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie (Walburg Pers, Zutphen 1995) 304 blz.

'*Geconfronteerd met de niet aflatende publikatiestroom over de Tweede Wereldoorlog, de interesse voor de 'lieux de mémoire', voor monumenten en musea die de herinnering aan de nauwelijks voorstelbare jodenmoord levend moeten houden, kan men zich niet anders dan verwonderen over de schier perverse behoefte zich in deze toch weinig verheffende episode uit onze beschavingsgeschiedenis te verdiepen*'.

Dit schrijft Dick van Galen Last in zijn bijdrage aan het *Zesde jaarboek van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie*. Maar in plaats van een verhandeling te schrijven over

zijn verwondering en uit te leggen in welke zin de massale aandacht voor de gruwelen van een oorlog pervers kan zijn - wat de lezer na deze inleiding toch enigszins verwacht -, schept Van Galen Last enige orde in '*het naoorlogse woud van publikaties*', en dat is ook geen overbodige luxe. Het gaat hem vooral om de vraag welke ontwikkelingen zich in de geschiedschrijving hebben voorgedaan, wat de belangrijkste publikaties zijn (hij noemt er zo'n duizend in een bijlage) en welke thema's vandaag de dag veel stof doen opjagen.

Het *Zesde jaarboek* van het RIOD staat grotendeels in het teken van de verwerking van de Tweede Wereldoorlog. Zo zijn de artikelen van Pieter Lagrou en Julika Vermolen gewijd aan de collectieve herinnering en het per definitie weinig spontane karakter daarvan. Lagrou schrijft het verhaal van de Nederlandse 'herdenkingspolitiek': hoe verzetbewegingen na de oorlog tot op zekere hoogte gedwongen werden tot 'politieke steriliteit', en niet de erkenning kregen die ze elders, in Frankrijk en België met name, wel kregen. Vermolen beschrijft op haar beurt de geschiedenis van 4 en 5 mei. Uit haar verhaal kan men onder meer opmaken hoezeer opvoedkundige idealen in het afgelopen decennium een rol hebben gespeeld bij de toenemende aandacht van de regering voor een collectieve herinnering aan de oorlog.

Hoe de oorlog wat betreft het thema collaboratie in de literatuur is verwerkt, door schrijvers als Theun de Vries, W.F. Hermans, Vestdijk en Armando, valt te lezen in de bijdrage van Rolf Wolfswinkel. Het verschijnsel collaboratie is er zijns inziens niet eenvoudiger op geworden sinds in de laatste boeken van een solide beeld van de tegenstelling tussen goed en fout niets meer over is.

Er zijn echter, zo blijkt tenminste uit het artikel van Machteld de Geus, in de geschiedschrijving nog wel degelijk schrijvers die geen moeite met oordelen hebben. Na een uiteenzetting over het vredegebrek, dat in 1941 in Nederland werd ingesteld voor de bestraffing van misdrijven die de 'lieve vrede' zouden bedreigen - het ging vooral om het beledigen van NSB'ers -, merkt ze onomwonden op dat de vrederechters uitgingen van een abject waardenstelsel en dat de Hoge Raad, die legitimiteit verleende aan het instituut, er mede voor heeft gezorgd dat de Nederlandse justitie gebruikt kon worden als instrument tot nazificatie en terreur.

Overigens heeft Wolfswinkel wel een oplossing voor de algehele grensvervaging tussen goed en fout. Het verschijnsel collaboratie zou recht kunnen worden gedaan door de

RECTIFICATIE

In het vorige nummer van **KLEIO**, oktober 1995, werd in de rubriek **KLEIOSKOOP** (blz. 30-31) de film **JFK** besproken. De auteur van deze recensie is Eric Mos en niet Ruud Slotboom. Onze excuses voor deze fout!
Redactie

werkelijkheid als oneindig gecompliceerd en gefragmenteerd voor te stellen. Saul Friedlander, een historicus die zich, zoals Connie Kristel aangeeft in haar bijdrage, uitvoerig heeft beziggehouden met de representatie van het nazisme, lijkt iets terughoudender als het gaat om pogingen de complexiteit en de onvoorstelbaarheid van de werkelijkheid aan te tonen.

Enerzijds is hij er van overtuigd dat nieuwe stijlen nodig zijn om de paradox: dat ondanks de toename van kennis zo weinig vooruitgang wordt geboekt op het niveau van de interpretatie, op te heffen, anderzijds vreest hij dat de grenzen tussen feit en fictie vervaagen als bij voorbaat wordt uitgegaan van een nauwelijks te vatten werkelijkheid.

Dat foto's een belangrijk hulpmiddel kunnen zijn bij de herdenking van de fascistische periode en haar slachtoffers is min of meer de boodschap van Edith Reim. In verband met haar fotoreportage over Landsberg, het plaatsje waar zoveel ellende begon - Hitler maakte daar immers een aanvang met *Mein Kampf* -, schrijft ze dat foto's het verleden in zekere zin letterlijk 'vertegenwoordigen', zodat ook degenen die de oorlog niet hebben meegemaakt zich een voorstelling kunnen maken van hoe het was.

Wie dit jaarboek leest kan haast niet anders dan concluderen dat het nog lang niet is afgelopen met de Tweede Wereldoorlog. Er is nog stof tot nadenken te over. Bovendien, zo blijkt ten slotte uit de rubriek 'Het archief', worden er nog steeds nieuwe bronnen ontdekt. Zo kwam onlangs het 'politieke testament' van Anton Mussert boven tafel, een bundel met velletjes wc-papier waarop Mussert, vanuit de gevangenis te Scheveningen, zijn politieke optreden als NSB'er rechtvaardigt. Wel moet in dit geval worden opgemerkt dat de inhoud ervan, getuige het verslag van Gerard Aalders en Dick Engelen, minder opzienbarend is dan de wonderbaarlijke wijze waarop de betreffende vodjes uiteindelijk bij het RIOD terecht kwamen. Jenneke de Jong

IDEEENGESCHIEDENIS

Siep Stuurman, Staatsvorming en politieke theorie (Bert Bakker, Amsterdam 1995) 267 blz., prijs f 34,90

Voor de docent die in de thematische opzet van de meeste nieuwe methodes de grote lijn is kwijtgeraakt, biedt het eerste van de drie essays die Stuurman in deze bundel over Europa schrijft wellicht enige uitkomst. In slechts 153 pagina's geeft de auteur een over-

zicht van duizend jaar Europese staatsvorming, vanaf de vroege middeleeuwen tot heden. Niet alleen betoogt Stuurman dat de Europese staatsvorming de kern vormt van Europa als cultureel, economisch en politiek geheel, tevens wil hij aantonen dat juist de staatkundige versnippering het eigene van dat Europa is. In twee delen wordt aangegeven dat juist de politieke verdeeldheid Europa zijn eigen identiteit heeft gegeven. Het zal duidelijk zijn dat zo'n beknopt overzicht vele hiaten moet vertonen, maar toch weet de schrijver een aantal interessante gezichtspunten te ontvouwen, ondermeer over het verstoren van het Europese evenwicht door het Pruisische militarisme. De stagnatie in 1870 van de democratisering in Duitsland meent hij als de oorsprong te moeten zien van de oorlogsontwikkelingen in de twintigste eeuw.

Aan het einde van zijn betoog geeft Stuurman aan dat ook het Europa zonder binnengrenzen gekenmerkt blijft door staatkundige verdeeldheid en een blijvende legitimiteit van de nationale staten, zodat een supranationaal Europees continent geen reële gedachte zal blijken te zijn.

Ondanks zijn beknoptheid kent dit essay een grote degelijkheid omdat Stuurman erin geslaagd is om de meeste grote studies op dit terrein in enkele begrippen samen te vatten en te becommentariëren. Hierdoor heeft de lezer na lezing het gevoel heeft veel meer tot zich te hebben genomen dan de 153 bladzijden doen vermoeden.

In het tweede essay laat Stuurman zien hoe de historiografie zichzelf eeuwenlang is blijven herhalen. Zijn kritiek is dat de handboeken over politieke theorie steeds opnieuw dezelfde thema's zijn blijven gebruiken en daardoor een voorspelbaar patroon te zien gaven.

De politiek is daarom steeds het verhaal van de overwinnaars geweest, waarin de stemmen van hen die afweken omdat ze gewicht gaven aan de andere groepen in de samenleving - als de vrouwen, de volksklasse en de buiten-Europese maatschappijen - niet werden gehoord.

In zijn derde essay geeft Stuurman een illustratie van zijn hierboven aangegeven kritiek: hier wordt ingegaan op het gedachtengoed van twee vergeten denkers uit de 17e eeuw die als voorlopers van het feminisme kunnen worden beschouwd.

Siep Stuurman heeft met deze drie essays laten zien dat hij zijn grote kennis op het gebied van de ideeëngeschiedenis op een aantrekkelijke wijze kan presenteren. Bovendien kan hij een goed verhaal schrijven. Jos Trippensee

kleio

nummer 9-10/95
pagina's 54

KLEIO KRANT

Nieuws van het

VGN

bestuur

Basisvorming

De kerndoelen van de basisvorming zullen worden bijgesteld. Dat zal niet leiden tot fundamentele wijzigingen; het gaat eerder om aanpassingen. De vakinhoudelijke verenigingen, dus ook de VGN, zullen hierbij worden betrokken.

Ontwikkelingen in de bovenbouw

In de vorige KLEIO heeft Edward Schenk namens de Commissie Vbo/Mavo blijk gegeven van ernstige zorgen over de toekomst van geschiedenis op Vbo en Mavo, over Havo/Vwo heb ik de ontwikkelingen beschreven. Het bestuur steunt de oproep van Edward Schenk: stuur uw oplossing van de gesignaleerde problemen naar de Commissie Vbo/Mavo.

Op de werkwijze van het VGN-bestuur met betrekking tot meningsvorming rond het nieuwe vak Mens- en Maatschappijwetenschappen (MMW) is van diverse kanten nogal wat kritiek gekomen. In elk geval ook van de belangrijkste gesprekspartner in dezen, de vakontwikkelgroep MMW. Het bestuur zou niet fair hebben geopereerd. Het belangrijkste kritiekpunt lijkt me het feit dat tijdens de bijeenkomst in Zeist van 9 september (zie de vorige bestuursmededelingen) het bestuur de vergadering naar haar mening heeft gevraagd over MMW, hoewel de aanwezigen dat niet hadden verwacht omdat dit punt niet op de agenda stond. Dat laatste is waar, maar het bestuur heeft het toch gedaan, daartoe overigens uitdrukkelijk uitgenodigd door een aantal leden dat te kennen gaf ook aan MMW aandacht te willen besteden. Ik heb met de secretaris van de vakontwikkelgroep MMW afgesproken dat ik op deze plaats op zijn kritiek en die van anderen zal

ingaan, maar in dit nummer is er niet veel ruimte en ik heb nog niet de beschikking over de brief die mij weliswaar heeft laten lezen, maar nog niet doen toekomen. Bij deze weten hij en u dat ik hierop terugkom.

Belangrijker voor de VGN-leden is te weten wat de huidige stand van zaken is. Welnu, delegaties van de besturen van KNAG (de geografen), de NVLM (onze collega's van maatschappijleer) en de VGN hebben gezamenlijk gesproken over een standpuntbepaling ten aanzien van de voorstellen van de vakontwikkelgroep MMW. Dat heeft geresulteerd in een brief van KNAG en VGN aan de ontwerpers van de Tweede Fase. Hieronder wordt de inhoud daarvan kort weergegeven.

Na enkele punten van kritiek op MMW vermeldt de brief dat beide verenigingen voor de komst van MMW in het algemeen verplichte deel zijn. De meerwaarde van dit nieuwe vak ontstaat vooral wanneer naar inhoudelijke thema's wordt gekeken door een historische, geografische en maatschappelijke (en desgewenst filosofische en economische) bril; dan kun je een thema problematiseren. Leerlingen zien dat het mogelijk is een onderwerp vanuit verschillende disciplinaire invalshoeken te bestuderen. De voorgestelde thema's 'natuur', 'macht' en 'arbeid' kunnen gehandhaafd blijven. Mocht de invulling meer herkenbaar vanuit de drie vakken geschieden, dan is afstemming nodig met het concept-programma van de vakontwikkelgroep Geschiedenis-Aardrijkskunde- Maatschappijleer. Het nu voorliggende concept van MMW is niet acceptabel. Daarom vragen beide verenigingen op korte termijn een gesprek met de beleidsmakers van de Tweede Fase.

Tot zover de brief. Ik weet dat de vakontwikkelgroep MMW met deze brief in haar hand mogelijkheden ziet om haar taak te voltooien. Op het gevaar af ten onrechte van cynisme te worden beticht, wens ik de vakontwikkelgroep veel succes.

Louis Nolet

VAN DE PENNINGMEESTER

Heeft u nog geld tegoed van de VGN? Stuur dan uw declaratie uiterlijk 15 december op aan ondergetekende.

Jan Schopman

Museum Catharijne-convent

Willibrord en het begin van Nederland

In Utrecht is het dit jaar een Willibrord-jaar, op 21 november 1995 was het 1300 jaar geleden dat Willibrord in Rome door paus Sergius tot aartsbisschop van de Friezen werd gewijd. Tot en met 28 januari 1996 is in het Catharijneconvent een tentoonstelling over Willibrord en de vroege middeleeuwen in ons land te zien. Culturele, sociale, politieke en natuurlijk religieuze ontwikkelingen worden uit de doeken gedaan. De tentoongestelde voorwerpen (graf- en handschriften, reliëfschrijnen e.d.) van Friezen en Franken zijn meer dan duizend jaar oud.

Bij de tentoonstelling hoort een dia-programma en een catalogus. In december en januari zijn er ook een aantal lezingen in het museum over aspecten van Willibrord en Nederland (kosten f12,50 inclusief entree). Voor verdere informatie: afdeling Communicatie 030-2313835. Nieuwegracht 63, Utrecht

Prenten uit de Atlas van Stolk

De Opstand 1555-1588

Bij het lesgeven over het examenonderwerp 'De Opstand' komen noodzakelijkerwijs ook visuele bronnen op tafel. Ieder CE-katern heeft wel politieke prenten. Ook in KLEIO (1994, nr. 10) verscheen een bronnenkatern: met 'het nieuws' uit deze periode.

Van 18 januari tot en met 12 mei is in het Historisch Museum Atlas van Stolk in Rotterdam een aantal van de belangrijkste prenten te zien. Propagandamateriaal om de bevolking aan te zetten tot verdere strijd, bijvoorbeeld de Nederlandse leeuw onder de pers aangedraaid door Margaretha van Parma en Alva; Alva op de troon met geketende maagden (de 17 provinciën); de heldhaftige Willem van Oranje op een plaat van 1.50 m breed, ruim genoeg dus om diens deugten aan het volk te tonen; en 'persfoto's' van die tijd, de prenten van Hogenberg met belegeringen, bijvoorbeeld Antwerpen 1585.

Bij de tentoonstelling verschijnt een vouwblad met afbeeldingen van tentoongestelde prenten en informatie daarover.

Bezoekadres: Het Schielandshuis

Korte Hoogstraat 31
3011 GK Rotterdam
Tel. 010 - 217 67 67

Het Koninklijk Penningkabinet

Bloedgeld wat oorlog met geld doet

Dit wordt u verteld op een tentoonstelling in Leiden. 'Zappend' door de laatste 2400 jaar van de geschiedenis laat de tentoonstelling zien welke invloed oorlog heeft gehad op betaalmiddelen. Geldschepping, oorlogsbuit, inflatie en noodgeld zijn te zien aan de hand van voorbeelden uit de tijd van de veldtocht van Alexander de Grote tot en met de huidige oorlog in Bosnië.

De tentoonstelling is te bezichtigen tot 14 mei 1996.

Rapenburg 28
Leiden

Rijksmuseum van Oudheden

In hetzelfde gebouw heeft u dan al gezien dat er een tentoonstelling is

Wijn in de Grieks-Romeinse oudheid

Daar wordt alles verteld over wijnbouw, gebruik van wijn, goden als Dionysos en Bacchus en Romeinse kroegen. Speciaal voor leerlingen van 2, 3 en 4 gym is er een boekje met korte fragmenten uit Griekse en Romeinse teksten over wijn en opdrachten die bij een bezoek aan de tentoonstelling gebruikt kunnen worden. Neem hiervoor contact op met Marlies Kleiterp, tel. 071-5163156.

Els Lems en Lucette Faber-Oostenbroek schreven naar aanleiding van de tentoonstelling

Wijn! Wijn! Wijn! een wereld van wijn in de Grieks-Romeinse Oudheid, een rijkgeïllustreerd boekje (96 blz.) waarin veel informatie wordt gegeven over dit onderwerp.

Toegankelijk geschreven, met allerlei bronnen, met platen, kaartjes en tekeningen en recepten uit de oudheid met wijn lijkt me dit een must voor de (gymnasium) schoolbibliotheek. Al gaat het hier om een zeer ver verleden, het dagelijks leven van mensen toen hoeft je toch niet te schuwen! Een uitgave in de Culinaire Boekerij van Kosmos/Z&K Uitgevers, prijs f29,90.

Contract-onderwijs

De meeste universiteiten hebben tegenwoordig cursussen voor geïnteresseerden. U betaalt dan een bedrag voor een aantal colleges rond een bepaald thema. Leuk wanneer u zich op wetenschappelijk niveau in wilt werken in onderwerpen die niet onmiddellijk samenhangen met de schoolpraktijk, maar wel uw achtergrondkennis vergroten. Vanaf januari 1996 begint in Utrecht een nieuwe reeks geschiedenis-cursussen. Het is van alles, van Mondelinge en schriftcultuur, via Milieugeschiedenis, tot de Eeuwende 1900 en Nederland in de wereld.

Voor meer informatie:
mw.drs. A. Bos, tel. 030-2537865.

Allard Pierson Museum

Varen, Vechten en verdienen, Scheepvaart in de Oudheid

Tot en met 10 maart krijgt u in het Allard Pierson Museum een idee van de ontwikkeling van de scheepvaart in het Mediterrane gebied.

Technische aspecten van het varen, oorlogvoering en koopvaardij worden aan de hand van originele objecten, moderne reconstructies en maquettes duidelijk gemaakt. Topstuk is een op ware grootte nagebouwd deel van een trireme, waar je zelf aan de riemen kunt trekken.

Men heeft veel werk gemaakt van de begeleiding van bezoekende scholen. De museumkrant van september is geheel aan het onderwerp gewijd en er is educatief materiaal ontwikkeld volgens de richtlijnen van de basisvorming.

Voor meer informatie over het bezoeken van de tentoonstelling met leerlingen: secretariaat tel. 020-5252556.

en Geluid organiseert op woensdag 13 december in het Nederlands Filmmuseum (Vondelparkpaviljoen - Amsterdam) een conferentie rond het thema van de audiovisuele research. Er wordt een kijkje genomen achter de schermen van de productie van films en tv-programma's waarin historisch beeld- en geluidsmateriaal verwerkt is.

Programma:
9.30 Aanvang met koffie en inschrijving, waarna lezingen over beeldresearch in Nederland en Duitsland door Gerda Jansen Hendriks en Carla Tromp (NPS) en dr. Thomas Fischer (projectleider van de Duitse mammoetserie in ontwikkeling *Hundert Deutsche Jahre*).
's Middags wordt ingegaan op de film *Moeder Dao, de schilpadgelijkende* en wordt deze film vertoond. Afgesloten wordt met een discussie.

De deelname bedraagt f50,-.
Voor opgave informeren bij:
Vereniging GBG/Stichting Film en Wetenschap, Zeeburgerkade 8, 1019 HA Amsterdam. Tel. 020-6652966.

Op de TV

Teleac

Vanaf zondag 26 november:
Keerpunten, beslissende momenten uit de wereldgeschiedenis
17.00 - 17.30 uur op TV2.

Dertien episodes uit de wereldgeschiedenis van de afgelopen 2500 jaar en de gevolgen ervan komen aan de orde. Het is een Engelse (en dus waarschijnlijk goed vormgegeven) serie met zaken, die ook op school behandeld worden (en zelf zijn ze natuurlijk trots op hun deel over Pocahontas).

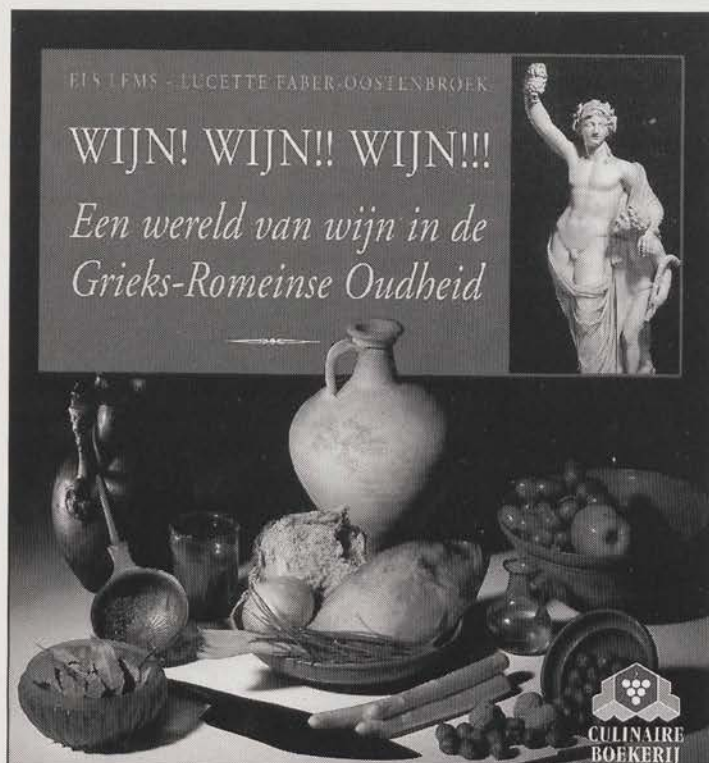
Een half uur is net leuk voor een les, dus video-recorder aanzetten!

Discovery

Nooit vermeld tot nu toe in de KLEIOKRANT, maar een zender om op te letten! Hier zijn de wereldwonderen nog eens te zien vanaf maandagavond (22.00 uur) 13 november.

NOT

Zendt zoals gebruikelijk de CE-serie 'De Verenigde Staten 1787-1914. Een samenleving op de rails' ook in één keer uit met oog op opname. Raadpleeg de NOT-gids op school!

GBG Najaars-conferentie

De Vereniging Geschiedenis, Beeld

Het meisje van Yde

Het meisje van Yde is een onderwerp dat de laatste tijd in lessen over de prehistorie van Nederland vaak aan de orde zal komen. Bij ons zijn opgravingen niet zo opzienbarend als bij de Egyptenaren bijvoorbeeld, maar er valt echt wel wat te vertellen. Sinds het gezicht van dit veenlijk uit het Drents Museum in Assen is gereconstrueerd, verscheen van de archeoloog Wijnand van der Sanden *Het meisje van Yde*, waarin vanuit de wetenschap wordt verteld over de vondst en de reconstructie en het leven dat het meisje vermoedelijk leidde.

COCKY VAN BOKHOVEN

Het verhaal van het Meisje van Yde

DE GEUS

Maar er blijft veel te raden over en daar heeft Cocky van Bokhoven zich mee bezig gehouden. In haar hoorspel dat op 5 november j.l. werd uitgezonden vertelt het meisje haar eigen verhaal, telkens onderbroken door een archeoloog (Wijnand van der Sanden). Dat hoorspel is nu in een boekje uitgegeven

Met behulp van de fantasie van Cocky van Bokhoven, betoogd door archeoloog Wijnand van der Sanden, kan je laten zien wat wel en niet mogelijk is met vondsten uit de prehistorie.

Wijnand van der Sanden,
Het meisje van Yde,
Drents Museum in Assen (1994).

Cocky van Bokhoven,
Het verhaal van het meisje van Yde,
Uitgeverij De Geus, Breda 1995,
64 blz.,
prijs f14,90.

Expositie

50 jaar Verenigde Naties

25 oktober 1995 t/m 24 februari 1996
toegang gratis

*Wij, de volken van
de Verenigde Naties
vastbesloten komende geslachten
te behoeden voor de gevel
van de oorlog*

Defensievoorlichtingscentrum
Kalvermarkt 38, Den Haag
telefoon 070-318 88 02

maandag van 12.00-17.00 uur
dinsdag t/m vrijdag van 9.00-17.00 uur

Nijgh Clippings

Onderwijs in het nieuws

Je zou bijna een uitgave van Nijgh gaan invoeren, want dan krijg je voortaan tien keer per jaar *Nijgh Clippings* gratis, een bundeling van opvallende artikelen over onderwijs van de afgelopen maand in kranten en opiniebladen. Het nummer dat ik zag bevatte knipsels over onderwijspolitiek,

problemen van verschillende schooltypen, lesgeeld, scholing en nascholing van leraren e.d. Op deze manier blijf je gemakkelijk op de hoogte van de aktualiteit op ons gebied. En gebruikt u zelf geen Nijgh-methode, een ander vak heeft die misschien wel en die collega heeft dan dit gratis krantje!

Voor informatie: Nijgh en Van
Ditmar Educatief, Rijswijk.

verslag

PHILIPS II EN ZIJN TIJD

Toledo - Madrid 17 t/m 24 september 1995

Een conferentie georganiseerd door Euroclio in samenwerking met het Spaanse ministerie van onderwijs, de Spaanse vereniging voor geschiedenisdocenten en de VGN

Bovenstaande aankondiging attendeerde de aandachtige lezers van KLEIO op de mogelijkheid deel te nemen aan een conferentie met een thema dat met het oog op het vernieuwde eindexamenprogramma voor vele geschiedenisdocenten interessant zou kunnen zijn. Uit het grote aantal aanmeldingen werd een groep geselecteerd van ongeveer 30 docenten, afkomstig uit verschillende delen van het land en werkzaam in diverse afdelingen van het voortgezet onderwijs. Zij zouden zich samen met deelnemers uit Groot-Brittannië, Vlaanderen, Portugal en gastland Spanje over het onderwerp gaan beraden.

Als voorbereiding op de conferentie werd de Nederlandse deelnemers gevraagd een aantal boeken te lezen over Philips II en zijn tijd en over de Nederlandse opstand. Bovendien werden er in de laatste mailing voor vertrek nog een drietal artikelen verzonden, waarin o.a. meer recente onderzoeksresultaten verwerkt waren. Twee deelnemers verdiepten zich extra in de materie omdat zij de opdracht ontvingen om een lezing te houden.

In het overvolle programma van de conferentie werd zowel de persoon als de tijd van Philips II vanuit verschillende invalshoeken belicht en per dag werd een ander aspect behandeld. Een uitzondering hierop was de eerste conferentiedag, die voornamelijk gevuld werd met meer algemene inleidingen.

De thema's van de overige dagen waren achtereenvolgens:

- * Het beeld van Philips II in de school(boeken)
- * De stereotypen die er bestaan t.a.v. Philips II en de Spanjaarden
- * De economische en sociale politiek van Philips II
- * De invloed van Philips II op kunst en architectuur
- * De macht van Philips II en het verzet hiertegen.

Bijna ieder thema werd toegelicht door een Spaanse inleider, daarnaast waren er lezingen door sprekers uit de andere deelnemende landen, die vanuit de eigen nationale politiek het thema benaderden. In werkgroepen die volgden op de lezingen trachtte men eerst via een vast patroon van discussievragen een beter beeld te krijgen van de opvattingen die in de verschillende landen heersten en vervolgens tot een synthese te komen waarin de 'Europese dimensie' een plaats zou kunnen krijgen.

Binnen het programma was ook plaats ingeruimd voor culturele activiteiten. De officiële rondleiding o.l.v. gidsen op de eerste dag vormde voor velen een eerste kennismaking met deze historisch belangrijke stad. Deze kennismaking werd enkele

dagen later uitgediept tijdens een nieuwe rondleiding, nu onder leiding van geschiedenisdocenten die in Toledo woonden. Indrukwekkend was bovendien het concert van het Cuarteto Vocal Diego Ortíz, waarbij muziek uit de tijd van Philips II ten gehore werd gebracht. Een luchtiger noot binnen het programma vormde de historische film *La kermesse heroïque* die in de 16e eeuw gesitueerd was en waarvan de beelden deden denken aan schilderijen van Hollandse en Vlaamse meesters. In een conferentie over Philips II mocht natuurlijk een bezoek aan het Escorial niet ontbreken en dit sloot dan ook mooi aan bij het thema kunst en architectuur dat in een morgenzitting aan de orde was gekomen.

El Greco (1541-1614), Toledo.

Een verslag als dit dient echter niet alleen te bestaan uit een kort overzicht van het geboden programma. De informele momenten, die bijdragen tot een beter begrip en/of kennis van elkaar, moeten eveneens genoemd worden. Doordat de deelnemers bij elkaar in werkgroepen zaten, kwamen contacten makkelijk tot stand. In de werkgroepen konden ook misverstanden uit de weg geruimd worden die soms door de lezingen ontstaan waren. Sommige van die misverstanden had men echter kunnen voorkomen door tijd in te ruimen voor het stellen van vragen aan de inleider. Men had het aantal lezingen en de aan de sprekers toegekende tijd dan wel moeten beperken. De werkgroepen dienden ook om een discussie over de diverse thema's op gang te brengen. In sommige groepen is dat zeker gelukt, maar in andere kwam men o.a. door de taalbarrières vaak niet verder dan een op zichzelf nuttige uitwisseling van informatie. Het "geleidelijk" invoeren van het Frans als derde taal in de conferentie, naast het Spaans en Engels, heeft daar geen verandering in gebracht.

De vraag naar de Europese dimensie van de op de conferentie belichte thema's en de vertaling daarvan naar de lespraktijk bleek (uiteraard) moeilijk te beantwoorden. Een extra probleem voor sommige deelnemers uit bijvoorbeeld Frankrijk en Spanje was dat de tijd van Philips II niet meer behandeld wordt of gaat worden in de tweede fase van het voortgezet onderwijs. Misschien komt men dichterbij een 'Europese' benadering als men niet zozeer naar Philips II kijkt, maar de regionale autonomieën of de internationaal opererende kunstenaar in die tijd als onderwerp neemt. Een andere invalshoek zou kunnen zijn de beeldvorming rond Philips II en de totstandkoming daarvan of het verschijnsel 'new monarchies'.

Over de beeldvorming is tijdens de conferentie veelvuldig gesproken en niet alleen over de beeldvorming over Philips II en zijn tijd. Het internationale gezelschap van deelnemers werd in de wandelgangen en tijdens de maaltijden gaandeweg zelf onderwerp van deze discussie. Zijn de Spanjaarden immers niet vreselijk gedetailleerd in hun lezingen en daarom academischer? Is de Angel-Saksische benadering niet veel duidelijker en gevarieerder? Isoleren de Spanjaarden zich niet te veel en geldt dat ook niet voor de Vlamingen of Portugezen...jawel, maar die laatste kunnen tenminste prachtig zingen! En de Nederlanders...die waren, als erfenamen van Erasmus, toch altijd zo tolerant en niet nationalistisch? Maar...de Nederlanden worden in schoolmateriaal voor de basisschool "ons land" genoemd. En de officiële stofomschrijving van het centraal schriftelijk eindexamen geschiedenis omschrijft Philips als wreed, waarbij de kanttekening kunt plaatsen dat veel koningen in die tijd wreed genoemd kunnen worden. En terwijl al eerder in het officiële gedeelte het beeld van Erasmus zelf in twijfel was getrokken, zaaiden de Nederlanders nog meer twijfel door op de slotavond het Wilhelmus te zingen.

Vragen over beeldvorming in het verleden en heden (en niet alleen in Europa) moeten in ieder geval gesteld blijven worden. Door middel van deze conferentie is een begin gemaakt met het bijstellen van een stukje uit de geschiedenis namelijk het beeld over Philips II. Een nadere uitwerking moet in een vervolg of via de gelegde contacten plaats gaan vinden. Het feit dat de deelnemers uit zoveel verschillende landen afkomstig waren heeft wellicht tot nieuwe beeldvorming geleid en zeker ook tot het besef dat al die verschillen de conferentie mede tot een onvergetelijke ervaring maakten.

Chris van Asperen
Marja Kaptein

MET DE VGN NAAR INDONESIE

26-daagse studiereis naar Zuid-Sumatra, Sulawesi en Lombok in de zomervakantie van 1996; donderdag 18 juli t/m maandag 12 augustus

In de luwte van de viering van het halve eeuwfeest van de onafhankelijkheid van Indonesië en het koninklijk bezoek is het meer dan aantrekkelijk een bezoek te brengen aan de gordel van smaragd. Drie flonkerende edelstenen daarvan nodigen daartoe uit: het ruige en immens grote Sumatra, het adembenemende Sulawesi en het kleine, wonderschone Lombok. VGN-leden en hun introducees kunnen in de zomervakantie Indonesië bezoeken tijdens een speciale (studie)reis. Inschakeling van een gerenommeerde touroperator staat garant voor de kwaliteit en de uitvoering.

PROGRAMMA

Een Boeing van luchtvaartmaatschappij Garuda brengt u van Schiphol naar Medan (Sumatra). Na een korte kennismaking met de stad vliegt u door naar Padang, waar per bus koers gezet wordt naar Bukittingi.

De volgende dag volgt een lange rit door de jungle met als bestemming het leefgebied van de nomadische Kubu-stammen. De bus wordt vervangen door jeeps en het laatste deel van het traject wordt in gemotoriseerde kano's afgelegd (Surulangun, Pulau Kidak).

Daarna wordt de reis voortgezet per trein. De Sultan-express brengt u van Lubuk Linggau naar Palembang. Vandaar gaan we met de bus naar het oudste natuurreservaat van Indonesië, Way Kambas, en vervolgens naar Bandar Lampung, de zuidelijkste stad van Sumatra.

De volgende dag vindt per prauw de oversteek van Straat Sunda naar Java plaats, waarbij en passant de Krakatau-eilanden worden aangedaan. Vanaf Jakarta vliegt u naar Ujung Pandang, de hoofdstad van Sulawesi. De route over dit eiland voert u

achtereenvolgens naar Tanah Beru, Senkang en Poliwali. Doel van de tocht is het onbekende westelijke Torajaland rond Mamasa, waar wij een aantal dagen blijven.

Op de 20e dag vliegt u vanaf Ujung Pandang naar Bali en vandaar de volgende dag naar Lombok.

De laatste dagen van de reis heeft u hier vrij ter beschikking.

Vanuit Bali wordt tenslotte terug gevlogen naar Amsterdam.

Het programma bevat ook een bezoek aan een school voor voortgezet onderwijs, een ontmoeting met Indonesische leraren en een ontvangst op een universiteit of hogeschool.

REISSOM

Precies is deze op het moment nog niet bekend. U moet rekenen op een bedrag van circa f5750,-. VGN-leden betalen f100,- meer.

Dit bedrag omvat alle vervoer, accommodaties, ontbijten, 17 lunches, 16 diners, Nederlandstalige reisleiding, excursies en een voorlichtingsbijeenkomst. De accommodatie is op basis van 2-persoonskamers.

INSCHRIJVING

Er zijn 18 plaatsen voor de reis. De inschrijving sluit op 1 februari. Wacht dus niet te lang! Plaatsing geschiedt op volgorde van ontvangst van de aanbetaling van f1000,-. Het sluiten van een annuleringsverzekering is aan te raden.

U kunt zich per briefkaart of telefonisch opgeven bij J.G. Raven, Kinkhoorn 8, 9051 MJ Stiens. Tel. 058-2574050.

Maak tegelijk de aanbetaling over op postgiro 128701 t.n.v. Penningmeester VGN te Den Haag onder vermelding van 'Indonesië'.

Op 2 februari wordt beslist of de reis doorgaat. Dat is afhankelijk van het aantal deelnemers op dat moment.

S | L | O

specialisten in leerplanontwikkeling

Voortgezet onderwijs

In de 17e tot en met de 19e eeuw kwamen jaarlijks duizenden Duitse trekarbeiders naar (het late-re) Nederland. Wat waren de achtergronden van dit verschijnsel en waren deze Hollandgangers hier welkom? Hoe kun je aan de hand van een dergelijk thema structuurbegrippen en vaardigheden trainen? Een antwoord op deze vragen vindt u in het in vier scholen uitgeteste lespakket:

Hollandgangers in Nederland. Een lespakket voor het schoolonderzoek havo

Het lespakket 'Hollandgangers in Nederland. Duitse trekarbeid in Nederland in de 17e tot en met de 19e eeuw' biedt u:

- een lessenserie van circa 20 lessen, voor havo 4 of 5 (eventueel vwo 4);
- een boeiend onderwerp, aantrekkelijk uitgewerkt met gevarieerd bronnenmateriaal;
- systematische oefening in structuurbegrippen en vaardigheden;
- geleidelijk toenemende zelfstandigheid van de leerling bij het verwerken van de stof, passend bij de nieuwe Tweede Fase v.o.;
- gemakkelijk te kopiëren leerlingenmateriaal in een losbladige klapper;
- docentenhandleiding met talrijke suggesties en met de antwoorden op de opdrachten;
- toetsen die in samenwerking met het Cito zijn ontwikkeld en daarmee een uitstekende voorbereiding bieden op de wijze van examinering in het C.E.

Prijs: f 95,- (exc. verzendkosten)

Artikelnummer: 5.323.7368

Bestellen: SLO, Afd. Verkoop, tel. (053) 4840 228

De SLO heeft voor geschiedenis en staatsinrichting veel meer materiaal ontwikkeld. Bel of schrijf voor een informatiepakket:

SLO, afdeling Voorlichting

Postbus 2041

7500 CA Enschede

tel. (053) 4840 500

VGN-Didactiek conferentie 1996

ZELFSTANDIG ONDERZOEK DOOR LEERLINGEN

Een tweedaagse bijeenkomst op vrijdag 19 en zaterdag 20 januari 1996 in Conferentiecentrum Huize Bergen te Vught georganiseerd door de Didactiek- en activiteitencommissie van de VGN

In lezingen, presentaties en workshops krijgen de deelnemers de gelegenheid actief kennis te maken met de vele mogelijkheden leerlingen bij het vak geschiedenis en staatsinrichting zelfstandig onderzoek te laten verrichten. Hoewel het maken van werkstukken en het lezen van literatuur vaste bestanddelen zijn van het geschiedenisonderwijs, heeft het eigen onderzoek nu een duidelijke en vastomschreven plaats gekregen in de kerndoelen voor de basisvorming en in de plannen voor de tweede fase. Deze conferentie is dan ook bedoeld voor docenten van alle leerjaren en schooltypen.

PROGRAMMA

Inleidingen en presentaties

- * 'Locale en regionale geschiedenis als wereldoriëntatie. Mogelijkheden en middelen', prof.dr. P. Kooij, RUG;
- * 'Het voorbeeld Schotland': "investigation" (Andrew Hunt) en "extended essay" (Duncan Toms) in het Schotse curriculum en toepassingen op een Nederlandse mavo (Dick Wagensfeld);
- * 'Strips als bron voor historisch onderzoek', Paul Verstappen;
- * 'Zelfstandig onderzoek in onze nieuwe programma's: achtergronden, eisen, mogelijkheden en toetsing', met medewerking van de SLO;
- * Leermiddelenmarkt.

Workshops

- * Het maken van een werkstuk: richtlijnen voor een zelfstandige aanpak en oefenen in de klas.
- * Onderzoek door leerlingen in een archief.
- * Politieke prenten als bron.
- * Oral history: mogelijkheden en problemen.
- * Leerlingen onderzoeken stilstaand beeldmateriaal, zowel een schilderij of foto als een serie afbeeldingen

over eenzelfde onderwerp.

- * 'Bekijk het!': over onderzoekjes in musea, didactische (on)mogelijkheden en concrete mogelijkheden voor het werken met voorwerpen. Gebaseerd op een nieuw museumproject met onderzoeksvaardigheden.
- * Het maken van een tentoonstelling. Onderzoek en presentatie door leerlingen.
- * Een sectie aan het werk. Varianten van zelfstandig onderzoek door geschiedenisdocenten op de Scholengemeenschap Hugo de Groot te Rotterdam.
- * Verzuiling en ontzuiling in de media, toegespitst op de radio. Luisterend en lezend zelf ontdekken hoe een les rond dit thema vorm kan krijgen. Met authentiek geluidsmateriaal.
- * Film en televisie als bron voor onderzoek door leerlingen.
- * Onderzoek op basis van historische kaarten.
- * 'Watergeuzen in de computer': vragen stellen en beantwoorden met behulp van bestand met gegevens over 664 geuzen. Na een algemene inleiding gaan de deelnemers zelf achter de computer.

DEELNAME

De kosten bedragen f295,- (inclusief maaltijden, logies, koffie en thee).

In het kader van het nascholingsbeleid is een vergoeding door de eigen school mogelijk.

De deelnemers ontvangen een conferentiemap met veel praktische informatie en bronnenmateriaal.

Na afloop wordt een certificaat uitgereikt.

Het aantal deelnemers is beperkt.

Aanmelding bij de secretaris van de Didactiek- en activiteitencommissie

Hans Kummerer,

Jan van Eyckgracht 79, 5643 TD Eindhoven.

Tel. 040-211 85 90.

Na ontvangst van de aanmelding wordt uitgebreide informatie over het programma, met een keuzeformulier voor de workshops en een acceptgiro, toegezonden. Plaatsing geschiedt in volgorde van ontvangst van de betalingen.